

Vlada Crne Gore

**NACIONALNI PLAN AKCIJE ZA DJECU
2013–2017.**

(Finalni nacrt)

Podgorica, 2013.

	Strana
Lista skraćenica	3
I UVOD.....	4
I 1.1 Međunarodni dokumenti značajni za izradu Nacionalnog plana akcije za djecu 2013–2017. godine.....	4
I 1.2. Nacionalni dokumenti značajni za izradu Nacionalnog plana akcije za djecu 2013–2017. godine.....	5
I 1.3. Misija Nacionalnog plana akcije za djecu 2013–2017. godine.....	7
I 1.4. Osnovni podaci o djeci u Crnoj Gori.....	7
I 1.5. Metodologija izrade Nacionalnog plana akcije za djecu 2013–2017. godine.....	8
II OBLASTI NACIONALNOG PLANA AKCIJE ZA DJECU 2013–2017. godine.....	10
II 1. Koordinacija i upravljanje javnim politikama prema djeci u Crnoj Gori	13
II 2. Definicija djeteta i opšti principi Konvencije o pravima djeteta	22
II 3. Građanska prava i slobode djeteta	30
II 4. Socijalna zaštita, porodično okruženje i alternativno staranje	42
II 5. Zdravstvena zaštita i doborobit	52
II 6. Obrazovanje, slobodno vrijeme i kulturne aktivnosti	63
II 7. Posebne mjere zaštite djece	8
III PRAĆENJE I OCJENJIVANJE USPJEŠNOSTI PRIMJENE NACIONALNOG PLANA AKCIJE ZA DJECU 2013–2017. godine.....	93
IV PRILOZI	94

Lista skraćenica

AP	Akcioni plan
BDP	Bruto domaći proizvod
CSR	Centar za socijalni rad
EU	Evropska unija
HIV/AIDS	Humani imunodeficijenti virus (Human Immunodeficiency Virus)/Stečeni imunodeficijenti sindrom
IPA	Instrument za predpristupnu pomoć (Instrument for Preaccession Assistance)
IRL	Interno raseljena lica
JU OŠ	Javna ustanova osnovna škola
JPU	Javna predškolska ustanova
JU	Javna ustanova
LS	Lokalna samouprava
LPA	Lokalni plan akcije
MF	Ministarstvo finansija
MK	Ministarstvo kulture
MONSTAT	Zavod za statistiku Crne Gore
MPR	Ministarstvo pravde
MP	Ministarstvo prosvjete
MRSS	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
MZ	Ministarstvo zdravlja
NATO	Sjevernoatlantski pakt (North Atlantic Treaty Organization)
NPAD	Nacionalni plan akcije za djecu
NVO	Nevladina organizacija
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
PJ	Područna jedinica
RAE	Romi, Aškalije i Egipćani
RE	Romi i Egipćani
RBM	Upravljanje zasnovano na rezultatima (Results Based Management)
SNPP	Svirepo, nehumano i ponižavajuće postupanje
SPD	Savjet za prava djeteta
SZO	Svjetska zdravstvena organizacija
UN	Ujedinjene nacije (United Nations)
UNICEF	Međunarodni fond Ujedinjenih nacija za djecu (United Nations International Children's Fund)
UNDP	Razvojni program Ujedinjenih nacija (United Nations Development Program)
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
WHO	Svjetska zdravstvena organizacija (World Health Organization)

Nacionalni plan akcije za djecu 2013–2017. godine (NPAD) strateški je dokument Vlade Crne Gore u kome se definiše opšta politika zemlje prema djeci za period od 2013. do 2017. godine. U ovom dokumentu identifikuju se osnovni problemi u ostvarivanju, zaštiti i unapređivanju prava djeteta u našoj zemlji, kao i osnovni pravci njihovog rješavanja. Ovaj NPAD je nastavak strateškog pristupa pitanjima od značaja za djecu u Crnoj Gori, koji je otpočeo izradom i primjenom Nacionalnog plana akcije za djecu Crne Gore 2004–2010.

I 1.1. Međunarodni dokumenti značajni za izradu Nacionalnog plana akcije za djecu 2013–2017. godine

Izradom NPAD 2013–2017. godine Vlada Crne Gore nastoji na sistematski način da pristupi rješavanju pitanja društvenog položaja djece, kao i da ispuni svoje međunarodne obaveze koje proističu iz ratifikacije Konvencije UN o pravima djeteta, oba njena fakultativna protokola, potpisanog trećeg fakultativnog Protokola, kao i drugih potpisanih i ratifikovanih međunarodnih dokumenata.¹ NPAD u potpunosti poštuje četiri osnovna principa Konvencije UN o pravima djeteta: pravo na život, opstanak i razvoj, nediskriminacija, participacija, najbolji interesi djeteta.

Osnovni međunarodni dokumenti na kojima je zasnovan NPAD Crne Gore

- ❖ **Milenijumska deklaracija i milenijumski razvojni ciljevi (2000)**
- ❖ **Konvencija o pravima djeteta (1989; u Crnoj Gori ratifikovana 2006. godine) i njena tri fakultativna protokola**
- ❖ **Deklaracija *Svijet po mjeri djeteta* (2002)**
- ❖ **Kvalitetno obrazovanje za sve (2002–2015)**
- ❖ **Zdravlje za sve u 21. vijeku (1998)**
- ❖ **Zdravlje 21 (1999)**
- ❖ **Akcionni plan za životnu sredinu i zdravlje djece u Evropi (2004)**
- ❖ **Evropska konvencija o ostvarivanju dječjih prava (2010)**

Pored navedenih, međunarodna dokumenta koja ne podležu ratifikaciji, a vrlo su značajna za rad sa djecom i izradu NPAD, su: Vodič Ujedinjenih nacija za alternativnu brigu o djeci, Studija Generalnog sekretarijata Ujedinjenih nacija o nasilju, Opšti pristup Ujedinjenih nacija pravdi za djecu, skup dokumenata Ujedinjenih nacija o maloljetničkom pravosuđu: Rijadske, Pekinške, Tokijske smjernice itd.

Poseban značaj za izradu NPAD 2013–2017. godine imale su Preporuke Crnoj Gori od strane Komiteta UN za prava djeteta (2010).

¹ Detaljan spisak relevantnih međunarodnih i nacionalnih dokumenata nalazi se u Prilogu 3.

I 1.2. Nacionalni dokumenti značajni za izradu Nacionalnog plana akcije za djecu 2013–2017. godine

Nacionalne dokumente od značaja za izradu NPAD čini veći broj strategija i drugih javnih politika Crne Gore i različiti pravni akti.² Među najznačajnije nacionalne dokumente spadaju sljedeći:

Strategije i javne politike

- ❖ NPA za djecu 2004–2010.
- ❖ Nacionalni plan akcije za mlade (2006–2010)
- ❖ Strategija za smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti 2007–2011.
- ❖ Strategija regionalnog razvoja Crne Gore 2010–2014.
- ❖ Akcioni plan za implementaciju Dekade uključivanja Roma 2005–2015.
- ❖ Strategija za poboljšanje položaja RE manjine u Crnoj Gori 2012–2016.
- ❖ Strategija za borbu protiv trgovine ljudima 2012–2018.
- ❖ Strategija razvoja informatičkog društva u Crnoj Gori 2009–2013.
- ❖ Strategija razvoja sistema socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori 2008–2012.
- ❖ Strategija razvoja sistema socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori 2013–2017.
- ❖ Strategija za integraciju osoba s invaliditetom u Crnoj Gori 2008–2016.
- ❖ Strategija zaštite od nasilja u porodici 2011–2015.
- ❖ Strategija razvoja sistema socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori 2013 – 2017.
- ❖ Strategija razvoja hraniteljstva u Crnoj Gori 2012–2016.
- ❖ Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori 2008.
- ❖ Strategija razvoja stručnog obrazovanja 2010–2014.
- ❖ Strategija ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja 2010–2015.
- ❖ Nacionalna strategija cjeloživotne karijerne orijentacije 2011–2015.
- ❖ Strategija razvoja osnovnog obrazovanja i vaspitanja s akcionim planom 2011–2017.
- ❖ Master plan razvoja zdravstva Crne Gore za period 2010–2013.
- ❖ Nacionalna strategija HIV/AIDS 2010–2014.
- ❖ Akcioni plan za životnu sredinu i zdravlje djece u Crnoj Gori 2012–2016.
- ❖ Nacionalni program razvoja kulture 2011–2016.

² Detaljan spisak relevantnih međunarodnih i nacionalnih dokumenata nalazi se u Prilogu 3.

Pravni okvir

- ❖ Ustav Crne Gore („Službeni list CG", br. 1/07)
- ❖ Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku („Službeni list CG“ br. 64/11, primjena počela 1.9.2012. godine)
- ❖ Zakon o zabrani diskriminacije („Službeni list Crne Gore”, br. 46/10)
- ❖ Krivični zakonik („Službeni list Crne Gore”, br. [40/08](#), [25/10](#) i [32/11](#))
- ❖ Zakon o crnogorskom državljanstvu („Službeni list Crne Gore”, br. 13/08, 40/10, 28/11, 46/11)
- ❖ Zakon o matičnim registrima („Službeni list Crne Gore”, br. 47/08, 41/10, 40/11)
- ❖ Zakon o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore („Službeni list CG” br. 42/11)
- ❖ Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti („Službeni list RCG“, br. 27/13)
- ❖ Porodični zakon („Službeni list RCG“, br. 01/07)
- ❖ Zakon o rodnoj ravnopravnosti („Službeni list RCG“, br. 46/07)
- ❖ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici („Službeni list CG“, br. 46/10)
- ❖ Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju („Službeni list RCG“, br. 64/02, 31/05, 49/07, „Službeni list CG“, br. 45/10 i 45/11)
- ❖ Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju („Službeni list RCG“, br. 64/02, 49/07, „Službeni list CG“, br. 80/10)
- ❖ Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju („Službeni list RCG“, br. 64/02, 49/07, „Službeni list CG“, br. 45/10)
- ❖ Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama („Službeni list RCG“, br. 80/04, „Službeni list CG“, br. 45/10)
- ❖ Zakon o gimnaziji („Službeni list RCG“, br. 64/02, 49/07, „Službeni list CG“, br. 45/10)
- ❖ Zakon o stručnom obrazovanju („Službeni list RCG“, br. 64/02, 49/07, „Službeni list CG“, br. 45/10)
- ❖ Zakon o nacionalnom okviru kvalifikacija („Službeni list CG“, br. 80/10)
- ❖ Zakon o zvaničnoj statistici i sistemu zvanične statistike („Službeni list CG“, br. 18/12)
- ❖ Zakon o zdravstvenoj zaštiti („Službeni list RCG“, br. 39/04, „Službeni list CG“, br. 14/10)
- ❖ Zakon o pravima pacijenata („Službeni list CG“, br. 40/2010)
- ❖ Zakon o zdravstvenom osiguranju („Službeni list RCG“, br. 39/04, 23/05, „Službeni list CG“, br. 40/11)
- ❖ Zakon o kulturi („Službeni list CG” br. 49/08)
- ❖ Zakon o medijima („Službeni list RCG“ br. 51/02, 62/02)
- ❖ Zakon o manjinskim pravima i slobodama („Službeni list RCG“, br. 31/06, 38/07, „Službeni list CG“, br. 02/11)

I 1.3. Misija Nacionalnog plana akcije za djecu 2013–2017. godine

Osnovna misija NPAD-a jeste da obezbijedi cjelovitost i koherentnost politike zemlje prema djeci i koordinirano sprovođenje akcija i mjera u svim oblastima koje se bave djecom.

NPAD treba da djeluje kao instrument za mobilizaciju svih socijalnih partnera u rješavanju problema djece: Vlade, Skupštine, lokalne samouprave, građana i nevladinih organizacija, društveno odgovornog poslovnog sektora, medija, porodica i roditelja, djece, stručnih institucija i pojedinačnih stručnjaka koji se bave djecom.

I 1.4. Osnovni podaci o djeci u Crnoj Gori³

- ❖ Prema Popisu stanovništva iz 2011. godine, u Crnoj Gori živi 145 126 djece uzrasta do 18 godina. Njihov udio u ukupnoj populaciji je 23,4%, što predstavlja opadanje u odnosu na Popis iz 2003. godine kada je taj udio bio 25,3% (156 683). U poređenju s podacima popisa koji je obavljen prije osam godina, u Crnoj Gori ima 11 557 djece manje nego 2003. godine.
- ❖ Prema podacima Popisa 2011, u ukupnoj populaciji djece više su zastupljena starija djeca. Tako djece uzrasta od 15, 16 i 17 godina ima više od 6% u odnosu na ukupnu populaciju.
- ❖ U opštinama Pljevlja, Žabljak, Šavnik, Plužine i Cetinje procenat djece od ukupne populacije je manji od 20%, što nije bio slučaj 2003. godine.
- ❖ Polna struktura djece pokazuje da ima 52% dječaka (75 367) i 48% djevojčica (69 759). Prema podacima iz 2011. godine, na svakih 100 djevojčica dolazi 108 dječaka.
- ❖ Postoji konstantno smanjenje od 5% u proporciji djece mlađe od godinu dana.
- ❖ Najveći broj djece je crnogorske nacionalnosti (44%), zatim srpske (25%) i bošnjačke (11%). Egipćani i Hrvati su zastupljeni sa manje od 1% u dječjoj populaciji. Od ukupne populacije djece, 6,1% nijesu željeli da se izjasne o nacionalnoj pripadnosti.
- ❖ Na nivou države u cjelini, 93% djece ima crnogorsko državljanstvo. Oko 3% djece ima državljanstvo druge države, 1% djece je u postupku sticanja crnogorskog državljanstva, 2% djece je bez državljanstva, dok za 1% nema podataka.
- ❖ Više od dvije trećine, odnosno 68,3%, djece u Crnoj Gori je pravoslavne vjeroispovijesti, 23,7% je islamske vjeroispovijesti, 2,8% katoličke vjeroispovijesti, 3,4% nijesu se izjasnili, ateista je 0,5% i ostalih vjeroispovijesti je 1,3%.
- ❖ U 2011. godini broj djece kojima je crnogorski, bošnjački i romski jezik maternji jezik povećao se u poređenju sa 2003. godinom.
- ❖ Na uzrastu od 15 do 17 godina, 10% romske djece, 6% djece Egipćana i 2% bošnjačke djece je u braku. Među drugim populacionim grupama, procenat djece uzrasta od 15 do 17 godina koja su u braku je oko 1%. Podaci Popisa iz 2011. godine pokazuju da 13% od ukupnog broja romskih djevojčica, 10% od egipćanskih djevojčica i 4% od bošnjačkih djevojčica su u braku. U uzrastu od 15 do 17 godina više je djevojčica koje su u braku u odnosu na dječake.

³UNICEF I MONSTAT (2012): *Djeca u Crnoj Gori, Podaci iz Popisa 2011.*

- ❖ U uzrastu od 15 do 17 godina, 1,7% od ukupnog broja djece tog uzrasta je radno aktivno.
- ❖ UNICEF-ova studija *Siromaštvo djece u Crnoj Gori*⁴ pokazuje da: svako deseto dijete u Crnoj Gori živi u siromaštvu. Djeca su više izložena siromaštvu od odraslih. Život djece na sjeveru Crne Gore je najteži: skoro jedna četvrtina djece iz seoskih područja Crne Gore odrasta u siromaštvu; manje od jedne trećine sve djece u Crnoj Gori živi na sjeveru zemlje (29,22%), a više od polovine siromašne djece živi na sjeveru zemlje (54,58%). Oko jedne trećine sve djece u Crnoj Gori živi na selu (32,84%), a od ukupnog broja siromašne djece u Crnoj Gori, tri četvrtine čine siromašna djeca koja žive na selu (74,87%).

1.1.5. Metodologija izrade Nacionalnog plana akcije za djecu 2013–2017. godine

Radnu grupu za izradu NPAD činili su predstavnici: Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva finansija, Ministarstva zdravlja, Ministarstva prosvjete, Ministarstva kulture, Ministarstva pravde i ljudskih prava, Ministarstva unutrašnjih poslova, Kancelarije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, Zavoda za statistiku i Centra za prava djeteta Crne Gore. U toku izrade ovog dokumenta, Radna grupa je imala stručno-tehničku podršku kancelarije UNICEF-a za Crnu Goru.

Metodologija izrade NPAD bila je usmjerena na sagledavanje potreba djeteta i vođena najboljim interesima djeteta. Osnovni cilj ovako zasnovane metodologije izrade bio je da se kreira dokument koji objedinjuje različite aspekte nacionalnih politika prema djeci izražene u drugim dokumentima, kao i primjenjene u praksi kroz mjere i akcije čija je realizacija otpočela, kao i da im se pridoda nova dimenzija ili sinergijski efekat njihovog povezivanja u okviru ovog dokumenta.

Osnovna karakteristika metodološkog pristupa bila je *participativnost* različitih, aktera koja se ogledala u:

- učešću Radne grupe u prikupljanju i selekciji podataka za pripremu dokumenta;
- analizi raznovrsne dokumentacije;
- internom konsultativnom procesu na nivou Radne grupe uz podršku konsultantkinje angažovane od strane UNICEF-ove kancelarije;
- eksternom konsultativnom procesu sa različitim stranama zainteresovanim za izradu i primjenu NPAD;⁵
- konsultativnom procesu sa fokus grupama djece iz različitih opština u Crnoj Gori;
- učešću šire javnosti u finalnom oblikovanju dokumenta kroz mehanizam javne rasprave.

⁴ Ova studija je poseban dokument koji nije obuhvaćen publikacijom *Children in Montenegro 2012*, već je dostupna na web-sajt-u: www.unicef.org/montenegro Ova studija urađena je na osnovu podataka iz Ankete o potrošnji domaćinstava iz 2009. godine.

⁵ Spisak konsultovanih osoba se nalazi u Prilogu 2.

Primijenjena metodologija je visoko *uvažavala potrebe, interese i ideje svih uključenih aktera* i povezivala ih sa međunarodnim, evropskim i nacionalnim strateško-normativnim okvirom relevantnim za prava djeteta.

Metodološki pristup je *uvažavao preporuke Komiteta UN za prava djeteta (2010), aktuelne socio-ekonomske okolnosti, realne kapacitete institucija i organizacija i resurse države* da, u okviru prepoznatih potreba djece, rade na unapređenju kvaliteta njihovog života u Crnoj Gori.

U izradi dokumenta morala su se uvažiti *ograničenja u prikupljanju informacija o aktuelnom stanju koja proističu iz sadašnjeg načina vođenja podataka o djeci – postojanje različitih evidencija i baza, nepostojanje baza podataka o pojedinim grupama djece ili pojedinim razvojnim pojavama i nedostatak izvjesnih podataka, kao što su, na primjer, podaci o djeci iz različitih osjetljivih grupa (RE djeca, djeca sa smetnjama u razvoju i druga djeca sa posebnim obrazovnim potrebama i sl.)*.

Stuktura NPAD 2013–2017. godine usaglašena je sa strukturom Preporuka Crnoj Gori od strane Komiteta UN za prava djeteta (2010), tako da dokument ima sedam ključnih tematskih oblasti. U okviru svake od njih definisan je po jedan strateški i po nekoliko specifičnih ciljeva.

II OBLASTI NACIONALNOG PLANA AKCIJE ZA DJECU 2013-2017.g

Tabela 1: PREGLED OBLASTI I CILJEVA NPAD 2013–2017.

Oblast 1: KOORDINACIJA I UPRAVLJANJE JAVNIM POLITIKAMA PREMA DJECI U CRNOJ GORI	
Strateški cilj 1.	Specifični ciljevi
Uspostaviti i sprovesti efikasnu koordinaciju između svih ključnih aktera u planiranju, upravljanju primjenom i ocjenjivanju uspješnosti javnih politika prema djeci.	Specifični cilj 1.1: Ojačati vodeću i koordinatorsku ulogu SPD u planiranju, upravljanju primjenom i ocjenjivanju uspješnosti javnih politika prema djeci.
	Specifični cilj 1.2: Ojačati ulogu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda u praćenju i izvještavanju o poštovanju prava djeteta.
	Specifični cilj 1.3: Prava i dobrobit djeteta uključiti među budžetske prioritete države.
	Specifični cilj 1.4: Do kraja 2015. godine obezbijediti prikupljanje, čuvanje i analizu podataka o djeci u skladu sa standardima EU i drugim relevantnim međunarodnim standardima.
	Specifični cilj 1.5: Unaprijediti svijest djece, roditelja, profesionalne javnosti i šire zajednice o pravima djeteta.
Oblast 2: DEFINICIJA DJETETA I OPŠTI PRINCIPI KONVENCIJE O PRAVIMA DJETETA	
Strateški cilj 2.	Specifični ciljevi
Obezbijediti normativni i društveni status djeteta u Crnoj Gori u potpunosti u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta.	Specifični cilj 2.1: Obezbijediti jasnoću i jednoznačnost u upotrebi termina djeteta u crnogorskom zakonodavstvu i javnim politikama.
	Specifični cilj 2.2: Smanjiti diskriminaciju sve djece u različitim oblastima društvenog života od značaja za njihov razvoj i dobrobit.
	Specifični cilj 2.3: Princip najboljeg interesa djeteta i princip poštovanja mišljenja djeteta integrisati u sve javne politike koje se tiču djece i primijeniti ih u praksi.
Oblast 3: GRAĐANSKA PRAVA I SLOBODE DJETETA	
Strateški cilj 3.	Specifični ciljevi
Uspostaviti poštovanje građanskih prava i sloboda djeteta u potpunosti u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta.	Specifični cilj 3.1: Obezbijediti lična dokumenta za svu djecu i njihov pristup javnim službama i uslugama.
	Specifični cilj 3.2: Sprječiti sve oblike kršenja prava djece smještenih u ustanovama za sprovođenje zakonskih sankcija i rezidencijalnim ustanovama.
	Specifični cilj 3.3:

	Unaprijediti zaštitu sve djece od nasilja, zlostavljanja, zanemarivanja i drugih oblika ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja.
--	---

Oblast 4: SOCIJALNA ZAŠTITA, PORODIČNO OKRUŽENJE I ALTERNATIVNO STARANJE	
--	--

Strateški cilj 4.	Specifični ciljevi
Uspostaviti savremen i stabilan sistem socijalne zaštite djece i njihovih porodica.	Specifični cilj 4.1: Unaprijediti sistem socijalne i dječje zaštite i dostupnosti usluga svoj djeci i njihovim porodicama.
	Specifični cilj 4.2: Unaprijediti politiku deinstitucionalizacije i položaj djece bez roditeljskog staranja.
	Specifični cilj 4.3: Razvijeni sistem podrške djeci sa smetnjama u razvoju i njihovim porodicama.

Oblast 5: ZDRAVSTVENA ZAŠTITA I DOBROBIT	
--	--

Strateški cilj 5.	Specifični ciljevi
Obezbijediti zdravstvenu podršku za optimalan psihofizički razvoj svakog djeteta.	Specifični cilj 5.1: Poboljšati mogućnosti za zdrav i bezbjedan početak života za svu djecu.
	Specifični cilj 5.2: Poboljšati ishranu sve djece.
	Specifični cilj 5.3: Obezbijediti jednaku dostupnost i kvalitet zdravstvenih usluga za svu djecu.
	Specifični cilj 5.4: Unaprijediti zdravlje i stavove adolescenata prema zdravim stilovima života.

Oblast 6: OBRAZOVANJE, SLOBODNO VRIJEME I KULTURNE AKTIVNOSTI	
---	--

Strateški cilj 6.	Specifični ciljevi
Obezbijediti jednak pristup za svu djecu kvalitetnom obrazovanju, konstruktivnom provođenju slobodnog vremena i kulturnim sadržajima.	Specifični cilj 6.1: Povećati obuhvat sve djece sistemima ranog razvoja i predškolskog vaspitanja i obrazovanja.
	Specifični cilj 6.2: Obezbijediti obuhvat sve djece osnovnim obrazovanjem.
	Specifični cilj 6.3: Obezbijediti da djeca koja su završila osnovnu upišu srednju školu i steknu stručnu kvalifikaciju i/ili se osposobe za dalje školovanje.

	<p>Specifični cilj 6.4: Unaprijediti kvalitet obrazovnih i vaspitnih usluga na svim nivoima obrazovanja, od predškolskog do srednjoškolskog.</p>
	<p>Specifični cilj 6.5: Unaprijediti način provođenja slobodnog vremena djece.</p>
	<p>Specifični cilj 6.6: Obezbijediti jednak pristup kvalitetnim kulturnim sadržajima za svu djecu.</p>

Oblast 7: POSEBNE MJERE ZAŠTITE DJECE	
Strateški cilj 7.	Specifični ciljevi
<p>Unaprijediti zaštitu djece od najtežih oblika kršenja njihovih prava utvrđenih Konvencijom o pravima djeteta.</p>	<p>Specifični cilj 7.1: Unaprijediti prevenciju uključivanja djece u štetni i eksploatacioni rad i trgovinu djecom.</p>
	<p>Specifični cilj 7.2: Unaprijediti društvenu brigu o djeci koja žive na ulici.</p>
	<p>Specifični cilj 7.3: Poboljšati zaštitu djece od seksualne eksploatacije, seksualnog zlostavljanja i dječje pornografije i sprovođenje krivičnih sankcija prema počiniocima.</p>
	<p>Specifični cilj 7.4: Unaprijediti tretman djece u krivičnom postupku kroz nove usluge i potpunu implementaciju Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku.</p>
	<p>Specifični cilj 7.5: Obezbijediti informisanje i podršku djeci u vezi sa svim pitanjima obuhvaćenim Konvencijom o pravima djeteta i fakultativnim protokolima.</p>

Aktuelno stanje

Radi ostvarivanja prava i interesa djece, Vlada Crne Gore je 2007. godine formirala Savjet za prava djeteta (u daljem tekstu: SPD) čiji su osnovni zadaci da: prati implementaciju Nacionalnog plana akcije za djecu od 2004. do 2010. godine; štiti i unaprijeđuje prava djeteta u oblasti socijalne i dječje zaštite, zdravstvene zaštite, vaspitanja i obrazovanja i drugim oblastima od značaja za zaštitu prava i interesa djeteta; prati primjenu propisa koji se odnose na zaštitu prava djeteta; prati izvršavanje obaveza Crne Gore koje proizilaze iz Konvencije o pravima djeteta i drugih međunarodnih dokumenata koji se odnose na zaštitu prava djeteta; inicira donošenje propisa za unapređenje i zaštitu prava djeteta; unaprijeđuje saradnju sa lokalnom samoupravom u procesu implementacije i zaštite prava djeteta; unaprijeđuje saradnju sa nevladinim organizacijama u procesu implementacije i zaštite prava djeteta; upoznaje javnost o pravima djeteta i obavještava o stanju prava djeteta. SPD u obavljanju predviđenih poslova ostvaruje saradnju s agencijama UN i drugim međunarodnim organizacijama koje se bave zaštitom prava djeteta. Vlada Crne Gore je donijela Odluku o prestanku rada SPD („Sl.list CG“, broj 25/2013.), s tim da će isti biti ponovo osnovan od strane Ministarstva rada i socijalnog staranja sa istim zadacima kao do sada.

U julu 2009. godine imenovan je zamjenik Zaštitnika ljudskih prava i sloboda za prava djeteta.

Uzimajući u obzir Preporuke Komiteta UN za prava djeteta⁶ ostvaren je značajan napredak u radu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda: mandat zamjenika Zaštitnika ljudskih prava i sloboda za prava djeteta eksplicitno je definisan aktom o sistematizaciji radnih mjesta, nakon što je zamjenik izabran u Skupštini Crne Gore; od imenovanja pa nadalje, zamjenik Zaštitnika ljudskih prava i sloboda je, pored redovnog rada po pritužbama, aktivan na različitim poljima iz domena prava djeteta, kao što su promocija, radionice o pravima djeteta, različiti projekti, kampanje, objavljivanje publikacija itd.; djeca i njihovi roditelji informišu se o mogućnostima podnošenja pritužbi Zaštitniku ljudskih prava i sloboda putem radionica koje se održavaju u školama, putem prezentacije dječjeg bloga na zvaničnoj Internet stranici Institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda i na Facebook stranici; osnaženi su kapaciteti ljudskih resursa u Instituciji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda – pored zamjenika Zaštitnika ljudskih prava i sloboda za prava djeteta, postoji i jedan stalno zaposleni savjetnik i jedan savjetnik angažovan po ugovoru.

U toku 2010. godine, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda uputio je 11 preporuka organima⁷ u cilju zaštite i unapređenja prava djeteta i poštovanja Konvencije o pravima djeteta. U toku 2011. godine, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda obratio se s ukupno 20 preporuka s istim ciljem. U oblasti prava djeteta u 2012. godini u radu je bilo 83 predmeta. Zaštitnik ljudskih prava i sloboda uputio je devet preporuka različitim nacionalnim i lokalnim institucijama u oblasti obrazovanja i vaspitanja,

⁶ Komitet UN za prava djeteta, Pedest peto zasjedanje: 1. septembra – 13. oktobra 2010: *Razmatranje izvještaja podnijetih od strane država u skladu sa članom 44 Konvencije o pravima djeteta*, u kome su bili istaknuti sljedeći problemi u vezi sa Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda: mandat zamjenika Zaštitnika ljudskih prava i sloboda za prava djeteta nije eksplicitno pravno definisan; resursi Zaštitnika koji su opredijeljeni unutar Kancelarije za pitanja djece su nedovoljni; djeca i njihovi roditelji nemaju dovoljno informacija o mogućnostima podnošenja žalbi, što se opaža u činjenici da je svega nekoliko žalbi djece stiglo do Zaštitnika.

⁷ Dostupno na: <http://www.ombudsman.co.me>

zdravstvene zaštite, socijalne i dječje zaštite, pravosuđa itd. U 26 predmeta povreda prava je otklonjena u toku postupka.

Koordinacija između nacionalnog i lokalnog nivoa u primjeni Konvencije o pravima djeteta i stvaranju podsticajnog okruženja za razvoj djece već je uspostavljena kroz praksu razvijanja lokalnih planova akcije za djecu (u daljem tekstu: LPA za djecu). U periodu od 2005. do 2007. godine LPA su bili razvijeni u pet opština: Bijelo Polje (2005–2010), Bar (2005–2010), Berane (2007–2012), Nikšić (2007–2012) i Tivat (2007–2015). Od 2010. godine, uz podršku UNICEF-a, opštine Bar i Bijelo Polje izradile su LPA za narednih pet godina, a opštine Rožaje, Kotor i Ulcinj izradile su svoje prve LPA. Projektom *Reforma sistema socijalne i dječje zaštite: unapređenje socijalne inkluzije* (IPA 2010), predviđeno je da se razvije najmanje 10 LPA za djecu u opštinama Crne Gore, tako da ova projektna aktivnost ima za cilj da nadogradi već uspostavljenu uspješnu praksu izrade LAP.⁸ LPA su razvijeni i važeći su u osam opština: Bijelo Polje, Tivat, Kotor, Rožaje, Bar, Cetinje, Ulcinj i Pljevlja. S obzirom na to da se u 2012. godini završava primjena dosadašnjih LPA u Nikšiću i Beranama, u narednom periodu će biti pružena podrška njihovoj evaluaciji i pripremama novih LPA u skladu s potrebama ove dvije opštine.

Ključni problemi

„Najčešće tražim pomoć od roditelja ili od druga/drugarice, jer nijesam siguran da bi me drugi ozbiljno shvatili.“

(Dijete, učesnik fokus grupe)

Savjetu za prava djeteta, nedostaje još podrške u izradi analitičkih izvještaja, pregleda i prikaza situacije koji bi im pomogli pri donošenju strateških odluka za djecu u Crnoj Gori.

Potrebno je osnažiti SPD za vodeću ulogu u planiranju politika i utvrđivanju prioriteta za primjenu Konvencije o pravima djeteta i fakultativnih protokola, obezbijediti stručnu i tehničku podršku SPD, kao i unaprijediti participaciju djece i civilnog sektora u SPD.

Saradnja sa nezavisnim institucijama vlasti, kao što je Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, takođe nije bila dovoljno razvijena, kao jedan od mehanizama da se crpe podaci za praćenje primjene javnih politika prema djeci u Crnoj Gori.

Usljed nedostatka sredstava za zapošljavanje novih službenika, u instituciji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda nedostaje još jedan savjetnik, predviđen sistematizacijom.

Komite UN za prava djeteta ukazao je i na problem malih izdvajanja iz državnog budžeta⁹ za zdravstvenu zaštitu, podršku porodici i druge oblasti od direktnog značaja za djecu, kao i skromna budžetska izdvajanja za obrazovanje. Važno je napomenuti da su izdvajanja za obrazovanje u Crnoj Gori na nivou tih izdvajanja u zemljama regiona, kao i nekih zemalja članica EU – Njemačke, Italije, Češke, Irske itd. Prema podacima Ministarstva finansija, u periodu 2006-2010. godine. izdvajanja za

⁸ UNICEF Montenegro (2012): *Godišnji izvještaj projekta: Izvještaj o sistemu dječje zaštite, dio sveobuhvatnog izvještaja Reforma sistema socijalne i dječje zaštite: unapređenje socijalne inkluzije* (projekat IPA 2010)

⁹ Ibid.

obrazovanje u Crnoj Gori porasla su za 50%. Vlada Crne Gore za zdravstvo izdvaja više od prosjeka Evrope i centralne Azije, tako da problem nije visina izdvojenih sredstava već postignuti nivo kvaliteta i obima usluga u odnosu na izdvojena sredstva.

U Crnoj Gori postoje izražene regionalne neravnomjernosti u dostignutom nivou socio-ekonomskog razvoja, tako da ima manjih opština u sjevernom dijelu zemlje sa vrlo skromnim budžetom, za koje veliki finansijski izazov predstavlja usvojanje i primjenjivanje LAP za djecu, ukoliko ne bi bilo ozbiljne podrške iz drugih izvora finansiranja.

Vrlo značajan problem predstavlja nepostojanje sistematskog mehanizma za prikupljanje i analiziranje podataka,¹⁰ disagregiranih prema uzrastu, polu, etničkoj ili socijalnoj pripadnosti i urbanim/ruralnim oblastima, kako bi se obezbijedili sistematski i sveobuhvatni kvantitativni i kvalitativni podaci za sve oblasti obuhvaćene Konvencijom o pravima djeteta i fakultativnim protokolima, odnosno za praćenje i procjenu napretka i utvrđivanje uticaja usvojenih politika prema djeci.

¹⁰ Ibid.

STRATEŠKI CILJ 1.

Uspostaviti i sprovesti efikasnu koordinaciju između svih ključnih aktera u planiranju, upravljanju primjenom i ocjenjivanju uspješnosti javnih politika prema djeci.

Specifični cilj 1.1:

Ojačati vodeću i koordinatorsku ulogu SPD u planiranju, upravljanju primjenom i ocjenjivanju uspješnosti javnih politika prema djeci.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Osnaživanje SPD za vodeću ulogu u planiranju politika i utvrđivanju prioriteta za primjenu Konvencije o pravima djeteta i fakultativnih protokola	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2013. god. donesen akt o osnivanju SPD i proširena nadležnost Savjeta na sve oblasti definisane UN Konvencijom o pravima djeteta 	Rješenje o formiranju SPD	Resorna ministarstva uključena u primjenu NPAD LS Civilni sektor	Budžet za redovne aktivnosti resornih ministarstava
Unapređenje participacije djece i civilnog sektora u radu SPD	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2014. god. uspostavljena dinamika redovnih, periodičnih konsultacija SPD sa predstavnicima djece i civilnog sektora 	Saopštenja za javnost nakon svake od održanih konsultacija;	Predstavnici učeničkih / dječjih parlamenata	
Unapređenje koordinacije javnog i civilnog sektora u kreiranju, primjeni i evaluaciji javnih politika prema djeci	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2014. god. ministarstva, LS i NVO zajednički definisale procedure i pravila za apliciranje NVO za projekte u vezi s pravima 	Procedure i pravila za apliciranje NVO za projekte u vezi s pravima djeteta (tekst dokumenta)		

	djeteta			
Povećanje transparentnosti rada SPD	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2014. god. na zvaničnoj Internet stranici MRSS uspostavljen i redovno održavan domen za vijesti, saopštenja i izvještaje SPD 	Internet stranica MRSS		

Specifični cilj 1.2:

Ojačati ulogu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda u praćenju i izvještavanju o poštovanju prava djeteta.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Obezbeđivanje optimalnih ljudskih i finansijskih resursa za efektivno sprovođenje mandata Zaštitnika ljudskih prava i sloboda u oblasti prava djeteta	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2014. god. obezbijedena budžetska sredstva da Zaštitnik ljudskih prava i sloboda zaposli još jednog savjetnika planiranog aktom o sistematizaciji Do kraja 2014. god. budžet za rad Zaštitnika ljudskih prava i sloboda povećan za najmanje 10%, u odnosu na 2012. god., za sprovođenje mandata u oblasti prava djeteta, a svake naredne godine usklađuje se s obimom rada u oblasti prava djeteta 	Usvojeni javni budžet Crne Gore za svaku godinu	Skupština Crne Gore Vlada Crne Gore Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Učenički i lokalni parlamenti Civilni sektor	Budžet za redovne aktivnosti Zaštitnika ljudskih prava i sloboda
Unapređivanje transparentnosti rada Zaštitnika ljudskih prava i sloboda u oblasti zaštite prava djeteta	<ul style="list-style-type: none"> Od početka 2014. god. Zaštitnik ljudskih prava i sloboda priprema kvartalna saopštenja o svom radu u oblasti zaštite prava djeteta (najmanje tri saopštenja godišnje) 	Saopštenja Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Godišnji izvještaj Zaštitnika ljudskih prava i sloboda (dio o		

		zaštiti prava djeteta)		
Podizanje nivoa informisanosti djece i njihovih porodica o mogućnosti podnošenja žalbe Zaštitniku ljudskih prava i sloboda u oblasti zaštite prava djeteta	<ul style="list-style-type: none"> Od početka 2013. god. Zaštitnik ljudskih prava i sloboda nastavlja kontinuiranu kampanju za podizanje informisanosti djece i roditelja o mogućnostima postavljanja pitanja i podnošenja žalbi Zaštitniku ljudskih prava i sloboda u čije sprovođenje su aktivno uključeni predstavnici djece 	<p>Plan i izvještaji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda o sprovođenju kampanje</p> <p>Izvještaji civilnog sektora</p> <p>Broj podnijetih pritužbi koje se odnose na prava djeteta</p>		

Specifični cilj 1.3:

Prava i dobrobit djeteta uključiti među budžetske prioritete države.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Postepeno povećanje budžeta za ostvarivanje prava djeteta u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta, fakultativnim protokolima i NPAD-om 2013–2017.	<ul style="list-style-type: none"> Od kraja 2013. god. ukupna finansijska sredstva u javnom budžetu (nacionalnom i lokalnim) koja se alociraju za javne politike prema djeci rastu iz godine u godinu za najmanje 0,05 % svake godine u odnosu na prethodnu, naročito u oblasti obrazovanja, 	<p>Godišnji budžet Crne Gore</p> <p>Godišnji izvještaji o realizaciji budžeta Crne Gore</p> <p>Godišnji budžeti LS</p>	<p>Vlada Crne Gore</p> <p>MF</p> <p>Resorna ministarstva uključena u primjenu javnih</p>	<p>Budžet za redovne aktivnosti resornih ministarstava (MP, MZ, MRSS)</p>

	zdravstvene zaštite i podrške porodici	Godišnji izvještaji o realizaciji budžeta LS	politika prema djeci LS	Budžeti za redovne aktivnosti LS Projekat <i>Reforma sistema socijalne i dječje zaštite: unapređenje socijalne inkluzije</i> (IPA 2010) u skladu sa budžetom za odgovarajuće aktivnosti (ukupno 500.000 EUR za 2013. i 200.000 EUR za 2014)
Poboljšanje raspodjele budžetskih sredstava za ostvarivanje prava djeteta u cilju što većeg obuhvata socio-ekonomski deprivirane, marginalizovane i zanemarene djece, uključujući RE djecu i djecu sa posebnim obrazovnim potrebama	<ul style="list-style-type: none"> Od kraja 2014. god. svako resorno ministarstvo uključeno u primjenu Konvencije o pravima djeteta, fakultativnih protokola i NPAD-a, ostvaruje za po 5% godišnje veći obuhvat socio-ekonomski deprivirane, marginalizovane i zanemarene djece 	Godišnji izvještaji o realizaciji budžeta Crne Gore	Civilni sektor	
Razvijanje vještina zaposlenih u nacionalnim institucijama dječje zaštite i lokalnim upravama za planiranje i upravljanje budžetom usmjerenim na potrebe djece i porodica	<ul style="list-style-type: none"> Od početka 2014. god. organizovana najmanje jedna redovna godišnja obuka za planiranje i upravljanje budžetom usmjerenim na potrebe djece i porodica, na nacionalnom i lokalnom nivou vlasti za najmanje 20 predstavnika javnog i civilnog sektora 	Izvještaji o realizovanim obukama		

Specifični cilj 1.4:

Do kraja 2015. godine obezbijediti prikupljanje, čuvanje i analizu podataka o djeci u skladu sa standardima EU i drugim relevantnim međunarodnim standardima.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Definisanje ključnih indikatora socijalne uključenosti djece u skladu s odgovarajućim	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2014. god. definisani ključni indikatori socijalne uključenosti djece u svim 	Lista indikatora socijalne uključenosti djece	Vlada Crne Gore Resorna	Budžet za redovne aktivnosti

indikatorima EU	relevantnim oblastima društvenog života (građanska participacija, obrazovanje, kultura, zdravstvena zaštita, socijalna zaštita, pravosuđe, itd.)		ministarstva uključena u primjenu NPAD	resornih ministarstava i MONSTAT-a
Uspostavljanje konsolidovanog sistema za sveobuhvatno prikupljanje, čuvanje i analizu podataka o djeci u cilju efikasnog praćenja i procjene uticaja zakona i javnih politika u svim oblastima od značaja za djecu	<ul style="list-style-type: none"> • Baza podataka dječje zaštite redovno se ažurira i upotrebljava u centrima za socijalni rad i Ministarstvu rada i socijalnog staranja • Do kraja 2013. god. sprovesti Istraživanje višestrukih pokazatelja – MICS5 (Multiple Indicator Cluster Survey) • Do kraja 2015. god. obezbijedeni neophodni početni resursi (ljudski, materijalni, finansijski) za njegovu primjenu • Do kraja 2015. god. administrativne evidencije, u relevantnim institucijama, prilagoditi potrebama zvanične statistike • Do kraja 2015. god. uspostavljen sistem praćenja podataka o djeci u skladu sa standardima EU (prikupljanje, čuvanje i analiza podataka, smjernice za primjenu) • Od 2016. god. otpočela primjena sistema praćenja podataka o djeci kroz aktivnu međuinstitucionalnu saradnju 	<p>Dokument Vlade o uspostavljenom sistemu praćenja</p> <p>Podaci zvanične statistike (www.monstat.org)</p> <p>Izveštaji resornih ministarstava i SPD o obezbijedenim resursima za praćenje</p> <p>Izveštaji i saopštenja SPD o međuinstitucionalnoj saradnji</p> <p>Izveštaj o sprovedenom <i>Istraživanju višestrukih pokazatelja – MICS5 (Multiple Indicator Cluster Survey)</i></p> <p>Izveštaji i saopštenja NVO o međusektorskoj saradnji</p>	MONSTAT Civilni sektor	<p>Projekat <i>Reforma sistema socijalne i dječje zaštite: unapređenje socijalne inkluzije</i> (IPA 2010) u skladu sa budžetom za odgovarajuće aktivnosti (ukupno 500.000 EUR za 2013. i 200.000 EUR za 2014)</p>

Specifični cilj 1.5:**Unaprijediti svijest djece, roditelja, profesionalne javnosti i šire zajednice o pravima djeteta.**

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Realizovanje promotivno-edukativnih kampanja o dječjim pravima i prihvatanju različitosti, prilagođenim različitim ciljnim grupama (djeci, roditeljima, profesionalnoj javnosti, široj zajednici)	<ul style="list-style-type: none">Do kraja 2017. god. realizovana najmanje po jedna kampanja godišnje (ili najmanje pet kampanja ukupno) za jednu ili više ciljnih grupa	Godišnji izvještaji SPD o praćenju realizacije NPAD	Resorna ministarstva Zajednica opština Različiti mediji i preduzeća	Budžet za redovne aktivnosti resornih ministarstava Projekat <i>Reforma sistema socijalne i dječje zaštite: unapređenje socijalne inkluzije</i> (IPA 2010) u skladu sa budžetom za odgovarajuće aktivnosti (ukupno 500.000 EUR za 2013. i 200.000 EUR za 2014)
Unapređivanje oblasti prava djeteta kroz programe nastavnih predmeta na svim nivoima obrazovanja i vaspitanja	<ul style="list-style-type: none">Do kraja 2017. god. u nastavne programe različitih, odgovarajućih predmeta iz društveno-humanističke oblasti i oblasti vještina na svim nivoima obrazovanja uključena najmanje po jedna tema iz oblasti prava djeteta	Godišnji izvještaji MP, MK i drugih resornih ministarstava koja su učestvovala u realizaciji aktivnosti na unapređenju svijesti o pravima djeteta	Civilni sektor UNICEF	
Izrada i primjena LAP za djecu u različitim opštinama Crne Gore	<ul style="list-style-type: none">Do kraja 2014. god. izrađeni i nadalje se primjenjuju operativni LAP za djecu u najmanje pet opština	Izvještaji o primjeni projekta <i>Reforma sistema socijalne i dječje zaštite: unapređenje socijalne inkluzije</i> (IPA 2010)		

Aktuelno stanje

Odredbom čl. 9 Ustava propisano je da su potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori i opšte prihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka, da imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada uređuju odnose na drugačiji način od unutrašnjeg zakonodavstva. Ovakav stav je značajan s aspekta principa trenutne samoizvršivosti (*self-execution*) standarda Konvencije o pravima djeteta u unutrašnjem pravu, u skladu sa Generalnim komentarom br. 5 Komiteta UN za prava djeteta (st. 19).

Pravo na život, opstanak i razvoj. Porodični zakon¹¹ propisuje obavezu države da mjerama socijalne, zdravstvene i pravne zaštite, sistemom vaspitanja, obrazovanja i informisanja, politikom zapošljavanja, stambenom i poreskom politikom, kao i razvijanjem svih drugih djelatnosti u korist porodice i njenih članova obezbjeđuje uslove za slobodno i odgovorno roditeljstvo.

Zakon o medijima Crne Gore¹² definiše da mediji moraju štiti integritet maloljetnih osoba. Mediji ne smiju objavljivati identitet maloljetnih osoba umiješanih u krivična djela, bilo kao žrtve ili kao optuženih, osim ukoliko postoji opravdan interes javnosti da bude upoznata kada je maloljetna osoba pravosnažno osuđena za krivično djelo.

Usvajanje posebnog Zakona o zaštiti od nasilja u porodici¹³ i Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku¹⁴, pod uslovom njihove pune implementacije, predstavljaju jedan od najpozitivnijih primjera implementacije Konvencije o pravima djeteta.

Najbolji interesi djeteta. Porodičnim zakonom (čl. 5) propisano je da je svako dužan da se rukovodi najboljim interesom djeteta u svim aktivnostima koje se tiču djeteta.

Reforma sistema maloljetničkog pravosuđa i donošenje Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku podrazumijeva stvaranje uslova za izbjegavanje klasičnog krivičnog postupka prema maloljetnicima i krivičnopravne reakcije kroz krivične sankcije. To znači da se uvode savremeni standardi sadržani u međunarodnim pravnim instrumentima koji uređuju prava maloljetnika i maloljetničko pravosuđe, imajući u vidu Konvenciju UN o pravima djeteta, Konvenciju za zaštitu osnovnih ljudskih prava i osnovnih sloboda (ETS br. 5) i sudsku praksu Evropskog suda za ljudska prava.

Država Crna Gora je u februaru 2012. godine u Ženevi potpisala treći fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta. Ovaj fakultativni protokol će osnažiti Konvenciju o pravima djeteta i njene postojeće protokole (o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji i o uključivanju djece u oružane sukobe). Treći fakultativni protokol će djeci i njihovim predstavnicima dati mogućnost da, ako pravdu ne mogu osigurati u svojoj zemlji, žalbu podnesu Komitetu UN za prava djeteta – nezavisnom međunarodnom tijelu zaduženom za nadgledanje implementacije Konvencije o pravima djeteta i njenih fakultativnih protokola. Po prvi put, djeci u Crnoj Gori je data mogućnost za pristup pravdi na međunarodnom nivou, kroz novousvojeni žalbeni postupak.

¹¹ Porodični zakon („Službeni list RCG“, br. 01/07)

¹² Zakon o medijima („Službeni list RCG“, br. 51/02 od 23.9.2002, 62/02 od 15.11.2002. i „Službeni list Crne Gore“, br. 46/10 od 6.8.2010, 73/10 od 10.12.2010, 40/11 od 8.8.2011).

¹³ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici („Službeni list CG“, br. 46/10)

¹⁴ Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku („Službeni list CG“, br. 64/11, primjena počela 1.9.2012. godine)

Nediskriminacija. Ustav Crne Gore propisuje da je zabranjena svaka neposredna ili posredna diskriminacija, po bilo kom osnovu. Zakon o zabrani diskriminacije¹⁵ zabranjuje svaku neposrednu ili posrednu diskriminaciju po bilo kom osnovu, pa i po osnovu rase, boje, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porijekla, rođenja ili sličnog statusa, vjeroispovijesti, političkog ili drugog ubjeđenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta. Krivičnim zakonikom¹⁶ zabranjeno je kršenje osnovnih ljudskih prava i sloboda na osnovu razlike u rasi, boji kože, nacionalnosti, etničkom porijeklu ili nekom drugom ličnom svojstvu. Kažnjivo je takođe i proganjanje organizacija i pojedinaca zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost ljudi, kao i širenje ideja o superiornosti jedne rase nad drugom ili propagiranje rasne mržnje ili podsticnje na rasnu diskriminaciju. Pravo na obrazovanje pod jednakim uslovima garantuje se članom 75 Ustava. U istom članu takođe se navodi da je osnovno obrazovanje obavezno i besplatno.

Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju¹⁷ i posebni zakoni iz oblasti predškolskog obrazovanja i vaspitanja, osnovnog obrazovanja, srednjeg opšteg obrazovanja, stručnog obrazovanja, vaspitanja i obrazovanja lica sa posebnim potrebama, obrazovanja odraslih i visokog obrazovanja počivaju na fundamentalnim ciljevima, koji obezbjeđuju jednake šanse za pristup obrazovanju, za sve i zabranjuju diskriminaciju, u smislu: fizičkog, psihičkog i socijalnog nasilja; zlostavljanja i zanemarivanja djece i učenika; fizičkog kažnjavanja i vrijeđanja ličnosti, odnosno seksualne zloupotrebe djece i učenika ili zaposlenih i svaki drugi oblik diskriminacije. Svi zakoni iz oblasti obrazovanja i vaspitanja podrazumijevaju jednak pristup obrazovanju za muškarce i žene.

U osnovnoj školi postoji obavezan nastavni predmet Građansko vaspitanje koji se, između ostalog, bavi razlikama i mirnim suživotom. Licima koja pripadaju nacionalnim/etničkim manjinama, Ustav garantuje pravo na obrazovanje na njihovom jeziku i pravo da njihova istorija i kultura budu uključeni u nastavni program.

Pravo na slobodu mišljenja i stavova. Članom 74 Ustava propisano je da „dijete uživa prava i slobode primjereno njegovom uzrastu i zrelosti“. Porodični zakon garantuje pravo djetetu da izrazi svoje mišljenje u različitim situacijama. Tako je članom 164 tog Zakona predviđeno da je organ starateljstva dužan da, prije određivanja porodičnog smještaja, omogući djetetu da slobodno izrazi svoje mišljenje u vezi sa porodičnim smještajem i da to mišljenje cijeni u skladu s uzrastom i zrelošću djeteta. Dijete ima pravo da blagovremeno dobije sva obavještenja koja su mu potrebna za formiranje svog mišljenja. Dijete koje je navršilo 10 godina života može slobodno i neposredno izraziti svoje mišljenje u svim postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima, odnosno može se samo, odnosno preko nekog drugog lica ili ustanove, obratiti sudu ili organu uprave i zatražiti pomoć u ostvarivanju ovog svog prava.

Duži niz godina, u postupku izrade i donošenja različitih strateških dokumenata učestvuju i predstavnici civilnog sektora, što je bitan kvalitet u radu i ponašanju državnih organa.

¹⁵ Zakon o zabrani diskriminacije ("Službeni list Crne Gore", br. 46/10)

¹⁶ Krivični zakonik ("Službeni list RCG", br. 13/04, 70/04)

¹⁷ Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju ("Službeni list RCG", br. 64/02, 31/05, 49/07, „Službeni list CG“, br. 45/10 i 45/11)

Ključni problemi

„Kada se desi nešto loše u našem okruženju, odmah misle da smo mi to uradili, valjda zato što smo Romi.“

(Dijete, učesnik/ca fokus grupe)

Propisane Ustavne garancije ne obuhvataju u potpunosti sva prava i obaveze koje proističu iz međunarodnog položaja djeteta i njegove specifičnost u odnosu na ostale subjekte međunarodnog prava.

Nema jedinstvene definicije djeteta koja bi se primjenjivala u okviru ukupnog zakonodavnog okvira. Iako Konvencija o pravima djeteta pod djetetom podrazumijeva osobu uzrasta od 0 do 18 godina, u zakonodavstvu Crne Gore postoje različite odredbe. Tako, na primjer, Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku,¹⁸ u čl. 2, lice koje nije navršilo 14 godina označava kao *dijete*, dok je *maloljetnik* lice koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršilo 14, a nije navršilo 18 godina. Navedeni Zakon razlikuje i pojam *mlađi maloljetnik* (lice koje je navršilo 14, a nije navršilo 16 godina) i *stariji maloljetnik* (lice koje je navršilo 16, a nije navršilo 18 godina). Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti za sada je jedini pravni akt koji izričito definiše dijete kao lice do 18. godina života.¹⁹

U Crnoj Gori donijete su brojne strategije i operativni planovi u funkciji ostvarivanja i zaštite prava djeteta (Strategija razvoja sistema socijalne i dječje zaštite 2013–2017. godine, Strategija razvoja hraniteljstva u Crnoj Gori 2012–2016. godine, Strategija za integraciju osoba s invaliditetom u Crnoj Gori 2008–2016. godine, Nacionalni plan akcije za djecu 2004–2010. godine, Strategija zaštite od nasilja u porodici, Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori, Strategija ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja 2010–2015. godine, Strategija razvoja osnovnog obrazovanja i vaspitanja s akcionim planom 2011–2017. godine, Strategija za poboljšanje položaja Roma i Egipćana 2012–2016. godine itd.). S obzirom na to da je primjena nekih strategija i planova tek otpočela, izvještaji o njihovoj realizaciji su u fazi pripreme, tako da u ovom trenutku nije moguće jasno definisati aktuelno stanje, odnosno nivo i vrstu promjena ostvarenih njihovom dosadašnjom primjenom.

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda u toku 2012. godine²⁰ imao je u radu pritužbe koje su ukazivale na kršenje dječjeg prava na privatnost, nepoštovanje dostojanstva, izlaganje djeteta štetnim medijskim sadržajima, kako u štampanim tako i u elektronskim medijima i putem Interneta.

O eventualnoj diskriminaciji u drugim aspektima društvenog života od značaja za djecu – zdravstvena i socijalna zaštita, pristup sadržajima iz kulture i sporta i sl., nema istraživačkih

¹⁸ Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku („Službeni list CG“ br. 64/11, primjena počela 1.9.2012. godine)

¹⁹ Nacrt zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, čl. 16 (Izrazi upotrijebljeni u Nacrtu zakona), tačka 8. Nacrt zakona je u julu 2012. godine prihvaćen na sjednici Vlade Crne Gore i sada se čeka skupštinska procedura.

²⁰ Zaštitnik ljudskih prava i sloboda: Izvještaj o radu za 2012. godinu (str. 107). Dostupno na: <http://www.ombudsman.co.me>

podataka, što ne znači da tu nema i diskriminacije djece. Komitet UN za prava djeteta²¹ ukazao je na stalno prisutnu diskriminaciju djece koja pripadaju manjinskim grupama, izbjegličke djece, djece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, posebno kada je u pitanju obrazovanje, zdravstvena zaštita i stanovanje.

Prema mišljenju Komiteta UN za prava djeteta,²² princip najboljeg interesa djeteta još uvijek je nedovoljno reflektovan u zakonodavstvu i javnim politikama koje se tiču djece, posebno kada su u pitanju djeca u rezidencijalnim institucijama, a takođe nije dobro primijenjen u radu pravosuđa i državnih organa.

Iako je princip poštovanja mišljenja djeteta uključen u Porodični zakon,²³ a postoje i učenički parlamenti u svim školama i lokalni dječji parlamenti, isti Komitet²⁴ je ukazao na problem da izvjesne tradicije i kulturološki stavovi ograničavaju punu primjenu čl. 12 Konvencije, posebno u saslušanjima pred sudom,²⁵ u pitanjima koja se tiču školske administracije i nastavnog procesa, kao i u javnim debatama.

Dodatni problem predstavlja niska participacija djece u donošenju odluka koje se njih tiču, odnosno izostajanje prakse da se dječje mišljenje konsultuje prilikom donošenja svih takvih odluka.

²¹ Komitet UN za prava djeteta, Pedeset peto zasijedanje: 1. septembra – 13. oktobra 2010: *Razmatranje izvještaja podnijetih od strane država u skladu sa članom 44 Konvencije o pravima djeteta*

²² Ibid.

²³ Porodični zakon („Službeni list CG“, br. 01/07)

²⁴ Komitet UN za prava djeteta, Pedeset peto zasijedanje: 1. septembra – 13. oktobra 2010: *Razmatranje izvještaja podnijetih od strane država u skladu sa članom 44 Konvencije o pravima djeteta*

²⁵ Postupak saslušanja djece pred sudom nije u skladu sa njihovim uzrastom.

STRATEŠKI CILJ 2.**Obezbijediti normativni i društveni status djeteta u Crnoj Gori u potpunosti u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta.****Specifični cilj 2.1: Obezbijediti jasnoću i jednoznačnost u upotrebi termina dijete u crnogorskom zakonodavstvu i javnim politikama.**

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Usvajanje jasne odredbe o definiciji djeteta u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta	<ul style="list-style-type: none"> Od početka 2013. god. u svim zakonima i javnim politikama koje se donose koristi se definicija djeteta u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta 	„Službeni list Crne Gore“ (tekst zakona)	Skupština Crne Gore Vlada Crne Gore Resorna ministarstva uključena u primjenu NPAD, sprovođenje Konvencije o pravima djeteta i fakultativnih protokola	Budžet za redovne aktivnosti Skupštine, Vlade i resornih ministarstava
Sprovođenje neophodnih izmjena u zakonodavnom okviru i javnim politikama u skladu s usvojenom definicijom djeteta	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2014. god. u svim zakonima i javnim politikama koji su već donijeti, usvojene izmjene i dopune u skladu su sa definicijom djeteta prema Konvenciji o pravima djeteta 			

Specifični cilj 2.2: Smanjiti diskriminaciju sve djece u različitim oblastima društvenog života od značaja za njihov razvoj i doborobit.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Obezbjedivanje za svu djecu prava na postupanje prema njima bez diskriminacije u svim oblastima, u skladu sa čl. 2 ²⁶ Konvencije o	<ul style="list-style-type: none"> Od početka 2014. god. nadalje dosljedno se primjenjuju žalbene procedure na eventualnu diskriminaciju u postupanju prema 	Izveštaji MPR o postupanju pravosudnih organa i o žalbama na	Resorna ministarstva uključena u primjenu NPAD	Budžet za redovne aktivnosti resornih

²⁶ Član 2

pravima djeteta, kroz implementaciju zakonskog okvira Crne Gore	djeci u okviru pravosudnog sistema	njihovo postupanje Izveštaji Zaštitnika prava i sloboda građana	Zaštitnik ljudskih prava i sloboda	ministarstava
Dosljedno sprovođenje zakonom propisanih sankcija u svim slučajevima diskriminacije djece po osnovu polne, starosne, rasne, nacionalne, etničke i religijske pripadnosti i/ili invaliditeta	<ul style="list-style-type: none"> • Od 2014. god. nadalje redovno i blagovremeno se sankcionišu svi slučajevi diskriminacije djece po osnovu polne, starosne, rasne, nacionalne, etničke i religijske pripadnosti i/ili invaliditeta 	Izveštaji resornih ministarstava Izveštaji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda	Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija	
Kontinuirano sprovođenje sveobuhvatnih javnih edukativnih kampanja za sprečavanje i borbu protiv negativnih socijalnih stavova i diskriminacije djece zbog polne, starosne, rasne, nacionalne, etničke i religijske pripadnosti i/ili invaliditeta	<ul style="list-style-type: none"> • Do 2017. god. sprovedeno najmanje tri sveobuhvatne javne kampanje na nacionalnom nivou za sprečavanje diskriminacije djece po raznim osnovama za sljedeće ciljne grupe: djecu, roditelje, profesionalce koji rade sa djecom i opštu javnost 	Izveštaji o sprovedenim kampanjama od strane resornih ministarstava i Zaštitnika ljudskih prava i sloboda		
Ratifikacija Trećeg fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta	<ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2013. god. ratifikovan Treći fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta 	Izveštaj Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija		

1. Države članice ove Konvencije poštuju i obezbjeđuju prava sadržana u Konvenciji svakom djetetu pod njihovom jurisdikcijom, bez ikakve diskriminacije i bez obzira na rasu, boju kože, pol, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo ubjeđenje, nacionalno, etničko ili socijalno porijeklo, imovno stanje, onesposobljenost, rođenje ili drugi status djeteta ili njegovog roditelja ili zakonitog staratelja.

2. Države članice preduzimaju sve potrebne mjere kako bi se obezbijedila zaštita djeteta od svih oblika diskriminacije ili kazne zasnovane na statusu, aktivnostima, izraženom mišljenju ili ubjeđenju roditelja, zakonitih staratelja ili članova porodice djeteta.

Specifični cilj 2.3: Princip najboljeg interesa djeteta i princip poštovanja mišljenja djeteta integrisati u sve javne politike koje se tiču djece i poboljšati njihovu primjenu u praksi.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Integrisanje principa najboljeg interesa djeteta i poštovanja mišljenja djeteta u sve relevantne zakone, u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2015. god. svi zakoni relevantni za djecu usklađeni sa Konvencijom o pravima djeteta (inkorporirani princip najboljeg interesa djeteta i princip poštovanja mišljenja djeteta) 	„Službeni list Crne Gore“	Nadležna ministarstva uključena u primjenu NPAD Jedinice lokalne samouprave	Budžet za redovne aktivnosti resornih ministarstava
Sprovođenje principa najboljeg interesa djeteta u praksi u sudskim, upravnim i administrativnim odlukama, programima, projektima i uslugama koje imaju uticaj na djecu	<ul style="list-style-type: none"> Broj specijalizovanih stručnjaka u policiji, sudovima i tužilaštvima za rad sa djecom Stručne službe su operativne i prate postupanje prema djeci u sudskim postupcima 	Izveštaji MPR	Škole Civilni sektor	
Obezbeđivanje društvenog ambijenta pogodnog za svu djecu da izraze svoje mišljenje, koje će biti tretirano ravnopravno sa mišljenjem odraslih (obuke za senzibilizaciju profesionalaca koji rade sa djecom i roditelja i sl.)	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. realizovana obuka za najmanje 150 profesionalaca koji rade sa djecom u obrazovanju, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti o značaju poštovanja mišljenja djeteta Do kraja 2017. god. u okviru saradnje sa roditeljima djece 	Izveštaji MP, MRSS i drugih resornih ministarstava		

	predškolskog, osnovnoškolskog i srednjoškolskog uzrasta realizovan edukativni program za roditelje o značaju poštovanja mišljenja djeteta			
Obezbjedivanje mogućnosti da djeca budu saslušana u svim sudskim postupcima koji se tiču njih, u skladu sa njihovim godinama života i zrelošću	<ul style="list-style-type: none"> • Uspostavljeni standardi za saslušanje djece u sudskim postupcima 	Izveštaji MPR		
Obezbjedivanje participacije djece u pripremi i realizaciji javnih politika koje se tiču njihovog društvenog položaja	<ul style="list-style-type: none"> • Od 2014. god. djeca preko svojih izabраниh predstavnika participiraju u pripremi i realizaciji svih javnih politika koje se tiču njihovog društvenog položaja • Do kraja 2014. god. u sva tijela za kreiranje i praćenje primjene javnih politika, koje se u najširem smislu tiču djece, uključen najmanje po jedan predstavnik djece • Do kraja 2017. god. u najmanje 2/3 opština uspostavljeni i nadalje aktivno funkcionišu lokalni dječji parlamenti 	Izveštaji SPD Izveštaji civilnog sektora		

Aktuelno stanje

Prema studiji *Djeca u Crnoj Gori 2012*,²⁷ 2226 djece je bez državljanstva²⁸, što je više od 50% od ukupnog broja osoba bez državljanstva u zemlji. Najviši je procenat djece bez državljanstva su Egipćani (32%) i romska djeca (26%). U svim ostalim etničkim grupama, 1% djece je bez državljanstva. Prema istoj studiji, 11% djece Roma i 12% djece Egipćana su u postupku sticanja crnogorskog državljanstva.

Prema *Izveštaju o građanskoj registraciji djece koja nemaju izvod iz matične knjige rođenih i/ili izvod iz knjige državljana u Crnoj Gori (2011)*,²⁹ ukupno 2767 osoba ima nepotpunu ličnu dokumentaciju, odnosno nedostaju im izvod iz matične knjige rođenih i izvod iz knjige državljana. Od tog broja, 1928 (70%) su djeca, a izbjeglice/IRL RE predstavljaju dvije trećine od svih ispitanih bez bilo kakvog ili sa nekompletnom ličnom dokumentacijom. Od ukupnog broja djece rođene van Crne Gore koja nemaju ličnu dokumentaciju, 714 nema izvode iz matične knjige.³⁰

Strategija za trajno rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica u Crnoj Gori, sa posebnim osvrtom na oblast Konik, kao i Strategija za poboljšanje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2012–2016. godine, predviđa kontinuirani način rješavanja pravnog statusa roditelja i djece kroz sljedeće akcije: informisanje o mogućnostima rješavanja pravnog statusa interno raseljenih lica, kao i domicilnog stanovništva; posjete opštinama porijekla radi pribavljanja dokumenata potrebnih za regulisanje statusa; pomoć ranjivim grupama koje nijesu u mogućnosti da pribave dokumenta potrebna za regulisanje statusa.

Tačan broj djece rođene u Crnoj Gori van zdravstvenih ustanova koja nijesu upisane u matični registar rođenih nije poznat. Zakon o matičnim registrima³¹ ne propisuje, odnosno ne omogućava upis djeteta u matični registar rođenih ukoliko je rođeno van zdravstvene ustanove, a uz prijavu se ne prilaže potvrda doktora medicine o rođenju djeteta. U Crnoj Gori, posebno kod romske djece, postoji određeni broj djece koja su rođena u Crnoj Gori van zdravstvene ustanove i uz prijavu za upis u matični registar rođenih nijesu u mogućnosti da prilože potvrdu, tako da je postupak njihovog naknadnog upisa u matičnu knjigu bio opterećen brojnim formalno pravnim uslovima, koji su vezani za dokazivanje činjenice rođenja. Akcionim planom za implementaciju Strategije za trajno rješavanje pitanja izbjeglica i interno raseljenih lica u Crnoj Gori, sa posebnim osvrtom na oblast Konik (2011), kao posebna mjera predviđeno je regulisanje načina upisa i naknadnog upisa u matične knjige rođenih za djecu rođenu izvan zdravstvenih ustanova u Crnoj Gori.

Prema Zakonu o crnogorskom državljanstvu,³² osnovni način sticanja crnogorskog državljanstva je *porijeklom djeteta, po principu krvne veze, zatim kombinovanjem krvne veze i mjesta rođenja; crnogorsko državljanstvo porijeklom stiče i dijete rođeno na teritoriji druge države* čiji je jedan roditelj u trenutku rođenja crnogorski državljanin, ako se do navršene 18. godine života podnese odgovarajuća prijava i ako nema državljanstvo drugog roditelja i ako nema državljanstvo druge

²⁷ UNICEF I MONSTAT (2012): *Djeca u Crnoj Gori, Podaci iz Popisa 2011*.

²⁸ Ovaj broj dijelom se odnosi na djecu koja nemaju crnogorsko državljanstvo iz različitih razloga, kao i na djecu koja nemaju državljanstvo ni Crne Gore ni neke druge države, a neka od njih imaju pravo na državljanstvo druge države.

²⁹ Straaten, Jap van der (2011): *Report on Civil Registration of Children Lacking Birth and/or Citizenship Certificates in Montenegro*. UNICEF, Montenegro

³⁰ Zaključci sa sastanka na temu "Implementacija zakona o zaštiti od nasilja u porodici", u organizaciji MUP-a, 19.6.2012.

³¹ Zakon o matičnim registrima ("Službeni list CG", br. 47/08, 41/10, 40/11, 46/11)

³² Zakon o crnogorskom državljanstvu ("Službeni list CG", br. 13/08, 40/10, 28/11, 46/11)

države po roditelju koji nije crnogorski državljanin. *Sticanje crnogorskog državljanstva rođenjem djeteta na teritoriji Crne Gore* je *dopunski* način sticanja crnogorskog državljanstva i ima za cilj *izbjegavanje apatridije* za djecu rođenu ili nađenu u Crnoj Gori. Dijete prijemom stiče crnogorsko državljanstvo i biće upisano u registar rođenih po službenoj dužnosti.

U junu 2011. godine, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, u saradnji sa kancelarijom UNICEF-a i Ministarstvom prosvjete, otpočeo je realizaciju projekta *Obrati se Zaštitniku!* u cilju ostvarivanja direktne komunikacije sa djecom koja su smještena u institucijama sistema. U decembru 2011. godine Zaštitnik ljudskih prava i sloboda i NVO Akcija za ljudska prava (HRA) otpočeli su primjenu projekta *Djeco, pišite Zaštitniku!*.

U periodu 2002–2008. godine, MRSS, UNICEF i UNHCR uspostavili su i kontinuirano podržavali rad operacionalnih multidisciplinarnih timova za borbu protiv nasilja nad djecom (OMT). OMT su kao prvi oblik multidisciplinarnog dječje zaštite uspostavljeni za područja koja pokriva sedam od 10 centara za socijalni rad u Crnoj Gori: Nikšić (2002), Bijelo Polje (2003), Podgorica, Herceg Novi, Bar, Berane i Kotor (2005). Glavni rezultati njihovog rada u navedenom periodu bili su: zlostavljana djeca su postala „vidljiva“; OMT su postali prepoznatljiviji; 908 djece uzrasta 0-18 godina bilo je pod mjerama zaštite; edukovano je 350 profesionalaca; unaprijeđen je nivo znanja i svijesti profesionalaca i šire zajednice o nasilju nad djecom. Na osnovu stečenih iskustava, zaključeno je da su neophodni: adekvatna zakonska rješenja, ozvaničenje protokola o saradnji, definisanje prava i obaveza članova tima, mjesto OMT u lokalnom i nacionalnom sistemu, kao i koordinacija i nadzor na nivou države. OMT i dalje rade, iako ne tako intenzivno kao u periodu 2002–2008.

Podaci centara za socijalni rad za 2010. godinu³³ pokazuju da je 546 djece bilo u riziku od zlostavljanja i zanemarivanja. Prema *Izveštaju o radu MRSS u 2011. godini*, ukupno je evidentirano 286 žrtava zlostavljanja i zanemarivanja, od toga 157 djevojčica i 129 dječaka.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici³⁴ usvojen je 2010. godine i donijeta je Strategija zaštite od nasilja u porodici (2011–2015). Navedena Strategija je između ostalog predvidjela: razviti program prevencije nasilja u porodici u okviru koga bi trebalo osmisliti i sprovesti programe za prevenciju nasilja u populaciji djece izloženih porodičnom nasilju radi smanjenja međugeneracijskog prenosa nasilja u porodici; razviti multidisciplinarni model postupanja u prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici (protokol o multisektorskoj saradnji u radu na prevenciji i zaštiti žrtava nasilja u porodici, multidisciplinarni timovi za zaštitu od nasilja u porodici); kontinuiranu edukaciju i senzibilizaciju profesionalaca o problemima nasilja u porodici i potrebi zaštite žrtava.

U Crnoj Gori postoje dva skloništa za žene i djecu žrtve nasilja koja su uspostavile i vode nevladine organizacije "Sigurna ženska kuća" u Podgorici (1999) i "SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja" u Nikšiću (2009). U Bijelom Polju je krajem 2008. godine od strane lokalne uprave osnovan Centar za podršku djeci i porodici, koji je za sada jedini centar ovog tipa u Crnoj Gori. SOS linije za žrtve nasilja u porodici su takođe uspostavile i vode nevladine organizacije. Trenutno u Crnoj Gori funkcionišu SOS telefoni u osam gradova (Podgorica, Nikšić, Bijelo Polje, Berane, Plav, Rožaje, Bar i Ulcinj).³⁵

³³ Žegarac, N. (2011): *Izveštaj o kapacitetima centara za socijalni rad u Crnoj Gori – izazovi i mogućnosti reorganizacije, standardizacije i unapređenja stručne prakse*

³⁴ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici („Službeni list CG“, br. 46/10)

³⁵ Prema *Izveštaju o zaštiti od diskriminacije u prvom polugodištu 2011. godine – Zaštitnik prava i sloboda građana Crne Gore (2011)*

Školske 2005/2006. godine započet je projekat „Škola bez nasilja – sigurno školsko okruženje“ u saradnji Ministarstva prosvjete i Kancelarije UNICEF-a u Crnoj Gori. Cilj projekta je podizanje nivoa svijesti i znanja o pojavi vršnjačkog nasilja u školi, definisanje i funkcionisanje zaštitne mreže kao odgovora cijele škole na pojavu vršnjačkog nasilja, kao i povezivanje škole i lokalne zajednice u cilju unapređenja i održivosti aktivnosti u školi. Tokom školske 2010/2011. godine sprovedeno je komparativno istraživanje o efektima implementacije, čiji rezultati pokazuju da: 48% djece ima iskustvo vršnjačkog nasilja u posljednjih nekoliko mjeseci; 70% učenika, 93% nastavnika, 78% zaposlenih van nastave smatra da je nasilje prisutno u ispitivanim školama; 48% roditelja smatra da su njihova djeca bila izložena vršnjačkom nasilju u toku navedene školske godine.

Teme (sadržaji) koje se odnose na prevenciju nasilja u redovnim obrazovnim programima koncipirane su kao podrška prevenciji nasilja u školi.

Školska medijacija formalizovana je u obrazovnom sistemu, kroz Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju, a osnovani su i medijatorski klubovi u dvijema osnovnim školama u Crnoj Gori.

U vaspitno-obrazovnim ustanovama, kroz programe i projekte, realizuje se saradnja sa NVO, uz saglasnost Ministarstva prosvjete, što doprinosi razvoju demokratskog građanstva, tolerenciji, saradnji, razumijevanju, aktivnom slušanju, itd.

Među aktivnostima civilnog sektora u oblasti građanskih prava i sloboda djeteta ističu se projekti i programi NVO Centar za prava djeteta Crne Gore:

- Projekat *Dječja prava i njihova perspektiva*, u saradnji sa Save the Children International, realizuje se u toku 2012. godine.
- *Afirmacija prava djeteta na participaciju*. Centar već tradicionalno organizuje zasjedanja djece u Skupštini Crne Gore (2009, 2010. i 2011. godine). Ovaj događaj je prilika da se čuju pitanja i mišljenja djece, a sve je praćeno prenosom na javnom servisu.
- *Izrada Alternativnog izvještaja o primjeni Konvencije o pravima djeteta u Crnoj Gori* (2009).

Ključni problemi

„Ima puno djece što zbog papira ne idu u školu.“

(Dijete, učesnik/ca fokus grupe)

Za sada ne postoji sveobuhvatna strategija niti postupak za identifikovanje ili vođenje evidencije o djeci koja nijesu registrovana u matične knjige rođenih. Iako je Akcionim planom za implementaciju Strategije za trajno rješavanje pitanja izbjeglica i interno raseljenih lica u Crnoj Gori, sa posebnim osvrtom na oblast Konik (2011), kao posebna mjera predviđeno regulisanje načina upisa i naknadnog upisa u matične knjige rođenih za djecu rođenu izvan zdravstvenih ustanova u Crnoj Gori, nema dovoljno podataka o realizaciji te mjere. Još nije dovoljno pojednostavljen postupak naknadnog upisa u knjige rođenih djece rođene van zdravstvenih ustanova i nije obezbijeđeno standardizovano postupanje opština i područnih jedinica, tako da je i dalje problem skroman napredak u smislu preporuka Komiteta za prava djeteta UN-a³⁶ u oblasti registracije rođenja romske djece rođene van zdravstvenih ustanova.

³⁶ Preporuka Komiteta za prava djeteta UN-a, oktobar 2010. god.

Pribavljanje ličnih dokumenata iz zemlje porijekla, neophodnih za regulisanje pravnog statusa i ostvarivanje prava koja proističu iz raseljeničkog statusa, ozbiljan je problem za određeni broj pripadnika RE u Crnoj Gori, iako je proteklo niz godina od kako su se raselili. Problem neposjedovanja ličnih dokumenata komplikuje to što lične dokumente nemaju romski roditelji koji, shodno tome, ne mogu da registruju svoju djecu.³⁷

Nedostatak ličnih dokumenata i problemi s registracijom djece rođene van zdravstvenih ustanova, dovode do *de facto* apatridije i glavne su prepreke u pristupu osnovnim pravima. Aktivnosti koje se preduzimaju na sprečavanju i suzbijanju uzroka apatridije su nedovoljne, jer još nijesu uspostavljeni mehanizmi za identifikovanje i registrovanje apatrida ili lica izloženih riziku od statusa apatrida.

I dalje su složene procedure za dobijanje statusa stranca sa stalnim nastanjenjem i/li privremenim boravkom za najugroženija lica (kao što su djeca čiji su roditelji nepoznati),³⁸ koja ne mogu da pribave dokumenta u zemlji porijekla.

U svojim izvještajima o radu, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda konstatovao je da otežano sprovođenje zakona predstavlja najveću prepreku u ostvarivanju prava djece. Takođe, prisutan je i problem nedostatka službi³⁹ koje bi brinule o djeci sa posebnim obrazovnim potrebama, nedostupnost zdravstvene zaštite za svu djecu, problem uključivanja djece etničkih grupa (RE) i djece raseljenih lica iz republika bivše Jugoslavije u redovan obrazovni sistem.

Prema Izvještaju Zaštitnika ljudskih prava i sloboda za 2012. godinu⁴⁰ i pored značajno unaprijeđene zaštite djece u rezidencijalnim institucijama, postoje problemi, kao što su nedovoljno programa za profesionalno i radno angažovanje i manjak zaposlenih stručnjaka za pojedine oblasti rada sa djecom. Zaštitnik je primijetio da je veliki broj djece smješten u JU Centar za djecu i mlade "Ljubović" zbog asocijalnog ponašanja, skitnje, prosjačenja, siromaštva, kao i da su tu smještena i djeca koja su žrtve različitih oblika zloupotrebe, nasilja i iskorišćavanja. S obzirom na to da je ova ustanova specijalizovana za brigu i pružanje različitih oblika pomoći djeci koja su u sukobu sa zakonom, ona ni na koji način ne može pružiti pomoć i zaštitu drugim grupama djece, a posebno ne djeci koja su žrtve, jer nema kadrovskih, niti programskih kapaciteta.

U istom Izvještaju, Zaštitnik konstatuje da su izraženi problemi postupanja prema djeci u porodično-pravnim sporovima – često se ne uzima izjava djeteta ili to čini službeno lice nesenzibilisano za potrebe i najbolji interes djeteta, a prisutna je i sporost i neefikasnost postupka usljed nedostatka saradnje sudova sa centrima za socijalni rad.

Ne postoje programi edukacije iz oblasti primjene prava djece za profesionalce koji rade sa djecom, posebno za profesionalce u pravosuđu, širu javnost i samu djecu.

Komitet UN za prava djeteta,⁴¹ u svojim razmatranjima Izvještaja o stanju prva djeteta koji je Crna Gora podnijela u skladu sa čl. 44 Konvencije o pravima djeteta, ukazao je na problem da nijesu dostavljene informacije o torturi i drugim okrutnim, nehumanim ili degradirajućim tretmanima ili kažnjavanju djece, imajući u vidu da postoje tvrdnje djece da su bila loše tretirana i/ili izložena torturi u rezidencijalnim institucijama za brigu o djeci. Dodatna zabrinutost je izražena zbog nedostataka

³⁷ Vlada Crne Gore (2007): Strategija za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori 2008-2012.

³⁸ Završna razmatranja Komiteta za eliminaciju rasne diskriminacije, mart 2009. godine.

³⁹ Prvenstveno se misli na službe socijalne zaštite i usluge u zajednici koje one obezbjeđuju (dnevni boravci, usluge podrške u kući za dijete i porodicu, usluge vikend-hraniteljstva, „predah“ centre), kao i na usluge obrazovnog sistema (produženi boravci pri školi i predškolskoj ustanovi).

⁴⁰ Dostupno na: <http://www.ombudsman.co.me>

⁴¹ Komitet UN za prava djeteta, Pedeset peto zasjedanje: 1. septembra – 13. oktobra 2010: *Razmatranje izvještaja podnijetih od strane država u skladu sa članom 44 Konvencije o pravima djeteta*

eksplicitnog zakonodavnog okvira koji zabranjuje korišćenje torture i odsustva žalbenih mehanizama za djecu lišenu slobode i djecu smještenu u institucije.

U izvještajima o radu za 2011. i 2012. godinu, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda iznosi da obrazovne ustanove ne pružaju u dovoljnoj mjeri zaštitu djeci od nasilja, niti na odgovarajući način pružaju podršku i pomoć u budućem prevazilaženju posljedica izazvanih nepedagoškim i nedozvoljenim postupanjima zaposlenih u obrazovnoj ustanovi. Zaštitnik je primijetio da nastavno osoblje i drugi zaposleni, u određenim školama, ne prepoznaju uvijek problem nasilnog i nedozvoljenog ponašanja prema učenicima i omalovažavanje ličnosti djeteta, što ukazuje da se nastavno osoblje i drugi zaposleni u obrazovnim ustanovama ne osjećaju odgovornim kada se ovako ponašaju prema učeniku.

Sve zainteresovane strane za obrazovno-vaspitni proces u školi u visokom procentu su saglasne da postoji nasilje u školi, a oko 50% djece iskusila su vršnjačko nasilje, što govori o problemu nedostatka i preventivnih mjera i adekvatnog sankcionisanja ove pojave, kao i o nedostatku interresorskog pristupa problemu i koordinacije između sistema obrazovanja, socijalne zaštite i policije.

Kako smatra Zaštitnik ljudskih prava i sloboda u *Izveštaju o zaštiti od diskriminacije u prvom polugodištu 2011. godine*, u Crnoj Gori nijesu obezbijeđeni svi uslovi za dosljednu primjenu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici: nema savjetodavnih službi koje su specijalizovane za rad sa žrtvom i sa nasilnikom; centri za socijalni rad u okviru svojih nadležnosti postupaju u slučajevima poremećenih porodičnih odnosa, po pravilu organizujući individualne i zajedničke razgovore sa članovima porodice, što nije dovoljno za efikasnu zaštitu od nasilja u porodici; ne postoje uslovi za izmještanje nasilnika iz porodice, kao ni ustanove za smještaj žrtava nasilja (žrtve još uvijek mogu potražiti utočište samo u skloništima nevladinih organizacija).

U toku 2012. godine, sprovedena je, u saradnji s ombudsmanima iz regiona, a uz podršku Save the Children Norway, druga faza projekta *Unapređenje položaja djeteta u cilju zaštite od svih vidova eksploatacije*, koja se odnosila na zaštitu djece od seksualne eksploatacije. Rezultati istraživanja sprovedenog u Crnoj Gori ukazuju da su slučajevi seksualne eksploatacije i zlostavljanja djece registrovani u svim područnim jedinicama Uprave policije i osnovnim državnim tužilaštvima (s izuzetkom u Kolašinu) i u većini centara za socijalni rad (57,14%). Polovina osnovnih sudova izvjestilo je o slučajevima seksualne eksploatacije djece, što pokazuje da mali broj slučajeva dobija sudski epilog. Takođe, nema jedinstvene evidencije ili baze podataka o djeci – žrtvama seksualnog nasilja, već svaka institucija ima svoju evidenciju.

II 3. Građanska prava i slobode djeteta

STRATEŠKI CILJ 3.

Uspostaviti poštovanje građanskih prava i sloboda djeteta u potpunosti u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta.

Specifični cilj 3.1: Obezbijediti lična dokumenta za svu djecu i pristup javnim službama i uslugama.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Identifikovanje djece koja nijesu upisana u matičnu knjigu rođenih i/ili nemaju ličnu dokumentaciju za: <ul style="list-style-type: none"> - - djecu rođenu u Crnoj Gori - - djecu rođenu van Crne Gore 	<ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2013. god. sprovedeno istraživanje o djeci koja nemaju matični broj / ili ne posjeduju lična dokumenta 	Izveštaj o sprovedenom istraživanju	MUP MPR MZ MRSS	Budžet za redovne aktivnosti resornih ministarstava
Definisanje procedure naknadnog upisa u matični registar rođenih za djecu rođenu izvan zdravstvenih ustanova u Crnoj Gori	<ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2014. god. u praksi definisane, pojednostavljene i ubrzane procedure naknadnog upisa u matični registar rođenih za djecu rođenu izvan zdravstvenih ustanova u Crnoj Gori 	Izmjene i dopune Zakona o vanparničnom postupku	Civilni sektor MPR	
Pružanje pravne pomoći u obezbjeđivanju dokumenata potrebnih za regulisanje statusa u Crnoj Gori, za djecu rođenu van Crne Gore, bez lične dokumentacije	Kontinuirano pružanje pravne pomoći u obezbjeđivanju dokumenata potrebnih za regulisanje statusa u Crnoj Gori, za djecu rođenu van Crne Gore, bez lične dokumentacije	Broj djece rođene van Crne Gore, bez lične dokumentacije, kojima je pružena pravna pomoć u obezbjeđivanju dokumenata potrebnih za regulisanje statusa u Crnoj Gori		
Upis sve djece u matičnu knjigu rođenih odmah po rođenju, naročito djece	<ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2015. god. sproveden 	Evidencija o naknadnom upisu		

rođene van zdravstvene ustanove, sa posebnim osvrtom na djecu Roma, Egipćana i izbjeglica	<p>naknadni upis rođenja za najmanje 60% djece koja nijesu bila upisana, naročito djece rođene van zdravstvene ustanove, sa posebnim osvrtom na djecu Roma, Egipćana i izbjeglica i obezbijedena lična dokumentacija</p> <ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2016. god. sproveden naknadni upis rođenja za preostalih 40% djece koja nijesu bila upisana i obezbijedena lična dokumentacija 	<p>rođenja djece</p> <p>Evidencija o obezbijedenim ličnim dokumentima za djecu</p>		
---	--	--	--	--

Specifični cilj 3.2: Spriječiti sve oblike kršenja prava djece smještene ustanove za sprovođenje zakonskih sankcija i rezidencijalne ustanove.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
<p>Inkriminacija svih oblika torture i drugog nehumanog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja djece, s posebnim akcentom na djecu koja žive u ustanovama dječje i socijalne zaštite i djecu lišenu slobode uz garanciju podnošenja pritužbi na tretman</p> <p>Sprovođenje istrage i utvrđivanje činjenica o svim slučajevima gdje postoji osnovana sumnja SNPP prema djeci smještenoj u ustanovama za sprovođenje zakonskih sankcija i rezidencijalnim ustanovama</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2014. god. sprovedene istrage svih slučajeva gdje postoji osnovana sumnja na slučajeve nasilja i ponižavajućeg postupanja prema djeci smještenoj u ustanove za sprovođenje zakonskih sankcija i rezidencijalne ustanove, a počiniocima određene kazne u skladu sa zakonom 	<p>Evidencija istraga</p> <p>Izveštaji o zakonskim sankcijama prema počiniocima</p>	<p>Resorna ministarstva, posebno MUP, MPR, MRSS, MP</p> <p>Zaštitnik ljudskih prava i sloboda</p>	<p>Budžet za redovne aktivnosti resornih ministarstava, Projekat IPA 2011. "Pravda za djecu", u skladu sa budžetom za odgovarajuće aktivnosti (ukupan budžet:</p>

Obezbeđivanje efikasne prevencije i sankcionisanja svih oblika SNPP prema djeci smještenoj u rezidencijalnim ustanovama i ustanovama za sprovođenje zakonskih sankcija	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2014. god. usvojen posebni protokol protiv svih oblika SNPP prema djeci smještenoj u rezidencijalne ustanove i stvoren društveni ambijent za njihovu primjenu 	„Službeni list Crne Gore“ (tekst posebnih protokola, eventualna uputstva z njihovo sprovođenje)		500.000 EUR u 2013. i 50.000 EUR u 2014)
Obezbeđivanje žalbenih mehanizama svoj djeci koja su lišena slobode i djeci smještenoj u rezidencijalnim ustanovama, u vezi sa lišavanjem slobode, uslovima pritvora / internacijom i liječenjem	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2014. god. definisani i počeli da se primjenjuju žalbeni mehanizmi za svu djecu smještenu u ustanove za sprovođenje zakonskih sankcija i u rezidencijalne ustanove 	Objavljene procedure žalbenih mehanizama Broj žalbi		

Specifični cilj 3.3: Unaprijediti zaštitu sve djece od nasilja, zlostavljanja, zanemarivanja i drugih oblika ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Izrada nacionalne strategije za zaštitu djece od nasilja	Do kraja 2015. god. urađena strategija za zaštitu djece od nasilja	Usvojena strategija za zaštitu djece od nasilja	MRSS, MUP, MZ, NVO, MP	Budžet za redovne aktivnosti resornih ministarstava, donatorska sredstva
Promocija i sprovođenje izričite zabrane fizičkog kažnjavanja djece u svim okruženjima, uključujući porodicu, alternativne načine staranja, institucije na lokalnom i nacionalnom nivou o: <ul style="list-style-type: none"> negativnom uticaju fizičkog 	<ul style="list-style-type: none"> Izvršene zakonske izmjene u cilju eksplicitnog definisanja zabrane svih oblika fizičkog kažnjavanja djece u okviru porodice, alternativnih oblika zaštite, škole, ustanova dječje i socijalne zaštite 	Usvojene zakonske izmjene Izveštaji o sprovedenim kampanjama Godišnji izvještaji MP, MZ, MRSS, MK, MUP, MPR	MRSS MP MUP	Budžet za redovne aktivnosti resornih ministarstava Projekat IPA 2011. "Pravda za djecu", u

<p>kažnjavanja na djecu, uz aktivnu participaciju djece i medija</p> <ul style="list-style-type: none"> • problemu i potrebi prevencije nasilja u porodici • problemu i potrebi prevencije vršnjačkog nasilja 	<ul style="list-style-type: none"> • Broj sprovedenih mjera zaštite predviđenih zakonom • Do kraja 2017. god. realizovane najmanje tri nacionalne kampanje podizanja svijesti javnosti o navedenim problemima (fizičko kažnjavanje djece u svim okruženjima, nasilje u porodici, vršnjačko nasilje) 		<p>MZ</p> <p>MPR</p> <p>MK</p> <p>LS</p>	<p>skladu sa budžetom za odgovarajuće aktivnosti (ukupan budžet: 500.000 EUR u 2013. i 50.000 EUR u 2014)</p>
<p>Širenje i kontinuirana primjena programa prevencije nasilja prema djeci</p>	<p>Od 2014. god. vaspitno-obrazovne i obrazovno-vaspitne ustanove u okviru svojih redovnih aktivnosti sprovode program prevencije nasilja prema djeci u porodici i institucijama sistema obrazovanja i vaspitanja</p>	<p>Godišnji izvještaji MP</p>	<p>NVO</p> <p>Mediji</p>	
<p>Kontinuirana edukacija profesionalaca koji rade sa djecom u različitim ustanovama o problemima nasilja u porodici i potrebi zaštite djece – žrtava nasilja</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Od 2014. god. nadalje redovno se jednom godišnje realizuju programi prevencije nasilja prema djeci za profesionalce u svim ustanovama koje se bave djecom (obrazovne, zdravstvene, institucije socijalne zaštite, pravosudne institucije) 	<p>Godišnji izvještaji MP, MZ, MRSS, MPR, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda</p>		
<p>Razvijanje multidisciplinarnog modela postupanja u prevenciji i zaštiti djece od svih oblika nasilja</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2015. god. potpisan <i>Protokol o međuinstitucionalnoj i međusektorskoj saradnji na</i> 	<p>Tekst <i>Protokola</i></p>		

	<p>prevenciji nasilja nad djecom i zaštiti djece – žrtava nasilja</p> <ul style="list-style-type: none"> • Broj i tip intervencija multidisciplinarnih timova 	Godišnji izvještaji MP, MZ, MRSS		
Razvijanje mreže različitih usluga za djecu žrtve nasilja, uključujući i skloništa za djecu i majke žrtve nasilja u porodici	<ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2017. god. uspostavljena najmanje tri funkcionalna regionalna skloništa za djecu i majke žrtve nasilja u porodici (sjeverni, centralni i južni dio Crne Gore) 	Uspostavljena skloništa za djecu i majke žrtve nasilja u porodici		
Jačanje uloge učeničkih parlamenata u školama u suzbijanju vršnjačkog nasilja u školi, uvođenje programa vršnjačke obuke i podrške	<ul style="list-style-type: none"> • Od početka školske 2014/2015. god. i dalje učenički parlamenti raspravljaju na temu vršnjačkog nasilja najmanje dva puta godišnje • Broj osnovnih i srednjih škola koje su realizovale programe vršnjačke obuke i podrške u slučajevima vršnjačkog nasilja 	Godišnji izvještaji MP		
Formiranje multidisciplinarnog centra za pružanje podrške djeci žrtvama nasilja	<ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2017. god. formiran Centar za pružanje podrške djeci žrtvama nasilja 	Formiran Centar za pružanje podrške djeci žrtvama nasilja	MRSS MZ MUP NVO	Budžet za redovne aktivnosti resornih ministarstava Donatorska sredstva
Primjena Porodičnog zakona sa posebnim osvrtom na edukaciju predstavnika socijalnog i sektora	<ul style="list-style-type: none"> • Donijeti specijalizovani programi i sprovedene 	Izveštaj o sprovedenim edukacijama za sudije i zaposlene centara za	MRSS MUP	Budžet za redovne aktivnosti resornih

<p>pravosuđa o pitanjima koja se tiču porodično-pravne zaštite, starateljstva, postupanja prema djeci u građanskim postupcima</p>	<p>edukacije za sudije i zaposlene centara za socijalni rad sa posebnim akcentom na posebne vještine u postupanju sa djecom</p> <ul style="list-style-type: none"> • 100% stručnih radnika zaposlenih u CSR i sudija koji postupaju u porodično-pravnim predmetima edukovani u skladu sa međunarodnim standardima postupanja prema djeci 	<p>socijalni rad sa posebnim akcentom na posebne vještine u postupanju sa djecom</p> <p>Broj edukovanih stručnih radnika zaposlenih u CSR i sudija koji postupaju u porodično-pravnim predmetima, edukovani u skladu sa međunarodnim standardima postupanja prema djeci</p>	<p>MPR</p>	<p>ministarstava</p> <p>Donatorska sredstva</p>
<p>Izmjene i dopune Porodičnog zakona u cilju usklađivanja zakonskog teksta i prakse sa relevantnim međunarodnim standardima koji se tiču starateljske zaštite i prevencije smještaja djece u ustanove dječje zaštite</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2016. god. usvojene izmjene i dopune Porodičnog zakona 	<p>„Službeni list CG“ sa tekstom Zakona</p>	<p>MRSS MPR</p>	
<p>Primjena Porodičnog zakona sa posebnim osvrtom na edukaciju predstavnika socijalnog i sektora pravosuđa o pitanjima koja se tiču porodično pravne zaštite, starateljstva, postupanja prema djeci u građanskim postupcima</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Donijeti specijalizovani programi i sprovedene edukacije za sudije i zaposlene u centrima za socijalni rad sa posebnim akcentom na posebne vještine u postupanju sa djecom • Do kraja 2017. god. usvojeni podzakonski akti za primjenu 	<p>Usvojeni programi edukacije</p> <p>Godišnji izvještaji MRSS i MPR</p> <p>„Službeni liost CG“</p>		

	<p>Zakona</p> <ul style="list-style-type: none"> • 100% stručnih radnika zaposlenih u CSR i sudija koji postupaju u porodično-pravnim predmetima edukovani u skladu sa međunarodnim standardima postupanja prema djeci 	Evidencija o broju i strukturi obučениh stručnih radnika		
--	---	--	--	--

Aktuelno stanje

Socijalna i dječja zaštita je djelatnost od javnog interesa i kao takva uređena je Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti. Novi Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, koji je usklađen sa najnovijim evropskim i svjetskim standardima u ovoj oblasti, usvojen je 28. maja 2013. god. ("Službeni list RCG", br. 27/2013). Socijalnu i dječju zaštitu obavljaju ustanove socijalne i dječje zaštite u okviru djelatnosti za koju su osnovane.

Ukupno postoji 10 centara za socijalni rad koji pokrivaju teritoriju 21 opštine: JU CSR za opštine Podgorica, Cetinje, Danilovgrad i Kolašin; JU CSR za opštine Nikšić, Šavnik i Plužine; JU CSR za opštine Pljevlja i Žabljak; JU CSR za opštine Bijelo Polje i Mojkovac; JU CSR za opštine Berane i Andrijevica; JU CSR za opštinu Rožaje; JU CSR za opštinu Plav; JU CSR za opštine Bar i Ulcinj; JU CSR za opštine Kotor, Tivat i Budva; JU CSR za opštinu Herceg Novi.

Rezidencijalne ustanove za djecu su: JU Dječji dom „Mladost“ u Bijeloj i JU Centar za djecu i mlade „Ljubović“ u Podgorici. Djelimično i tri ustanove pod ingerencijom MP spadaju u ovu grupu: JU Resursni centar 1. jun u Podgorici, JU Resursni centar Podgorica i JU Resursni centar za rehabilitaciju i školovanje lica sa poremećajima sluha i govora, Kotor.

Prema podacima MRSS, u Dječjem domu „Mladost“ u Bijeloj trenutno je smješteno 120 djece, u Zavodu „Komanski most“ smješteno je četvero djece, a u Centru za djecu i mlade „Ljubović“ – 16 djece.

Crna Gora bilježi trend pada broja djece smještene u ustanovu za smještaj djece bez roditeljskog staranja, tako da je broj smještene djece u periodu od 2008. do 2011. godine smanjen za 33% (od 175 u 2008. do 117 u 2011. godini). Takođe se povećava broj djece koja napuštaju ustanovu, i u periodu od 2008. godine do 2011. godine taj broj se povećao za 46 %.

Za djecu za koju nije bilo moguće obezbijediti adekvatan zdravstveni tretman u ustanovama u Crnoj Gori, obezbijeđen je smještaj u ustanovama u Srbiji i Bosni i Hercegovini. Prema podacima MRSS, u 2012. godini 30 djece boravilo je u ustanovama u Srbiji, a dvoje djece je boravilo u ustanovama u Bosni i Hercegovini.

U pogledu smještaja djece u porodice, umjesto u institucije, posljednjih godina postignut je značajan napredak, s tim da i dalje permanentno treba raditi na promociji hraniteljstva. Broj djece na porodičnom smještaju – hraniteljstvu kretao se od: 2008. godine – 270 djece, 2009. godine – 280 djece, 2010. godine – 313 djece, 2011. godine – 329 djece, i 2012. godine – 321 dijete, što čini povećanje od 18,88%. Većina te djece smještena je u srodničkim porodicama (307 u 2012. god.). Međutim, postoji potreba za povećanjem broja nesrodničkih hraniteljskih porodica za onu djecu koja nemaju adekvatne srodnike.

Strategija razvoja hraniteljstva u Crnoj Gori 2012–2016. usvojena je 2012. godine. Ključni strateški pravci razvoja definisani Strategijom su: reforma sistema zaštite djece bez roditeljskog staranja i razvoj hraniteljstva kao manje restriktivnog oblika zaštite; izgradnja sistema kvaliteta zaštite djece bez roditeljskog staranja i definisanje efikasnog sistema finansiranja hraniteljstva.

Novi Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti usklađen je sa najnovijim evropskim i svjetskim standardima u ovoj oblasti. Najznačajnije novine, u odnosu na stari Zakon iz 2005. god., uključuju sljedeće:

- Propisuje se reforma centara za socijalni rad u smislu njihove organizacije rada i metodološkog pristupa (uvodi se individualna procjena i planiranje). Reforma centara je

značajna zbog unapređenja rada centara sa korisnicima, koja će se, na primjer, ogledati u jačanju prevencije odvajanja djece od porodica.

- Propisuje se transformacija ustanova za smještaj djece u skladu sa planovima transformacije.
- Propisuje se osnivanje Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu koji će unaprijediti stručni rad u centrima za socijalni rad i ustanovama socijalne i dječje zaštite, vršiti stručni nadzor i pružati podršku, osigurati primjenu minimalnih standarda kvaliteta usluga, sprovoditi istraživanja koja će informisati socijalne politike itd.
- Smještaj u ustanovu je po novom Zakonu krajnja moguća mjera, koja se pruža u najkraćem mogućem trajanju kada su iscrpljene sve ostale mogućnosti, dok se djeci uzrasta 0-3 godine ne obezbjeđuje smještaj u ustanovu, itd.

Prema važećem Zakonu, visina osnovnih prava iz socijalne i dječje zaštite utvrđena je u fiksnom iznosu, uz mogućnost da nadležni organ državne uprave može utvrditi i veći iznos, uz prethodno pribavljeno mišljenje organa državne uprave nadležnog za poslove finansija.

Prema podacima Ministarstva rada i socijalnog staranja, broj djece – korisnika socijalne zaštite u 2009. godini bio je 26 159, u 2010. – 25 213, a u 2011. – 23 639, što ukazuje na trend blagog porasta. Svake od navedenih godina broj korisnika dječaka je bio za 2-3% veći od broja korisnica – djevojčica.

Prema Izvještaju o radu MRSS u 2011. godini, isplata prava iz oblasti socijalne i dječje zaštite vršena je redovno i za ove namjene iz budžeta Crne Gore izdvojeno je 50 695 773,42 eura. Prema podacima Monstat-a, u 2012. godini je 20 670 djece koristilo dječji dodatak – 4,4% više nego u 2011. godini. Od ukupnog broja, 98 djece je bilo iz ustanova za djecu bez roditeljskog staranja.

Najvažniji aktuelni razvojni poduhvat koji se odnosi na dječju zaštitu je “Reforma sistema socijalne i dječje zaštite: unapređenje socijalne inkluzije”, koja se realizuje iz sredstava Evropske unije (kroz fond IPA 2010). Ova inicijativa sastoji se iz tri komponente: prva komponenta podrazumijevala je aktivnosti koje su se odnosile na inkluziju romske djece i djece sa smetnjama u razvoju u obrazovni sistem, a za njenu implementaciju, koja je okončana u martu 2013. god., bilo je zaduženo Ministarstvo prosvjete. U sklopu druge komponente predviđene su aktivnosti u cilju izgradnje i osnaživanja institucionalnih mehanizama i kapaciteta, na državnom i lokalnom nivou, koji će omogućiti razvoj novih i unapređenje postojećih socijalnih usluga koje se pružaju na nivou zajednice. Cilj treće komponente je uspostavljanje političkog, pravnog i institucionalnog okvira u cilju podrške ranjivoj i isključenoj djeci i njihovim porodicama da ostvare svoja prava.

U okviru treće komponente započeti su veoma važni procesi za sistem dječje zaštite:

- Usvojen je novi Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, a u toku je njegova operacionalizacija kroz izradu podzakonskih akata.
- Izrađen je nacrt Strategija o razvoju sistema socijalne i dječje zaštite 2013–2017.
- Iniciran je sveobuhvatan proces reforme centara za socijalni rad, kao i osnivanje Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu.
- Početkom 2013. god. počela je s upotrebom baza podataka dječje zaštite od strane centara za socijalni rad na lokalnom nivou i Ministarstva rada i socijalnog staranja na nacionalnom nivou.

Imajući u vidu važnost intersektorske saradnje u zaštiti ranjive djece, i do sada uglavnom slabo razvijene mehanizme intersektorske saradnje, u toku je izrada Protokola o jačanju međusektorske saradnje u cilju prevencije institucionalizacije, kojeg će potpisati MRSS, MZ, MPR u UNICEF. Osim

toga, pružen je značajan broj intersektorskih obuka (sektori socijalne i dječje zaštite, zdravstva i prosvjete) u cilju promocije deinstitucionalizacije.

U cilju deinstitucionalizacije, u toku je izrada Operativnog plana transformacije Dječjeg doma „Mladost“ u Bijeloj, jedine ustanove u Crnoj Gori za smještaj djece bez roditeljskog staranja, kako bi se smanjio pritisak na instituciju i djeca vratila u biološke porodice ili izmjestila u hraniteljske porodice ili druge usluge u okviru lokalne zajednice.

Prema podacima MRSS,⁴² kao prvi koraci u deinstitucionalizaciji, u toku 2010, 2011. i 2012. godine realizovani su sljedeći vidovi zaštite za ukupno 87 djece bez roditeljskog staranja na smještaju u JU Dječji dom „Mladost“ u Bijeloj: nesrodničko hraniteljstvo (7 djece); usvojenje (12); povratak u biološku porodicu (35); premještanje u drugu instituciju (3); nakon izlaska iz Dječjeg doma zbog punoljetstva – povratak u biološku porodicu (8); studiranje (4); stanovanje uz podršku (3) i samostalni život (16). Pored toga, u julu 2012. godine planirani su vidovi zaštite djece na smještaju u JU Dječji dom „Mladost“ u Bijeloj na osnovu individualnih planova zaštite za svih 127 korisnika, koliko ih je u tom periodu bilo: srodničko hraniteljstvo (19 ili 15%); nesrodničko hraniteljstvo (34–27%); usvojenje (25–20%); povratak u biološku porodicu (19–15 %); mala kućna zajednica (7–5%); stanovanje uz podršku (4%); smještaj u ustanovi (16–13%) i povratak u državu porijekla (3–2%).

U procesu deinstitucionalizacije važno je i uspostavljanje servisa za podršku životu u zajednici. Primjer dobre prakse je uspostavljanje usluga dnevnih centara za djecu sa smetnjama u razvoju. Pored već postojećeg u opštini Bijelo Polje, počeli su sa radom i dnevni centri u opštinama Nikšić, Pljevlja, Herceg Novi, Plav i Ulcinj. U završnoj fazi izgradnje su dnevni centri u Beranama, Mojkovcu i na Cetinju. Obezbijeđena je i parcela za izgradnju dnevnog centra u Baru, a u toku je izrada građevinskog projekta. Opština Budva planira izgradnju dnevnog centra do juna 2014. god., a Podgorica takođe ima planove da osnuje ovaj servis u skorijoj budućnosti. Ovaj oblik zaštite djece promoviše veći stepen ostvarenja prava djece sa smetnjama, posebno djece sa smetnjama u intelektualnom razvoju, njihovu socijalizaciju i inkluziju u zajednicu.

Prva mala grupna kuća za smještaj djece bez roditeljskog staranja gradi se u Bijelom Polju uz donaciju Američke ambasade.

Jedna od značajnih aktivnosti Reforme sistema dječje zaštite jeste razvoj hraniteljstva, naročito nesrodničkog. U toku je primjena Strategije razvoja hraniteljstva u Crnoj Gori 2012-2016, organizovan je veliki broj edukacija stručnog kadra u centrima za socijalni rad o hraniteljstvu, a krajem 2013. god. sprovede se velika kampanja o pravu djeteta na porodicu u cilju povećanja broja zainteresovanih hraniteljskih porodica.

⁴² Realizovani vidovi zaštite djece na smještaju u JU Dječji dom „Mladost“ u Bijeloj – 2010, 2011. i 2012. godina i Planirani vidovi zaštite djece na smještaju u JU Dječji dom „Mladost“ u Bijeloj na osnovu individualnih planova zaštite napravljenih u julu 2012. godine

„Osnažiti centre za socijalni rad i poboljšati komunikaciju na relaciji službenik- korisnik.“

(Dijete, učesnik/ca fokus grupe)

Ključni problemi

Struktura zaposlenih u centrima je nepovoljna, s obzirom na to da je tek svaki treći zaposleni radnik CSR osposobljen za direktan rad sa korisnicima u cilju pružanja pomoći. Odnos broja stručnih radnika koji su edukovani za neposredan rad sa korisnicima u odnosu na ostale zaposlene je 1:3. Prostorni kapaciteti centara za socijalni rad uglavnom su neodgovarajući. U cilju ublažavanja ovog problema, planirana je nova organizacija, izrada standarda i načina rada centara za socijalni rad, koji će dovesti do povećanje efikasnosti rada. Takođe je planirano uvođenje metodologije vođenja slučaja.

Većina sadržaja i usluga u oblasti socijalne i dječje zaštite ostvaruje se kroz institucionalni sistem, odnosno ustanove socijalne zaštite, tako da su vaninstitucionalni oblici nerazvijeni.

Proces razvijanja usluga u sistemu socijalne i dječje zaštite teče sporo, a istovremeno je mali broj vrsta razvijenih usluga. Do sada nijesu dovoljno razvijene neke od usluga socijalne i dječje zaštite u zajednici, i to: podrška za život u zajednici, male kućne zajednice, savjetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge.

Uz nerazvijenost usluga socijalne i dječje zaštite, do sada nijesu postojali bliži uslovi, normativi i minimalni standardi za pojedine vrste usluga, čime se dovodila u pitanje kontrola njihovog kvaliteta. Ovaj problem će biti prevaziđen izradom i usvajanjem minimalnih standarda kvaliteta usluga socijalne i dječje zaštite, koji će omogućiti da se usluge na teritoriji Crne Gore pružaju i razvijaju na ujednačen način, kao i osnivanjem Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu. Standardi čine osnovu za uvođenje sistema licenciranja pružalaca usluga.

U okviru tekuće reforme sistema socijalne i dječje zaštite, urediće se postupak za dobijanje licence za organizacije i stručne radnike iz oblasti socijalne i dječje zaštite, kao i postupak akreditacije programa obuke, u kome se ocjenjuje da li program obuke namijenjen stručnim radnicima i stručnim saradnicima ispunjava utvrđene standarde za akreditaciju.

Jedan od ključnih problema je i siromaštvo djece, koje je posebno koncentrisano na sjeveru Crne Gore i u ruralnim oblastima. Iako je problem multisektorskog karaktera, on zahtijeva određene mjere i aktivnosti sistema socijalne i dječje zaštite, kako bi se ublažile njegove najoštrije posljedice.

STRATEŠKI CILJ 4.**Uspostaviti savremen i stabilan sistem socijalne zaštite djece i njihovih porodica.****Specifični cilj 4.1: Unaprijediti sistem socijalne i dječje zaštite i dostupnosti usluga svoj djeci i njihovim porodicama.**

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Primjena novog Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti i pratećih podzakonskih akata	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2013. god. usvojen Plan implemetacije Zakona Do kraja 2014. god. usvojeni podzakonski akti 	<p>„Službeni list Crne Gore“ (tekst usvojenog Zakona, tekst usvojenih podzakonskih akata)</p> <p>Godišnji izvještaji MRSS</p>	<p>MRSS</p> <p>CSR</p> <p>Zavod za socijalno staranje</p>	<p>Budžet za redovne aktivnosti resornih ministarstava</p> <p>Budžeti lokalnih samouprava</p>
Sprovođenje sveobuhvatne reforme centara za socijalni rad, u cilju reorganizacije procesa rada, unapređenja kvaliteta rada i primjene savremenih metodologija rada	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2013. god. usvojeni relevantni podzakonski akti i obezbijedena primjena i nadzor nad primjenom istih Do sredine 2014. god. u svim centrima za socijalni rad usvojena metodologija vođenja slučaja Do kraja 2015. god. izvršena reorganizacija rada centara za socijalni rad 	<p>„Službeni list Crne Gore“ (tekst relevantnih usvojenih podzakonskih akata)</p> <p>Godišnji izvještaji MRSS</p> <p>Godišnji izvještaji CSR</p>	<p>Ministarstvo prosvjete</p> <p>MZ</p> <p>MF</p>	<p>Projekat IPA 2010. „Reforma sistema socijalne i dječje zaštite: unapređenje socijalne inkluzije“, u skladu sa budžetom za</p>
Osnivanje i jačanje kapaciteta Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2014. god. osnovan Zavod za socijalnu i dječju zaštitu Do sredine 2015. god. svo 	<p>„Službeni list Crne Gore“ (odluka o osnivanju Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu)</p>	<p>LS</p> <p>Mediji</p>	

Deleted: ¶

	stručno osoblje Zavoda obučeno za rad	Godišnji izvještaji MRSS Godišnji izvještaji Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu	Civilni sektor	odgovarajuće aktivnosti (ukupno 500.000 EUR za 2013. i 200.000 EUR za 2014)
Standardizacija kvaliteta usluga socijalne zaštite djece i porodice na lokalnom nivou	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2014. god. usvojeni bliži uslovi za pružanje i korišćenje usluga, normativi i minimalni standardi za usluge socijalne zaštite namijenjene djeci i porodici Od kraja 2014. god. i nadalje kontinuirano se vrši nadzor nad pružaocima usluga u smislu primjene standarda 	„Službeni list Crne Gore“ (tekst relevantnih usvojenih podzakonskih akata) Izvještaji o radu pružalaca usluga Godišnji izvještaji Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu		
Osnaživanje centara za socijalni rad i Ministarstva rada i socijalnog staranja u ažuriranju baze podataka dječje zaštite i njenom korišćenju u praćenju napretka reforme i planiranju socijalnih politika	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2014. god. usvojena formalna akta o obaveznoj primjeni baze podataka dječje zaštite Do kraja 2014. god. zaposleni u MRSS i CSR posjeduju znanja i vještine za korišćenje baze Do kraja 2014. god. svi CSR aktivni predmeti u kojima se kao strane pojavljuju djeca integrisani u bazu 	Godišnji izvještaji MRSS Godišnji izvještaji CSR		
Realizovanje kontinuiranih rodno-senzitivnih obuka za stručne radnike u socijalnoj i dječjoj zaštiti koji pružaju savjetodavno-edukativne usluge djeci i porodici	<ul style="list-style-type: none"> Do sredine 2014. god. doneseni relevantni podzakonski akti u domenu savjetodavno-edukativnih usluga Do kraja 2015. god. realizovane rodno-senzitivne 	„Službeni list Crne Gore“ (tekst relevantnih usvojenih podzakonskih akata) Godišnji izvještaji MRSS Godišnji izvještaji CSR		

	obuke za stručne radnike u socijalnoj i dječjoj zaštiti koji pružaju savjetodavno- edukativne usluge djeci i porodici	Godišnji izvještaji Zavoda za socijalnu i dječju zaštitu		
--	--	--	--	--

Specifični cilj 4. 2: Unaprijediti politiku deinstitucionalizacije i položaja djece bez roditeljskog staranja.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Prevenција institucionalizacije djece sa posebnim naglaskom na djecu od 0 do 3 godine	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2013. god. potpisan Protokol o jačanju međusektorske saradnje u prevenciji institucionalizacije, i dalje se primjenjuje Do kraja 2014. god. smanjen prijem djece od 3 do 18 godina za 20% Do kraja 2017. god. obustavljen prijem djece od 0 do 3 godine u ustanove dječje zaštite Do kraja 2014. god. zaposleni u sektorima zdravstva, socijalne zaštite i obrazovanja posjeduju znanja i vještine koji će pomoći prevenciji institucionalizacije djece Od 2014. godine saradnja sa resursnim centrima u prevenciji institucionalizacije 	Potpisan Protokol Godišnji izvještaji MRSS	MRSS MZ MP LS Mediji Civilni sektor	Budžet za redovne aktivnosti resornih ministarstava Projekat IPA 2010. "Reforma sistema socijalne i dječje zaštite: unapređenje socijalne inkluzije", u skladu sa budžetom za

<p>Usvajanje i primjena planova transformacije rezidencijalnih ustanova socijalne i dječje zaštite</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Do sredine 2014. god. od strane Vlade CG usvojeni planovi transformacije • Do 2017. god. smanjen broj djece u rezidencijalnim ustanovama socijalne i dječje zaštite za 70% • Do kraja 2017. god. nema djece uzrasta od 0 do 3 godine u rezidencijalnim ustanovama • Od 2014. godine ostvarena saradnja sa resursnim centrima i posebnim odjeljenjima pri redovnim školama 	<p>Godišnji izvještaji MRSS</p>		<p>odgovarajuće aktivnosti (ukupno 500.000 EUR za 2013. i 200.000 EUR za 2014)</p>
<p>Primjena Strategije razvoja hraniteljstva u Crnoj Gori</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2014. god. oformljeno tijelo na centralnom nivou koje nadgleda i pomaže sprovođenje strategije • Do kraja 2014. god. kontinuirano ojačani kapaciteti centara za socijalni rad za odabir, procjenu, osnaživanje i podršku hraniteljskim porodicama • Do kraja 2014. god. najmanje 20 licenciranih stručnih radnika CSR za edukaciju hraniteljskih porodica • Do kraja 2016. god. 40 djece iz institucija smješteno u hraniteljske porodice 	<p>Godišnji izvještaji MRSS Godišnji izvještaji CSR</p>		

	(uključujući petoro djece sa smetnjama u razvoju)			
Sprovođenje kampanje za podizanje svijesti javnosti o značaju porodice za dijete, prednostima i značaju instituta hraniteljstva	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2013. god. sprovedena javna kampanje za podizanje svijesti javnosti o prednostima i značaju hraniteljstva Do kraja 2013. god. najmanje 50% građana je primijetilo kampanju 	Izveštaji o realizovanim kampanjama Izveštaj o primjeni Strategije razvoja hraniteljstva u Crnoj Gori Godišnji izvještaji MRSS Izveštaji civilnog sektora		
Osnivanje malih grupnih kuća za djecu bez roditeljskog staranja koja se ne mogu vratiti biološkim porodicama ili biti na hraniteljstvu	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. osnovano najmanje pet malih grupnih kuća za djecu bez roditeljskog staranja 	Godišnji izvještaji MRSS		

Specifični cilj 4. 3: Razvijen sistem podrške djeci sa smetnjama i teškoćama u razvoju i njihovim porodicama.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Razvijanje i širenje kontinuuma servisa za djecu sa smetnjama u razvoju kao podrška za život u zajednici u svim opštinama	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. djeca u svim opštinama imaju pristup inkluzivnim servisima za djecu sa smetnjama u razvoju 	Godišnji izvještaji MRSS Godišnji izvještaji dnevnih boravaka	MRSS	Budžet za redovne aktivnosti resornih ministarstava
Omogućavanje pristupa djece na cijeloj teritoriji Crne Gore dnevnim centrima kroz širenje mreže dnevnih centara	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. broj dnevnih centara za djecu sa smetnjama i teškoćama u razvoju, koji zadovoljavaju usvojene 		CSR MK LS	

	<p>standarde, povećan i funkcioniše u najmanje polovini (11) opština u Crnoj Gori</p> <ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. broj korisnika dnevnih centara povećan za najmanje 60% u odnosu na taj broj na kraju 2012. 		Civilni sektor	<p>samouprava</p> <p>Projekat IPA 2010. "Reforma sistema socijalne i dječje zaštite: unapređenje socijalne inkluzije" u skladu sa budžetom za odgovarajuće aktivnosti (ukupno 500.000 EUR za 2013. i 200.000 EUR za 2014)</p>
Obezbeđivanje podsticaja za uključivanje djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju i njihovih porodica u korišćenje institucija kulture i događaja u kulturi	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2014. obezbijeđen i dalje se primjenjuje sistem povlastica za pozorišne, bioskopske predstave i druge događaje kulture za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama i njihove porodice 	Godišnji izvještaji MK		
Saradnja sa sistemom obrazovanja i vaspitanja, korišćenje usluga resursnih centara	<ul style="list-style-type: none"> Broj djece i porodica koje koriste usluge resursnih centara 	Izvještaji RC		
Povećanje pristupačnosti javnih objekata djeci – korisnicima kolica	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. obezbijeđene rampe (fiksne i pokretne) za pristup u najmanje 80% javnih ustanova 	Godišnji izvještaji MRSS Izvještaj o sprovođenju Strategije za integraciju lica s invaliditetom		

Aktuelno stanje

Sva djeca od 0 do 18 godina imaju pravo na kompletnu zdravstvenu zaštitu na teret obaveznog zdravstvenog osiguranja.

Stopa prirodnog priraštaja u 2011. godini iznosila je 2,2, što je bila najniža stopa od 1950. godine. U toku 2012. stopa prirodnog priraštaja bila je 2,5.

Prema Izvještaju o sprovedenoj imunizaciji u Crnoj Gori za 2011. godinu,⁴³ program obaveznih sistemskih imunizacija u Crnoj Gori obuhvata vakcinacije protiv: tuberkuloze, difterije, tetanusa i pertusisa (velikog kašlja), dječje paralize, hemofilusa influence tip B, hepatitisa B, morbila (malih boginja), mumpsa (zaušaka) i rubeole. U toku 2011. godine, planirane sistematske vakcinacije djece (rođene 2010. godine), izvršene su s obuhvatom od 90,3% (HiB – vakcina protiv hemofilusa influence tip B) do 97,1% (BCG – vakcina protiv tuberkuloze), a revakcinacije s obuhvatom od 83,8% (HiB) do 97,2% (MMR – vakcina protiv malih boginja, zaušaka i rubeole). Navedeni obuhvat je visok, ali je ispod vrijednosti postavljenog cilja – obuhvat imunizacijom povećan na najmanje 95%.

Vakcinacija djece pripadnika RE populacije, koja nemaju svog izabranog pedijatra i koja ne idu u školu, sprovodi se u naseljima u kojima je obezbijeđen kolektivni smještaj RE porodica. Institut za javno zdravlje organizuje povremene kampanje vakcinacije romske i egipćanske djece na Koniku, što rezultira visokim procentom pokrivenosti (za pojedine bolesti i do 98%).⁴⁴

Na nivou primarne zdravstvene zaštite u Centru za prevenciju (savjetovalištim za djecu, savjetovalištim za mlade i savjetovalištim za reproduktivno zdravlje) daje se podrška svim aspektima donošenja na svijet zdravog i željenog djeteta i zdravog početka života novorođenčeta, a naročito dojenju kao isključivom obliku ishrane u prvih šest mjeseci života.

Prema podacima MICS istraživanja, sprovedenog 2005. godine, u Crnoj Gori svega 19% majki isključivo doji bebe prvih šest mjeseci, bez bilo kakvih dodataka (vode, čajeva, adaptiranog mlijeka, čvrste hrane). Na svjetskom nivou taj procenat iznosi 37%.

Kada je u pitanju zdravstveno stanje djece uzrasta od 0 do 3 godine, značajno je smanjena stopa mortaliteta (smrtnosti) odojčadi, stopa smrtnosti djece mlađe od pet godina, kao i incidence i prevalence oboljenja kod djece navedenog uzrasta. U 2010. godini stopa umiranja odojčadi iznosila je 6,7, a u 2011. godini vrijednost stope pala je na 4,4. Stopa smrtnosti djece do pet godina pokazuje tendenciju pada uz blage oscilacije, tako da u 2011. godini ova stopa iznosi 5,7. Stopa morbiditeta (obolijevanja) od 1173,1/1000 djece starosne dobi 0-15 godina u 2010. godini ujedno je najmanja stopa za posmatrani period 2005–2010. godine.

Prema podacima MZ, u 2010. godini broj maloljetničkih trudnoća iznosio je 368, dok je broj prekida trudnoća žena mlađih od 19 godina iznosio 67, što je smanjenje u odnosu na 388 trudnoća i 82 prekida trudnoće, koliko ih je bilo 2009. Prema podacima Popisa stanovništva iz 2011. godine, broj djevojčica koje su rodile dijete je 125 i veći je u odnosu na 2003. godinu, kada je registrovano 104 takva slučaja. U 2003. godini, najmlađa djevojčica – majka imala je 13, a u 2011. godini – 14 godina. Od ukupnog broja djevojčica koje su rodile dijete, više od trećine su romske djevojčice (43 djevojčice).

⁴³Institut za javno zdravlje, Centar za kontrolu i prevenciju bolesti (2012): *Izvještaj o sprovedenoj imunizaciji u Crnoj Gori za 2011. godinu*

⁴⁴ Prema *Strategija za poboljšanje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2012–2016*.

MZ pripremi je nacrt Strategije za očuvanje i unapređenje reproduktivnog i seksualnog zdravlja Crne Gore 2013–2020, s Akcionim planom 2014–2015, koji predviđa niz mjera u ovoj oblasti.

Kada je u pitanju napuštanje djece od strane roditelja odmah po rođenju,⁴⁵ 42% sve djece smještene u Dom za djecu u Bijeloj čini djeca koja se smještaju direktno nakon rođenja, a potiču iz vanbračnih veza i nemaju utvrđeno, odnosno priznato očinstvo. Postoji očigledna potreba fokusiranja na rano otkrivanje ranjivosti (rizika) i na ranoj intervenciji, što ukazuje na potrebu za bližom saradnjom sistema socijalne i dječje zaštite sa sistemom zdravstvene zaštite i obrazovanja. Bliža saradnja podrazumijeva razvoj sistema prikupljanja i razmjene podataka o ranjivoj djeci (djeci u riziku) i njihovim porodicama.

Zdravstveno stanje novorođenčeta najprije se prati utvrđivanjem stanja vitalnosti novorođenčeta, putem Apgar metode, i dalje, praćenjem od strane pedijatra (neonatologa). Od skrining testova u porodilištu predviđen je skrining na fenilketonuriju⁴⁶ i primarni kongenitalni hipotireoidizam.⁴⁷

Prema podacima Akcionog plana za ishranu i bezbjednost hrane Crne Gore 2010–2014. godine, samo 49,4% djece uzrasta 7-19 godina pilo je mlijeko, odnosno konzumiralo mliječne proizvode (jogurt i slično) najmanje 6- 7 puta nedjeljno ili je pilo mlijeko ili mliječne proizvode 3- 5 puta nedjeljno; dnevni unos svježeg voća u nedjelji dana prije ankete prijavilo je 41,5% djece uzrasta 7- 19 godina koja idu u školu, znatno manje u ruralnim područjima (34,7%); svježe povrće svakog dana u nedjelji prije ankete jelo je 33,4% iste ove grupe, dok je 31,1% njih imalo ribu u ishrani manje od jedanput nedjeljno; 38,6% djece nikada nije razmišljalo o svom zdravlju prilikom donošenja odluke o tome šta će jesti. U Institutu za javno zdravlje već sedam godina postoji Savjetovalište za pravilnu ishranu u kome je pomoć za regulisanje tjelesne mase potražio veliki broj roditelja i djece.

Prema saznanjima MZ, u sistemu zdravstvene zaštite nema diskriminacije u odnosu na bilo koju karakteristiku korisnika. Sve zdravstvene ustanove su krajem 2010. godine imenovala zaštitnike prava pacijenata, koji su započeli sa radom 1.1.2011. godine. U ustanovama su na vidnom mjestu postavljene kutije za pritužbe pacijenata, kao i plakati koji propagiraju antikorupciju, sa navedenim brojem besplatnog telefona u MZ putem kojeg pacijenti mogu da pohvale, daju primjedbe i prijedloge, ali i da prijave koruptivne radnje. U 2011. godini zaštitnicima prava pacijenata je dostavljeno ukupno 481 pritužbi. Prema izvještaju za prva dva kvartala 2012. godine, javnim zdravstvenim ustanovama pristiglo je 293 pritužbe.

U cilju poboljšanja kvaliteta zdravstvene zaštite, 2012. godine je donijeta Nacionalna strategija za unapređenje kvaliteta zdravstvene zaštite i bezbjednosti pacijenata sa planom akcije 2012–2017. Donošenjem ove Strategija dat je doprinos ublažavanju problema nezadovoljavajućeg kvaliteta zdravstvenih usluga koji je istaknut u Preporukama Komiteta za prava djeteta UN (2010).⁴⁸

Od 2009. godine sprovodi se Program odvikavanja od pušenja u svim savjetovalištima domova zdravlja, u kojima se na sprovode aktivnosti odvikavanja mladih od pušenja.

⁴⁵ Pregled i procjena zdravstvenih usluga u pogledu prevencije napuštanja/odbacivanja beba u Crnoj Gori – Izvještaj nakon konsultantskog boravka na području Crne Gore u periodu 25-29. jul 2011.

⁴⁶ Fenilketonurija je genetički i metabolički poremećaj, koji dovodi do moždanog oštećenja i progresivnog zaostajanja u intelektualnom razvoju.

⁴⁷ Primarni kongenitalni hipotireoidizam jeste neadekvatno funkcionisanje štitaste žlijezde, koje dovodi do nepovratnih oštećenje centralnog nervnog sistema, ukoliko se ne utvrdi na vrijeme.

⁴⁸ Committee on the Rights of the Child, Fifty-fifth session: 1 September – 13 October 2010: *Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 44 of the Convention*. U ovom dokumentu, Komitet je izrazio zabrinutost zbog ukupno nezadovoljavajućeg kvaliteta zdravstvenih usluga, uključujući i nizak kvalitet njege u zdravstvenim ustanovama, kao i zbog ograničenog i neravnopravnog pristupa odgovarajućim zdravstvenim uslugama izvan glavnog grada, što posebno pogađa djecu Rome, djecu izbjeglice i djecu sa smetnjama u razvoju.

ESPAD⁴⁹ istraživanje sprovedeno 2008. i 2011. godine ukazalo je na veliku upotrebu psihoaktivnih supstanci na uzrastu od 16 godina sa konstantnom tendencijom daljeg rasta:

Podaci iz dva uzastopna kruga Evropskog školskog istraživanja o alkoholu i drugim drogama (ESPAD), sprovedena među srednjoškolicima 2008. i 2011. godine, ukazuju na to da je do 16. godine 74% odnosno 77% mladih konzumiralo alkohol bar jednom u životu.⁵⁰ U ESPAD istraživanju 2008. god. ukupno 5% učenika (6% dječaka i 3% djevojčica) koristilo je ilegalne droge, a u ESPAD istraživanju 2011. god. 7% (11% dječaka i 4% djevojčica) koristilo je ilegalne droge. Najčešće korišćene supstance među srednjoškolicima su inhalanti, sedativi/trankvilizeri i marihuana. Njihova upotreba je 2011. bila u porastu u odnosu na upotrebu 2008. godine.⁵¹

Izborni predmet Zdravi stilovi života izučava se u osnovnim školama u VIII i/ili IX razredu, u gimnazijama u I i II razredu, a u stručnim školama kao međupredmetni program. Preventivne edukativno-informativne aktivnosti sprovode opštinske kancelarije za prevenciju bolesti zavisnosti, uz saradnju sa psihološko-pedagoškim službama u školama, ispostavama policije i domovima zdravlja u lokalnoj zajednici.

MZ je posvetilo značajnu pažnju kampanjama i programima prevencije zdravlja djece, tako da su realizovani: Program prevencije povreda i nasilja (2009); Prve godine – šansa za cio život – kampanja podizanja svijesti o značaju zdravog početka života po rođenju (MZ i UNICEF, 2009); Trudnoća i razvoj u ranom djetinjstvu – komunikacioni materijali za promociju zdravlja majki i beba (MZ i UNICEF, 2010); Radi na tome – kampanja MZ za suzbijanje upotrebe duvanskih proizvoda (2011).

U cilju sistematskog pristupa problemu zloupotrebe alkohola i droga, između ostalih i od strane djece, Vlada Crne Gore je na prijedlog MZ usvojila dvije nacionalne strategije: Nacionalnu strategiju prevencije štetne upotrebe alkohola i alkoholom uzrokovanih poremećaja u Crnoj Gori 2013–2020. i Strategiju Crne Gore za sprečavanje zloupotrebe droga 2013–2020.

Ključni problemi

„Trebalo bi edukovati ljekare i sestre da nas više uvažavaju i imaju bolju komunikaciju sa nama.“

(Dijete, učesnik/ca fokus grupe)

U Preporukama Komiteta za prava djeteta UN (2010)⁵² naglašavaju se sljedeći problemi u okviru zdravstvene zaštite djece:

- niska stopa isključivog dojenja djece do šest mjeseci u Crnoj Gori i što država nije unijela *Međunarodni kodeks o promovisanju zamjenskog majčinog mlijeka* u svoje nacionalne propise;
- visoki broj trudnoća i abortusa kod adolescentkinja;
- nedostatak dostavljenih informacija o uslugama u oblasti mentalnog zdravlja djece i adolescenata;

⁴⁹ ESPAD – *The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs* internacionalno je istraživanje koje se sprovodi u skladu sa standardizovanom metodologijom na populaciji redovnih učenika koji u kalendarskoj godini istraživanja pune 16 godina. U Crnoj Gori su sprovedena dva kruga tog istraživanja – 2008. i 2011. godine.

⁵⁰ Ministarstvo zdravlja Crne Gore (2012): Nacionalna strategija prevencije štetne upotrebe alkohola i alkoholom uzrokovanih poremećaja u Crnoj Gori 2013–2020 (Nacrt)

⁵¹ Ministarstvo zdravlja Crne Gore (2013): Strategija Crne Gore za sprečavanje zloupotrebe droga 2013–2020. (Nacrt)

⁵² Komitet UN za prava djeteta, Pedeset peto zasjedanje: 1. septembra – 13. oktobra 2010: *Razmatranje izvještaja podnijetih od strane država u skladu sa članom 44 Konvencije o pravima djeteta*

- učestalije pojave korišćenja droga, duvana i alkohola među djecom;⁵³
- nedostatak obuke za zdravstvene radnike o promovisanju zdravlja i uključivanja NVO u tu promociju;
- opšte znanje o HIV/AIDS-u, pogotovo među romskim djevojčicama, na veoma niskom nivou.

Još uvijek sva djeca nemaju svog izabranog ljekara – pedijatra, jer ga njihovi roditelji nijesu odabrali. Izuzetno mali broj djece iz osjetljivih grupa (djeca Romi i Egipćani, djeca sa smetnjama u razvoju, djeca izbjeglice) ima svog izabranog ljekara. Ovo je jedan od faktora koji može da oteža rano otkrivanje izvjesnih smetnji u razvoju.

Prema Izvještaju o sprovedenoj imunizaciji u Crnoj Gori za 2011. godinu, najveći rizik za pojavu tuberkuloze predstavljaju kolektivni centri za raseljena lica, naročito među licima romske i egipćanske nacionalnosti, zbog vrlo loših životnih i stambenih uslova (povećana vlažnost, gust smještaj, neodgovarajuća ishrana i sl.).

Nivo obuhvata obaveznom imunizacijom među djecom još nije dostigao ciljni nivo od najmanje 95% djece – obveznika imunizacije.

Prema podacima Akcionog plana za ishranu i bezbjednost hrane Crne Gore 2010–2014, preko petine – ukupno 21,2% djece uzrasta 7–19 godina u Crnoj Gori imalo je prekomjernu težinu, odnosno bilo gojazno, a dodatni problem je što su nepravilne navike u ishrani zastupljene kod velikog broja djece.

Zdravstveno-edukativne aktivnosti vezane za reproduktivno zdravlje, uključujući i preventivne aktivnosti u vezi sa maloljetničkim trudnoćama koje se sprovode kroz sistem zdravstvene zaštite, kao i kroz sisteme obrazovanja i socijalne zaštite, još uvijek ne ostvaruju dovoljan uticaj na njihove krajnje korisnike – djecu.

Postoji problem evidencije o prekidima maloljetničkih trudnoća, jer dostupni su samo podaci iz javnog zdravstva, ali stvarni broj tih prekida je teško utvrditi, s obzirom na to da nema evidencije o prekidima koji se obavljaju u privatnim ginekološkim ambulantama i klinikama.

Najveći broj trudnica koje su u riziku od ostavljanja djeteta ne posjećuje razvojna savjetovališta, a ne postoji organizovana edukacija trudnica iz najosjetljivijih populacionih grupa kroz program kućnih posjeta.

Ne postoje uputstva po kojima se obavlja savjetodavni rad sa porođiljama po bilo kom osnovu, ni kada se rodi dijete sa zdravstvenim problemima, niti kada majka izrazi želju da ostavi dijete.

Istraživanje o rasprostranjenosti upotrebe duvana trebalo je da se radi u toku 2012. godine, ali su promjena metodologije SZO i nedostatak finansija odložili realizaciju ovog istraživanja.

Problem predstavlja finansiranje svih preventivnih aktivnosti, što je jednim dijelom uzrokovano realizacijom većeg broja ovih aktivnosti nego što je zacrtano planom za svaki dom zdravlja, tako da je utrošeno više sredstava nego što je bilo predviđeno.

Prema Izvještaju o radu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda u 2012. godini,⁵⁴ još uvijek je: neadekvatna zaštita djece sa problemima mentalnog zdravlja; neodgovarajući stepen saradnje zdravstvenih ustanova sa nadležnim ustanovama i organima koji rade sa djecom – žrtvama različitih oblika zlostavljanja; nedovoljno poštovanje privatnosti djece – žrtava seksualnog zlostavljanja.

⁵³ Međutim, prema podacima Instituta za javno zdravlje Crne Gore, Crna Gora, prema svim do sada dostupnim indikatorima i dalje je među nisko prevalentnim zemljama u odnosu na većinu evropskih zemalja, i još uvijek u fazi ekspanzije upotrebe psihoaktivnih supstanci među mladima, usljed činjenice da se ekspanzija upotrebe ovih supstanci u Crnoj Gori pojavila kasnije u odnosu na evropske države. Stoga nije realno govoriti o smanjenju prevalencije upotrebe ovih supstanci, već samo o smanjenju rasta prevalencije njihove upotrebe.

⁵⁴ Dostupno na: <http://www.ombudsman.co.me>

Nedostaju aktivnosti na dodatnoj edukaciji edukatora u raznim oblastima zdravstvene zaštite, kao i zajedničke edukacije zdravstvenih radnika i stručnjaka iz oblasti socijalne zaštite i obrazovanja.

STRATEŠKI CILJ 5:**Obezbijediti zdravstvenu podršku za optimalan psihofizički razvoj svakog djeteta.****Specifični cilj 5.1: Poboljšati mogućnosti za zdrav i bezbjedan početak života za svu djecu.**

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Promovisanje zdravih stilova života i redovnih zdravstvenih kontrola među budućim majkama u opštoj populaciji, a posebno u osjetljivim grupama (RE populacija, izbjeglice, osobe s invaliditetom, ruralna populacija, populacija koja živi u materijalno nepriviligovanim uslovima)	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. sprovedena sveobuhvatna i kontinuirana nacionalna kampanja za podizanje svijesti budućih majki i njihovog najbližeg okruženja o značaju zdravih stilova života u trudnoći 	Godišnji izvještaji MZ Izvještaji odgovornih institucija i partnera Izvještaji civilnog sektora	MZ Institut za javno zdravlje Crne Gore	Budžet za redovne aktivnosti MZ i Instituta za javno zdravlje Crne Gore
Obezbjedivanje uslova za veće preživljavanje novorođenčadi	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. stopa smrtnosti novorođenčadi je ispod 7 promila i smanjene razlike između ove stope u opštoj populaciji i u osjetljivim grupama Do kraja 2017. god. izjednačen obuhvat obaveznom vakcinacijom u prvoj godini života između djece u opštoj populaciji i djece u osjetljivim grupama (minimalno 95% obuhvata) 	Izvještaji Instituta za javno zdravlje Statistika UNICEF-a i WHO	Zdravstvene ustanove Civilni sektor	Budući donatorski projekti (EU fondovi, UNICEF, WHO)
Promovisanje dojenja i podrška isključivom dojenju novorođenčadi do šestog mjeseca života i nastavak dojenja uz odgovarajuće dohranjivanje djece do uzrasta od dvije	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. dostignut nivo od 24% djece u opštoj populaciji koja se isključivo doje do šestog mjeseca života 	Godišnji izvještaji MZ Izvještaji Instituta za javno zdravlje		

godine	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. povećan za 20%, u opštoj populaciji, broj djece koja se doje do dvije godine uz odgovarajuće dohranjivanje Do kraja 2015. god. donijeti i dalje primijenjeni relevantni zakoni o implementaciji Međunarodnog kodeksa o marketingu zamjena za majčino mlijeko 			Projekat IPA 2010. "Reforma sistema socijalne i dječje zaštite: unapređenje socijalne inkluzije" u skladu sa budžetom za odgovarajuće aktivnosti (ukupno 500.000 EUR za 2013. i 200.000 EUR za 2014)
Edukacija pedijataru i ljekara u primarnoj zdravstvenoj zaštiti za rano otkrivanje i dijagnozu smetnji u razvoju kod djece i pružanje odgovarajuće zdravstvene pomoći djeci sa ranim smetnjama u razvoju i njihovim porodicama	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. edukaciju za rano otkrivanje i dijagnozu smetnji u razvoju kod djece, pružanje odgovarajuće zdravstvene pomoći djeci sa smetnjama u razvoju i njihovim porodicama završilo 75% pedijataru i ljekara u primarnoj zdravstvenoj zaštiti 	Godišnji izvještaji MZ		
Unapređenje perinatalne zaštite	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2015. god. izrađen i nadalje se primjenjuje Vodič za pospartalnu njegu i njegu novorođenčeta 	Godišnji izvještaji MZ		
Saradnja sa sektorom socijalne i dječje zaštite i sektorom obrazovanja u prevenciji napuštanja i institucionalizacije novorođenčadi	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2013. god. usvojen i nadalje se primjenjuje intersektorski protokol o prevenciji napuštanja i institucionalizacije djece 	Godišnji izvještaj MZ		

Specifični cilj 5.2: Poboljšana ishrana sve djece.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i	Izvori finansijskih
--------------------	------------	-----------------------	-------------------------	---------------------

			partneri	sredstava
Definisanje nacionalne politike o ishrani djece	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2014. god. definisan i dalje primijenjen nacionalni program podsticanja zdrave ishrane djece 	Godišnji izvještaji MZ	MZ	Budžet za redovne aktivnosti MZ i Instituta za javno zdravlje Crne Gore
Praćenje rasta i razvoja djece na osnovu nacionalnih grafikona uz odgovarajuću edukaciju zdravstvenih radnika i roditelja	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. za 25% smanjen procenat djece od 7 do 18 godina starosti koja su gojazna u odnosu na taj broj krajem 2012. god. 	Godišnji izvještaji MZ Statistika UNICEF-a i WHO	MP Institut za javno zdravlje	
Definisanje programa za smanjenje učestalosti malokrvnosti nastale usljed deficita gvožđa kod djece, kao i kod budućih majki	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. za 20% smanjen procenat djece uzrasta od 6 mjeseci kod kojih je registrovan deficit gvožđa u krvi (malokrvnost) u odnosu na broj djece s ovim deficitom u 2012. god. Do kraja 2017. god. za 20% smanjen broj trudnica i porodilja kod kojih je registrovan deficit gvožđa u krvi (malokrvnost) u odnosu na taj broj iz 2013. god. 	Godišnji izvještaji MZ Statistika UNICEF-a i WHO	Civilni sektor	
Uvođenje redovnog praćenja i vođenja evidencije o malokrvnosti trudnica, porodilja i njihovih beba u zdravstvenim institucijama	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. vodi se redovna evidencija o malokrvnosti trudnica, porodilja i njihovih beba od strane nadležnih institucija 	Godišnji izvještaji MZ		
Preduzimanje opsežnih, multimedijalnih obrazovnih kampanja namijenjenih roditeljima i djeci o zdravoj i pravilnoj ishrani	<ul style="list-style-type: none"> Do 2017. god. realizovane najmanje tri sveobuhvatne nacionalne kampanje o zdravoj i pravilnoj ishrani 	Godišnji izvještaji MZ, Godišnji izvještaji MP Izvještaji civilnog sektora		
Obezbeđivanje da sva oglašavanja hrane u medijima zadovoljavaju standarde iz nacionalne politike ishrane djece	<ul style="list-style-type: none"> Od 2015. god. i dalje primjenjuje se odluka o oglašavanju hrane u medijima u skladu sa standardima nacionalne politike ishrane djece 	Godišnji izvještaji MZ Izvještaji civilnog sektora		

Specifični cilj 5.3: Obezbijediti jednaku dostupnost i kvalitet zdravstvenih usluga za svu djecu.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Unapređenje informisanosti roditelja u opštoj populaciji o pravima djece u sistemu zdravstvene zaštite i obavezama roditelja u omogućavanju djeci da ostvare ta prava	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2015. god. u svim domovima zdravlja sprovedena informativna kampanja za roditelje o pravima djece u sistemu zdravstvene zaštite, obavezama roditelja u omogućavanju djeci da ostvare ta prava i načinima njihovog ostvarivanja 	Godišnji izvještaji MZ Izvještaji civilnog sektora	MZ Institut za javno zdravlje Zdravstvene ustanove	Budžet za redovne aktivnosti MZ
Povećanje obuhvata djece iz opšte populacije svim zdravstvenim uslugama	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. povećan obuhvat djece u opštoj populaciji svim zdravstvenim uslugama u prosjeku za 15% u odnosu na taj obuhvat krajem 2012. 	Godišnji izvještaji MZ Godišnji izvještaji Instituta za javno zdravlje	MP MRSS	Budući donatorski projekti (EU fondovi, UNICEF, WHO)
Povećanje obuhvata djece iz osjetljivih grupa koja imaju izabranog doktora	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2014. god. uspostavljene i dalje primijenjene procedure za obuhvat zdravstvenom zaštitom minimalno 95% osjetljivih grupa djece kojima iz različitih razloga ona nije dostupna krajem 2012. Do kraja 2017. postotak djece iz osjetljivih grupa koja imaju svog izabranog doktora izjednačen sa odgovarajućim postotkom u opštoj populaciji djece 	Izvještaji MZ	Civilni sektor	

Povećanje informisanosti djece o zdravlju i njihove participacije, u skladu s uzrastom, u donošenju odluka koje se tiču njihovog zdravlja	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. sprovedena sveobuhvatna kampanja za djecu od predškolskog do kraja srednjoškolskog uzrasta o značaju i načinima očuvanja psihofizičkog zdravlja Do kraja 2016. god. sprovedena edukacija o komunikaciji sa djecom i roditeljima za najmanje 50% zdravstvenih radnika u domovima zdravlja (pedijatri, medicinske sestre i tehničari) 	Godišnji izvještaji MZ i MP Izvještaji o realizovanim obukama Izvještaji civilnog sektora		
Unapređenje koordinacije između zdravstvene politike i drugih javnih politika čiji je cilj prevencija psihofizičkog zdravlja djece	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2016. god. uspostavljena i dalje se razvija mreža preventivnih zdravstvenih usluga kroz saradnju zdravstvenih, socijalnih, obrazovnih ustanova i civilnog sektora 	Godišnji izvještaji MZ, MP i MRSS		

Specifični cilj 5.4: Unaprijeđeno zdravlje i stavovi adolescenata prema zdravim stilovima života.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Uspostavljanje jedinstvenog i objedinjenog sistema evidencije o prekidima trudnoće u javnim i privatnim zdravstvenim ustanovama nad čijim radom nadzor vrši MZ	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2015. god. uspostavljena i dalje se vodi jedinstvena i objedinjena evidencija o prekidima trudnoće u javnim i privatnim zdravstvenim ustanovama nad čijim radom nadzor vrši MZ 	Sistem evidencije – jedinstvena baza Godišnji izvještaji MZ Godišnji izvještaji Instituta za javno zdravlje	MZ Zdravstvene ustanove	Budžet za redovne aktivnosti MZ i Instituta za javno zdravlje Crne Gore
Prevencija trudnoća kod djevojaka mlađih	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. smanjen broj prekida trudnoće kod djevojaka 	Godišnji izvještaji MZ	Institut za javno	

od 18 godina	mlađih od 18 godina – broj prekida trudnoće djevojaka mlađih od 18 godina (na 1000 žena odgovarajuće starosti) manji za 20% u odnosu na stanje krajem 2012.	Godišnji izvještaji Instituta za javno zdravlje	zdravlje MRSS	Buduć donatorski projekti (EU fondovi, UNICEF, WHO)
Izrada i usvajanje standarda za zdravstvene usluge prilagođene adolescenatima sa procedurama primjene i nadgledanja ovih usluga	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2015. god. usvojeni i dalje se primjenjuju i nadgledaju standardi zdravstvenih usluga prilagođeni adolescentima 	Izrađeni i usvojeni standardi (tekst dokumenta)	MP Kancelarije za prevenciju bolesti zavisnosti	
Obezbeđivanje adolescentima odgovarajućih savjetodavno-edukativnih i drugih preventivnih usluga u oblasti reproduktivnog zdravlja i seksualnog ponašanja (zaštita od HIV/AIDS-a i drugih seksualno prenosivih infekcija), sa posebnim naglaskom na uslugama za osjetljive grupe adolescenata (RE, izbjeglice, djeca iz ruralne populacije, populacija koja živi u materijalno neprivilogovanim uslovima)	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. smanjena učestalost polno prenosivih infekcija za 30% u odnosu na stanje krajem 2012. (broj oboljelih na 100 000 adolescenata uzrasta 15–18 godina) Do kraja 2017. god. smanjena stopa maloljetničkih trudnoća za 15% u odnosu na stanje krajem 2012. (broj trudnoća na 1000 žena starosti 15-17 godina) 	Godišnji izvještaji MZ	Civilni sektor	
Edukacija stručnjaka u zdravstvu, socijalnoj zaštiti i obrazovanju za promociju zdravlja, zdravih stilova života i emotivnog blagostanja adolescenata	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. realizovana najmanje tri trening ciklusa za tri odabrane grupe stručnjaka u zdravstvu, socijalnoj zaštiti i obrazovanju za promociju zdravlja, zdravih stilova života i emotivnog blagostanja adolescenata 	Godišnji izvještaji MZ, MP i MRSS		

<p>Razvijanje sveobuhvatne politike mentalnog zdravlja adolescenata (promocija mentalnog zdravlja, usluge u zdravstvenim ustanovama i van njih za adolescente s akutnim i hroničnim problemima mentalnog zdravlja, programi podrške njihovim porodicama)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2017. god. izrađen i dalje se primjenjuje Nacionalni program zaštite mentalnog zdravlja adolescenata koji uključuje i savjetovašta za adolescente u ovoj oblasti 	<p>Nacionalni program zaštite mentalnog zdravlja adolescenata (tekst dokumenta) Godišnji izvještaj MZ Izvještaji civilnog sektora</p>		
<p>Realizovanje programa prevencije pušenja, upotrebe alkohola i droga, promovisanje predmeta Zdravi stilovi života za učenike osnovnih i srednjih škola i povećanje procenta onih koji ga biraju</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2014. god. razvijeni i dalje se primjenju preventivni programi za adolescente (pušenje, alkohol, droga) kroz interresorsku saradnju zdravstva, obrazovanja i socijalne zaštite • Do kraja 2017. god. povećati broj preventivnih programa (pušenje, alkohol, droga) za najmanje 50% • Povećan procenat učenika koji biraju predmet Zdravi stilovi života 	<p>Godišnji izvještaji MZ, MP i MRSS Izvještaji kancelarija za prevenciju bolesti zavisnosti Izvještaji civilnog sektora</p>		

Aktuelno stanje

Obrazovanje

Ukupna izdvajanja iz nacionalnog budžeta Crne Gore za obrazovanje iznosila su: u 2008. godini – 4,41% BDP, u 2009. godini – 4,21% BDP i u 2010. godini – 4,5% BDP.

U Crnoj Gori postoji 34 predškolske ustanove, od kojih je 21 javna (državna), a 13 je privatnih sa mrežom od 115 vaspitnih jedinica. Privatne predškolske ustanove nalaze se u Podgorici (8), Budvi (2), Baru (2) i Tivtu (1). U 2011/2012. godini, u sve predškolske ustanove upisano je 14 324 djece (uračunate su i privatne predškolske ustanove), broj vaspitnih grupa bio je 478, a prosječan broj djece po grupi 29,97. Prema podacima Monstat-a, ukupan broj upisane djece u predškolskim ustanovama, u školskoj 2012/2013. godini, iznosio je 15 317, od čega 7 305 djevojčica (47,7%). U odnosu na prošlu školsku godinu, upisane djece je više za 9,2%. Broj vaspitnih grupa je 526. U javnim ustanovama upisano je 97,2% djece. Prosječan broj djece po vaspitnoj grupi u javnim predškolskim ustanovama je 30, u privatnim predškolskim ustanovama taj prosjek je 11. Prema podacima MP-a, na osnovu baze podataka koja se vodi na osnovu rješenja o usmjeravanju, sa rješenjem je sredinom 2012. godine bilo 1010 djece. Prema bazi podataka, 619 djece sa posebnim obrazovnim potrebama⁵⁵ obuhvaćeno je vrtićima.

U toku 2009/2010. godine, obuhvat djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem bio je sljedeći: djeca uzrasta do 3 godine – 12,1%; djeca uzrasta od 3 do 5 godina – 28,23% i djeca uzrasta od 5 godina do polaska u školu – 45,37%. Obuhvat djece RE populacije svih predškolskih uzrasnih grupa ukupno je 13,81%, a obuhvat djece sa posebnim obrazovnim potrebama procijenjen je na oko 2%.⁵⁶ U predškolskim ustanovama u školskoj 2011/12. godini bilo je 125 djece koja pripadaju populaciji RE.

Razvija se i pilotira model *Pripremnog vrtića*. Ovim pilot modelom u Javnoj predškolskoj ustanovi „Đina Vrbica” u Podgorici bilo je obuhvaćeno 96 djece, a u Javnoj predškolskoj ustanovi „Dragan Kovačević” u Nikšiću bilo je obuhvaćeno 46 djece.

Predškolska djelatnost u Plužinama i Šavniku ne funkcioniše u vidu samostalnih ustanova, već u sklopu obrazovnih centara, dok je u Andrijevici ona organizaciona jedinica JUOŠ „Bajo Jojić”. Vaspitna jedinica na Žablaku u sklopu je JPU „Eko Bajka”, Pljevlja. Predškolska djelatnost odvija se i u Dječjem domu „Mladost” u Bijeloj, kao i u resursnim centrima u Kotoru i Podgorici. Predškolska djelatnost na albanskom jeziku realizuje se u JPU „Solidarnost” u Ulcinju i u jednoj vaspitnoj grupi JPU „Đina Vrbica” u Podgorici (vaspitna jedinica pri JUOŠ „Mahmut Lekić” u Tuzima).

Mrežu osnovnih škola u Crnoj Gori čine 163 matične škole i 266 područnih ustanova. U državi ima 15 škola za osnovno muzičko obrazovanje (14 državnih, jedna državno-privatna) i dvije škole za osnovno baletsko obrazovanje (jedna državna i jedna privatna).

U periodu od 2003. godine do danas izgrađeno je 13 novih osnovnih škola i 18 novih objekata područnih ustanova. Od 2007. godine 100 školskih objekata je adaptirano i rekonstruisano, nadograđeno ili dograđeno. Od 2003. godine uloženo je preko 3.300.000,00 EUR u obnovu namještaja za školske objekte.

⁵⁵ Terminologija u upotrebi u Crnoj Gori usaglašena je s A, B i C „cross-nacionalnim” kategorijama koje predlaže OECD, tako da je u upotrebi termin *djeca sa posebnim obrazovnim potrebama*. Tu se ubrajaju: *djeca sa smetnjama u razvoju* (tjelesne, mentalne, senzorne i kombinovane smetnje) i *djeca sa teškoćama u razvoju* (problemi ponašanja, poteškoće učenja, teška hronična oboljenja, dugotrajna bolest i druge teškoće čiji je uzrok emocionalna, socijalna, jezička i/ili kulturološka deprivacija).

⁵⁶ Podaci iz Strategije ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja (2010–2015)

Sve osnovne škole u Crnoj Gori opremljene su računarskom opremom i trenutno ima oko 3500 računara. Svaka škola ima bar jednu računarsku učionicu i administraciju opremljenu računarima, dok veće škole imaju i dvije računarske učionice. Ovi ciljevi ostvaruju se realizacijom MEIS projekta.⁵⁷

Od ukupno 163 osnovne škole, 105 imaju obezbijedenu ADSL konekciju, a u 58 ruralnih škola u toku je uvođenje satelitskog Interneta koje će biti završeno do 31. decembra 2012. god. Dakle, od 1. januara 2013. godine sve osnovne škole imaju Internet konekciju. Time će se ostvariti cilj da sve obrazovno-vaspitne ustanove imaju pristup Internetu.

Od 2004/2005. školske godine osnovna škola u Crnoj Gori je devetogodišnja (organizovana u tri ciklusa⁵⁸) i pohađa se u uzrastu od šeste do 15. godine starosti, tako da su od školske 2012/2013. godine sva djeca u osnovnim školama u Crnoj Gori obuhvaćena devetogodišnjim obrazovanjem.

Pozitivne strane reforme obrazovanja – dosadašnja iskustva i aktivnosti: unaprijeđena obrazovna legislativa i usklađena s evropskom praksom; obezbijedena i realizovana značajana sredstva (Vlada, krediti, donacije) za izgradnju novih škola, ulaganje u školsku infrastrukturu, opremanje škola, posebno informatičkom opremom; povećanje dužine osnovnog školovanja, orijentacija škola ka primjeni principa inkluzije, razvijene nove usluge za djecu i roditelje;⁵⁹ povećan obuhvat djece osnovnim obrazovanjem; značajna ulaganja u obezbjeđivanje dostupnosti obrazovanja; funkcionalan kurikulum, zasnovan na ciljnom planiranju i otvorenosti; ciklusi (I do III) u osnovnom obrazovanju i postepen prelaz iz razredne u predmetnu nastavu; izrađeni i objavljeni svi udžbenici za osnovnu školu; kvalitet rada škola se eksterno evaluira; uspostavljen funkcionalni sistem eksterne provjere znanja učenika na nacionalnom i međunarodnom nivou; uložena značajna sredstva u obuku nastavnika; razvijeni programi obuke; uspostavljen sistem kontinuiranog profesionalnog razvoja.

Od 72 637 djece uzrasta od 6 do 14 godina, 68 835 ili 95% djece pohađa školu, a 3 802 ili 5 % djece se ne školuje. Slična situacija je i sa djecom uzrasta od 6 do navršenih 17 godina, gdje od 99 012 djece tog uzrasta njih 93 699 (95%) pohađa školu, dok je 5 313 ne pohađa. Najniža stopa pohađanja škole je među djecom Egipćana i Roma mlađom od 18 godina – 54% i 51%.⁶⁰ Prema podacima MP-a, 2011/12. godine osnovnu školu je pohađalo 69 976 učenika, što predstavlja obuhvat od 98,29%.

Školske 2010/2011. godine osnovnu školu je završilo 8 426 redovnih učenika, a od tog broja 4 104 su učenice, što čini 48,7%. Broj učenika koji su završili redovnu osnovnu školu smanjen je u odnosu na školsku 2009/2010. godinu za 8,3%.⁶¹

Prema podacima MP-a, napuštanje obrazovnog sistema (drop-out) za sve razrede je 0,39, a za završni razred je 0,38.

Prema podacima Ministarstva prosvjete, školske 2011/2012. godine u osnovnim školama u Crnoj Gori bilo je 1582 učenika RE populacije. Djeci RE populacije dostupni su besplatni udžbenici za prvi ciklus (od I do III razreda). Za besplatne udžbenike za djecu koja pripadaju populaciji RE MP je u školskoj 2011/2012. godini izdvojilo 33.387,50 EUR.

⁵⁷ MEIS – Projekat informacionog sistema u obrazovanju Crne Gore, 2004 (Montenegrin Educational Information System, 2004)

⁵⁸ U prvom ciklusu, od I do III razreda, izvodi se razredna nastava. Zbog razvojnih karakteristika djece, u prvom razredu nastavni proces timski realizuju nastavnik razredne nastave (učitelj) i vaspitač. U prvom razredu djeci je omogućeno da, putem fakultativne nastave, izučavaju strani jezik. Nastavu u II i III razredu realizuje nastavnik razredne nastave. U drugom ciklusu, od IV do VI razreda, postepeno se prelazi sa razredne na predmetnu nastavu, a nastavni proces realizuje nastavnik razredne nastave zajedno sa predmetnim nastavnicima u starijim razredima ovog ciklusa. Treći ciklus, od VII do IX razreda, u potpunosti sadrži predmetnu nastavu, a realizuju je predmetni nastavnici. U tom ciklusu učenicima su dostupni i izborni predmeti.

⁵⁹ U nove usluge spadaju: timski rad nastavnika razredne nastave i vaspitača, jutarnji prihvati, produženi boravak, nadgledano učenje.

⁶⁰ UNICEF I MONSTAT (2012): *Djeca u Crnoj Gori, podaci iz Popisa 2011.*

⁶⁰ Podaci zvanične statistike www.monstat.org

Tim MP je za školsku 2010/2011. godinu, u saradnji sa timom Crvenog krsta Crne Gore, u Kampu Konik 1 i 2 sačinio spisak djece koja se ne nalaze u sistemu obrazovanja i vaspitanja i za njih 55 obezbijedeni su neophodna garderoba, udžbenici i školski pribor, u iznosu od 3.600,00 EUR.

Prema podacima Monstata, na početku školske 2012/2013. godine ukupno 68 696 učenika pohađalo je osnovnu školu, od toga 32 901 učenica (47,89%). Prema istom izvoru i u isto vrijeme, bilo je ukupno 114 učenika osnovnoškolskog uzrasta koji su pohađali nastavu u resursnim centrima i odjeljenjima za obrazovanje i vaspitanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama.

Od školske 2008/09. godine MP, u saradnji sa Crvenim krstom Crne Gore, realizuje aktivnosti u cilju eliminisanja segregacije u obrazovanju RE populacije iz Kampa Konik, tako što se djeca uključuju u gradske škole. MP obezbjeđuje besplatne udžbenike i prevoz do gradskih škola za ukupno 88 učenika RE populacije iz Kampa Konik.

Djeca sa posebnim obrazovnim potrebama obrazuju se na tri načina: u odjeljenjima redovnih škola (kao prvi izbor), u posebnim odjeljenjima pri redovnim školama (uz zajedničko učešće u vannastavnim aktivnostima škole, odnosno uz zajedničku nastavu sa vršnjacima iz pojedinih predmeta) i u resursnim centrima za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama (kada je to u najboljem interesu djeteta). Prema podacima ICT sektora (MP), dobijenim od škola na početku školske 2011/12. godine, u osnovnim školama bilo je 3600 djece sa posebnim obrazovnim potrebama. Od tog broja, 1010 djece su sa rješenjem o usmjeravanju.⁶² Kao što je već ranije naglašeno, vodi se i posebna baza podataka po osnovu rješenja o usmjeravanju, tako da je ovaj broj djece evidentiran i u toj bazi.

U toku je proces transformacije posebnih ustanova⁶³ u resursne centre. Svaki resursni centar će biti zadužen za konkretnu smetnju i/ili teškoću u razvoju, pružati vaspitno-obrazovnu, kadrovsku, stručnu i savjetodavnu pomoć djeci, nastavnicima i roditeljima, kao i svim drugima uključenima u rad i podršku djeci sa posebnim obrazovnim potrebama.

Pravilnikom o normativima i standardima za sticanje sredstava iz javnih prihoda za ustanove koje realizuju javno važeće obrazovne programe („Službeni list CG”, br. 66/10) predviđeno je da se ustanovi koja realizuje inkluzivnu nastavu i resursnom centru može odobriti asistent u nastavi u skladu sa rješenjem o usmjeravanju djeteta u obrazovni program.

MP je radi podrške djeci sa posebnim obrazovnim potrebama u redovnom sistemu obrazovanja i vaspitanja dalo saglasnost udruženjima roditelja i obrazovno-vaspitnim ustanovama da konkurišu kod Zavoda za zapošljavanje za angažovanje asistenata za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama kroz Program javnih radova. Ovaj program je za 2012. godinu omogućio angažovanje 141 asistenta za ovu djecu.

Mrežu srednjih škola čini 49, od čega je 12 gimnazija i 37 srednjih stručnih škola. Prema podacima Monstata, u srednje škole u Crnoj Gori na početku školske 2012/2013. godine upisano je 31 858 učenika, a od tog broja 15 584 su učenice, što čini 48,9%. Broj upisanih učenika u srednjim školama manji je za 1,8% u odnosu na prethodnu školsku godinu, dok je broj upisanih u 1. razred manji za 4%. Najviše srednjoškolaca pohađa školu u opštini Podgorica, 32,6%, dok ih je svega 1,6% u četiri najmanje opštine zajedno: Andrijevića, Šavnik, Plužine i Žabljak. Prema područjima rada, gimnaziju pohađa 10 401 učenika ili 32,6%, ekonomiju, pravo i administraciju 5 313 (16,7%), trgovinu, ugostiteljstvo i turizam 4 968 (15,6%), a sva ostala područja rada zajedno čine 35,1%.

⁶² U skladu sa Zakonom o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama („Službeni list Crne Gore”, br. 80/4 i 45/10), usmjeravanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama vrši organ lokalne uprave nadležan za poslove prosvjete, na prijedlog komisije za usmjeravanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama.

⁶³ Centar za obrazovanje i osposobljavanje „1. jun”, Zavod za školovanje i profesionalnu rehabilitaciju invalidne djece i omladine u Podgorici i Zavod za školovanje i rehabilitaciju lica sa poremećajima sluha i govora u Kotoru.

U resursnim centrima za obrazovanje i vaspitanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama u Crnoj Gori, školske 2012/2013. godine upisano je 202 učenika, od tog broja učenice čine 43,1%. Prema podacima iz Popisa stanovništva 2011. godine, u starosnoj grupi od 15 do 17 godina oko 69% je onih koji su se izjasnili kao kompjuterski pismeni.

Rezultati PISA testiranja (2009) pokazuju da se neznatan procenat učenika može svrstati u najuspješnije u poređenju sa zemljama OECD. Ovim PISA testiranjem bili su obuhvaćeni učenici koji nijesu učili po reformisanim programima. Ipak, generalno niski rezultati ukazuju na to da su stečena znanja još uvijek dominantno faktografska, a mnogo manje prenosiva i primjenjiva, kao i na to da bi dalje unapređivanje kvaliteta obrazovanja trebalo da ide u pravcu povećanja primjenljivosti i prenosa znanja na nove, slične situacije.

U praksi, rad sa djecom koja s izuzetnim uspjehom savlađuju nastavne sadržaje često se svodi samo na pripremanje za državna takmičenja u znanju, a izostaje kontinuirani rad sa njima tokom cijele nastavne godine.

Među najvažnije projekte u oblasti obrazovanja i vaspitanja, kao podrška socijalnoj inkluziji, spadaju:

- *Reforma sistema socijalne i dječje zaštite: unapređenje socijalne inkluzije* (IPA 2010. – MP, MRSS, UNDP, UNICEF, 2012–2013). Jednu od komponenti projekta predstavljaju servisi inkluzivnog obrazovanja. Ta komponenta podrazumijeva: uspostavljanje resursnih centara za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama; povećanje broja djece pripadnika populacije RE u redovnim predškolskim ustanovama i osnovnim školama; poboljšanje procjenjivanja znanja i ispitivanja djece sa posebnim obrazovnim potrebama.
- *Podrška inkluziji u stručnom obrazovanju* (MP, Centar za stručno obrazovanje, KulturKontakt, januar 2011. – jun 2013).
- *Projekat MNE/011: Jačanje stručnog osposobljavanja na sjeveroistoku Crne Gore*. Fokus projekta MNE/011 je na jačanju stručnog osposobljavanja u Crnoj Gori, a posebno na sjeveroistoku Crne Gore. Projekat će trajati četiri godine, od jula 2009. godine do jula 2013. godine.⁶⁴ Cilj projekta je da pruži podršku izradi odgovarajućih profila zanimanja, kvalifikacija i nastavnih programa u oblastima poljoprivrede i turizma.
- Na osnovu analize rezultata projekta *Mreže podrške inkluzivnom obrazovanju* (2011/2012. školska godina), aktivnosti se nastavljaju na način da se primjenjuju uloge i zaduženja u školi u odnosu na dijete sa posebnim obrazovnim potrebama prilikom uključivanja iz posebnog u redovno odjeljenje. Takođe, sprovodi se organizovani monitoring rada posebnih odjeljenja od strane resursnog tima, koji im pruža instruktivnu i savjetodavnu podršku. U cilju osnaživanja kapaciteta sistema obrazovanja u navedenim oblastima, nastavlja se edukacija i podrška kroz obiliske za komisije za usmjeravanje.

NVO Centar za prava djeteta, u saradnji sa UNICEF-om, realizuje projekat *Mladi Crne Gore – zagovornici inkluzije*. Centar je podržao formiranje 12 dječjih parlamenta u školama u 12 opština (Kolašin, Mojkovac, Šavnik, Plužine, Plav, Rožaje, Ulcinj, Andrijevića, Danilovgrad, Žabljak, Bar, Berane), koje su prema istraživanju UNICEF-a prepoznate kao manje senzibilisane za prava djece sa smetnjama u razvoju.

⁶⁴ Podržano od strane Velikog Vojvodstva Luksemburg. Projekat realizuje MP i Centar za stručno obrazovanje (CSO) u partnerstvu sa Lux-Development-om (Agencija Luksemburga za razvojnu saradnju).

Kultura i slobodno vrijeme

U prethodne tri godine ukupna izdvajanja iz nacionalnog budžeta Crne Gore za kulturu, rekreaciju i sport iznosila su u prosjeku oko 1% budžeta.

Za djelatnosti kulture na državnom nivou⁶⁵ osnovan je organ uprave – Državni arhiv Crne Gore i 12 javnih ustanova. U okviru Ministarstva kulture, poslovi koji se odnose na oblast kulture organizovani su u Sektoru za kulturno–umjetničko stvaralaštvo i u Sektoru za kulturnu baštinu. Javne ustanove u oblasti kulturno–umjetničkog stvaralaštva su: Kraljevsko pozorište „Zetski dom“; Crnogorsko narodno pozorište; Centar savremene umjetnosti Crne Gore i Muzički centar Crne Gore. Javne ustanove u oblasti kulturne baštine su: Uprava za zaštitu kulturnih dobara; Centar za konzervaciju i arheologiju; Narodni muzej Crne Gore; Pomorski muzej Crne Gore; Prirodnjački muzej Crne Gore; Narodna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“; Crnogorska kinoteka i Biblioteka za slijepe.

Narodna biblioteka ima fond od oko dva miliona bibliotečkih jedinica i na vrhu je piramide bibliotečko-informacionog sistema Crne Gore – COBIS, što je stavlja u rang evropskih nacionalnih biblioteka. U okviru ovog fonda nalazi se zbirka stare i rijetke crnogorske knjige i periodike – „Montenegrina“, koja sadrži oko 37 000 bibliotečkih jedinica. Biblioteka za slijepe ima fond od 10 954 bibliotečke jedinice, u svim formatima dostupnim korisnicima oštećenog vida.

Sve opštine u Crnoj Gori osnovale su javne ustanove kulture – centre za kulturu, koje su glavni nosioci kulturnih aktivnosti u tim zajednicama i objedinjavaju sve djelatnosti kulture (bibliotečku, muzejsku, galerijsku, pozorišnu, izdavačku, djelatnosti kulturno–umjetničkog amaterizma, prikazivanja filmova, itd.). Unapređenje i razvoj kulture u opštinama biće predmet posebnih programa razvoja kulture, koje će crnogorske opštine donijeti u skladu sa Nacionalnim programom razvoja kulture i Zakonom o kulturi. Opštinski programi razvoja kulture sadržaće: analizu stanja i potreba u kulturi; evidenciju subjekata kulture; evidenciju stanja infrastrukture potrebne za realizaciju projekata u kulturi; vrednovanje kulturne baštine; mjere koje stimulišu nezavisnu kulturnu scenu i kulturu mladih; mjere koje afirmišu princip rodne ravnopravnosti; mjere koje će kulturu učiniti dostupnijom osobama s invaliditetom itd.

Sekretarijat za kulturu i sport Podgorice vrši upravni nadzor i koordinira radom pet ustanova kulture čiji je osnivač Glavni grad. Među njima je i JU Gradsko pozorište, nastala na tradiciji Pionirskog i Dječjeg pozorišta. Gradsko pozorište je jedini profesionalni teatar u Crnoj Gori koji predstave izvodi na tri scene: Dramskoj sceni za djecu, Lutkarskoj sceni za djecu i Večernjoj sceni. Glavna manifestacija za djecu koja se finansira iz budžeta Glavnog grada je Festival dječje pjesme „Naša radost“.

Manifestacije za djecu i posvećene djeci koje su pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture su: Kotorski festival pozorišta za djecu; „Zlatna pahulja“, Rožaje – Međunarodni festival dječje pjesme; Susreti pod starom maslinom u Baru, Festival stvaralaca za djecu i Festival mladih muzičara Crne Gore.

Tokom 2011. godine 40 radio-stanica emitovale je program namijenjen djeci i omladini u trajanju od 5559 sati, a 19 TV stanica emitovale je 2170 sati programa dječjih i omladinskih emisija.

Nacionalni program razvoja kulture 2011–2016. prvi je dokument ove vrste u Crnoj Gori, nastao iz svijesti da je kultura u samom temelju milenijumskog istorijskog trajanja Crne Gore i jedna od ključnih dimenzija njene međunarodne afirmacije. Zakonski osnov za donošenje nacionalnog programa razvoja kulture sadržan je u članu 8 Zakona o kulturi.⁶⁶

⁶⁵ Podaci MK

⁶⁶ Zakon o kulturi („Službeni list CG”, br. 49/08)

Posebno poglavlje ovog dokumenta jeste Kultura mladih, kao poseban segment kojem se u Crnoj Gori ne posvećuje dovoljno pažnje. Sastavni dio Nacionalnog programa je Akcioni plan, kojim su detaljno definisane mjere, aktivnosti, nosioci i dinamika realizacije utvrđenih prioriteta, projekcija finansijskih sredstava, indikatori i mehanizmi za njegovu implementaciju i evaluaciju. Akcione planove Vlada donosi na godišnjem nivou.

U poglavlju Akcionog plana Promocija kulture istaknuta je mjera kontinuiranog i cjelovitog informisanje javnosti i javne prezentacije projekata u kulturi. Definisane aktivnosti su: uključivanje mladih u produkciju projekata i druge modele saradnje i monitoring aktivnosti; organizovanje posjeta muzejima, galerijama, festivalima i manifestacijama i ostalim kulturnim dešavanjima; izrada komunikacione strategije; produkcija i prezentacija projekata institucija; ažuriranje veb portala; izrada promo materijala u analognoj formi; dostupnost kulturnih sadržaja osobama s invaliditetom; organizovanje radionica.

Jedan od vidova podrške i podsticaja razvoja kulture je i sufinansiranje projekata putem javnog konkursa, definisanog članom 68 Zakona o kulturi.⁶⁷ Ministarstvo je u 2011. godini raspisalo konkurs za „oblast stvaralaštva za djecu i mlade“. Od pristigla 47 projekata, Komisija je predložila 26 projekata za sufinansiranje, sa ukupnim iznosom od 43 200 EUR.

S obzirom na veliki značaja sporta za psihofizički razvoj i socijalizaciju ličnosti, u Zakon o sportu⁶⁸ posebna pažnja je posvećena školskim sportskim društvima i savezima i javnim sportskim terenima. U cilju vannastavnog bavljenja sportom učenika i uključivanja što većeg broja učenika u sportske aktivnosti u školama, po pravilu, organizuju se školska sportska društva. U školskim sportskim društvima može se za određeni sport organizovati školski sportski klub. Država Crna Gora i opštine, u saradnji sa sportskim organizacijama, podstiču i pomažu školska sportska društva stvaranjem organizacionih, prostornih, finansijskih, stručnih i drugih uslova za njihov rad. Radi sprovođenja školskih sportskih takmičenja, usklađivanja rada i ostvarivanja zajedničkih interesa, školska sportska društva sa teritorije opštine mogu se organizovati u opštinski školski sportski savez. Školska sportska društva i/ili školski sportski savezi organizuju se u crnogorski školski sportski savez. Crnogorski školski sportski savez posebno radi na: utvrđivanju jedinstvenog sistema takmičenja školskih sportskih društava u Crnoj Gori; izjednačavanju i poboljšanju uslova rada svih školskih sportskih društava; organizovanju i sprovođenju državnog školskog sportskog prvenstva; ostvarivanju saradnje sa nacionalnim sportskim savezima itd.

Ključni problemi

„Treba rasteretiti nastavne programe.“

(Dijete, učesnik/ca fokus grupe)

⁶⁷Razvoj kulture podstiče se sufinansiranjem programa i projekata od značaja za ostvarivanje javnog interesa u kulturi (u daljem tekstu: projekat) sredstvima iz budžeta Crne Gore i budžeta opštine.

⁶⁸ Zakon o sportu (“Službeni list CG”, br. 36/11)

U Preporukama Komiteta za prava djeteta UN,⁶⁹ posebno su naglašeni sljedeći problemi:

- ograničena postignuća u primjeni mjera za bolju integraciju romske djece u obrazovni sistem;
- barijera za pristup obrazovanju za djecu koja nijesu registrovana na rođenju i ne posjeduju lična dokumenta, romsku djecu i djecu sa smetnjama u razvoju;
- veliki broj djece iz RE populacije koja još uvijek nijesu upisana u škole, imaju niže stope pohađanja škole i/ili visok procenat napuštanja škole;
- niska dostupnost holističkog pristupa kapacitetima i institucijama za rani razvoj i obrazovanje djece.

Procenat BDP koji se godišnje izdvaja za obrazovanje i procenat budžeta koji se izdvaja za kulturu na nivoima su koji trenutno ne pružaju dovoljno mogućnosti za razvojne programe u ovim oblastima.

Još uvijek je nizak obuhvat djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem na svim predškolskim uzrastima u opštoj populaciji, iako su školske 2012/13. sva prijavljena djeca upisana u javne predškolske ustanove.

U mreži školskih ustanova ima onih s izuzetno malim brojem učenika, kao i onih sa vrlo velikim brojem učenika u odjeljenju, kao što je to slučaj u nekim većim podgoričkim školama.

Rano napuštanje škole/obrazovnog sistema (drop-out) poseban je problem u populaciji RE djece i to naročito kod RE djevojčica, koje već nakon 4. razreda napuštaju školu. Jedan od uzroka njihovog tako ranog napuštanja škole je i običaj pripreme za rano sklapanje brakova.

U cjelokupnom obrazovnom sistemu nedovoljna je vidljivost i neadekvatna podrška darovitoj (nadarenoj i talentovanoj) djeci.

Nastavnici još uvijek nijesu dovoljno motivisani i podstaknuti određenim sistemskim mjerama za samostalno ciljno planiranje nastave i za efikasnu upotrebu aktivnih metoda učenja i nastave, iako je veliki broj njih pohađao značajne i kvalitetne obuke u oblasti didaktičko-metodičkih vještina.

Kao i u većini zemalja u regionu, inicijalne studije na nastavničkim fakultetima nijesu u potpunosti prilagođene potrebama razvijanja opštih i posebnih nastavničkih kompetencija za društvo znanja (knowledge based society).

Postignuća učenika na međunarodnom testiranju znanja – PISA vrlo su skromna.

U Izvještaju o radu Zaštitnika ljudskih prava i sloboda za 2012.⁷⁰ konstatovano je da je neophodno raditi na jačanju kapaciteta komisija za usmjeravanje i obezbjeđivanju njihove finansijske održivosti s obzirom na značaj njihovog rada za obrazovanje djece.

Zaštitnik je takođe konstatovao da se zahtjevi za pokretanje postupka za usmjeravanje djeteta u malom broju slučajeva podnose od strane obrazovne ustanove, centra za socijalni rad ili organa lokalne uprave. Zahtjevi uglavnom izostaju sve dok roditelj ne postane spreman da pokrene postupak, iako bi nadležne ustanove i službe trebalo, u svakom slučaju kada postoji opravdana potreba, da pokrenu postupak za usmjeravanje imajući u vidu najbolji interes djeteta da se obrazuje u skladu sa svojim potencijalima.

Iako je značajno unaprijeđena obrazovno-vaspitna uloga resursnih centara i cjelokupni sistem podrške obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama, nije razvijena intersektorska saradnja sa sistemom socijalne i dječje zaštite i sistemom zdravstvene zaštite u pružanju podrške

⁶⁹ Komitet UN za prava djeteta, Pedeset peto zasjedanje: 1. septembar – 13. oktobar 2010: *Razmatranje izvještaja podnijetih od strane država u skladu sa članom 44 Konvencije o pravima djeteta*

⁷⁰ Dostupno na: <http://www.ombudsman.co.me>

porodici sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama u cilju prevencije institucionalizacije te djece.

Djeca nijesu na adekvatan način uključeni u kulturna događanja. Dosadašnja kulturna politika nije bila senzibilna za njihove estetske i kulturne potrebe, kao ni za mogućnost njihove aktivne participacije u kreiranju te politike.

Podaci o korisnicima institucija kulture (pozorišta, muzeji, biskopi) nijesu disagregirani prema uzrastu, tako da nije moguće utvrditi koliko je bilo djece – korisnika.

Mogućnost socijalizacije koje nudi masovni sport i rekreativne aktivnosti nijesu u dovoljnoj mjeri iskorišćene, iako su evidentni napori, iskazani i kroz Zakon o sportu,⁷¹ da se to stanje poboljša.

⁷¹ Zakon o sportu ("Službeni list CG", br. 36/11)

STRATEŠKI CILJ 6:**Obezbijediti jednak pristup za svu djecu kvalitetnom obrazovanju, konstruktivnom provođenju slobodnog vremena i kulturnim sadžajima.****Specifični cilj 6.1: Povećati obuhvat sve djece sistemima ranog razvoja i predškolskog vaspitanja i obrazovanja.**

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
<p>Povećanje i optimalno korišćenje raspoloživih kapaciteta u predškolskom vaspitanju i obrazovanju</p> <p>Utvrđivanje najefikasnijih mehanizama za povećanje obuhvata djece</p> <p>Obezbjedjivanje implementacije Strategije za rani razvoj i predškolsko obrazovanje 2010–2015. god.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Do 2017. god. mreža predškolskih ustanova proširena za najmanje 10% Od 2014. god. smanjiti prosječan broj djece u vaspitnoj grupi Do 2017. god. formalizovan status asistenta i romskih medijatora u predškolskom vaspitanju i obrazovanju Do kraja 2017. god. sprovedene aktivnosti predviđene Strategijom za rani razvoj i predškolsko vaspitanje Do 2017. god. izrada i sprovođenje Studije o investiranju u rano i predškolsko vaspitanje i obrazovanje Do 2015. god. uvedene nove usluge predškolskog vaspitanja i obrazovanja (interaktivne službe i sl.) Dostignuta predviđena stopa obuhvata djece sistemima ranog i 	<p>Godišnji izvještaji MP</p> <p>Podaci zvanične statistike (www.monstat.org)</p> <p>Izveštaji civilnog sektora</p>	<p>MP</p> <p>MF</p> <p>MLJMP</p> <p>LS</p> <p>Civilni sektor</p>	<p>Budžet za redovne aktivnosti MPS</p> <p>Projekat IPA 2010. "Reforma sistema socijalne i dječje zaštite: unapređenje socijalne inkluzije" u skladu sa budžetom za odgovarajuće aktivnosti (ukupno 500.000 EUR za 2013. i 200.000 EUR za 2014)</p> <p>Drugi donatorski</p>

	predškolskog obrazovanja na godišnjem nivou			projekti
Realizovanje aktivnosti i servisa poput: afirmativnih akcija za uključivanje osjetljivih grupa djece u predškolsko vaspitanje i obrazovanje (djeca sa posebnim obrazovnim potrebama, RE populacija, djeca izbjeglica, djeca iz ruralne sredine...)	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. dosljedno i kontinuirano realizovan program afirmativnih akcija za uključivanje osjetljivih grupa djece u predškolsko vaspitanje i obrazovanje Do 2017. god. povećan broj djece iz osjetljivih grupa obuhvaćenih predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem 	Godišnji izvještaji MP Godišnji izvještaji MRSS		

Specifični cilj 6.2: Obezbijediti obuhvat sve djece osnovnim obrazovanjem

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Povećanje obuhvata djece iz opšte populacije osnovnoškolskim obrazovanjem i vaspitanjem	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. obezbijeđen obuhvat osnovnom školom sve djece na nivou opšte populacije 	Godišnji izvještaji MP Podaci zvanične statistike (www.monstat.org)	MP MONSTAT MRSS	Budžet za redovne aktivnosti MP
Uvođenje jedinstvenog sistema praćenja upisa, napuštanja (drop-out) i završavanja osnovne škole (ukupno i po posebnim parametrima)	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2015. god. uspostavljena i dalje vođena jedinstvena baza za praćenje upisa, napuštanja i završavanja osnovne škole koja svim ovlašćenim korisnicima omogućava dobijanje identičnih podataka po definisanim parametrima 	Godišnji izvještaji MP Podaci zvanične statistike (www.monstat.org)	MUP LS Civilni sektor	Projekat IPA 2010. "Reforma

<p>Posebne mjere podrške za upis, smanjenje napuštanja i povećanje procenta djece koja završavaju školu iz RE zajednice (besplatni udžbenici, prevoz, upis u gradske škole, itd.)</p> <p>Posebne mjere za upis i obezbjeđivanje kvalitetne obrazovne usluge djeci sa posebnim obrazovnim potrebama (povećanje broja djece koja prolaze proceduru usmjeravanja, usluge resursnih centara, psiho-socijalna podrška i dr.)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2017. god. sva djeca RE populacije prispjela za školu upisana i redovno pohađaju nastavu • Djeca sa posebnim obrazovnim potrebama, u skladu sa rješenjem o usmjeravanju, obuhvaćena osnovnoškolskim obrazovanjem • Broj djece obuhvaćene uslugama resursnih centara 	<p>Godišnji izvještaji MP</p> <p>Godišnji izvještaji MRSS</p> <p>Izvještaji civilnog sektora</p>		<p>sistema socijalne i dječje zaštite: unapređenje socijalne inkluzije”, u skladu sa budžetom za odgovarajuće aktivnosti (ukupno 500.000 EUR za 2013. i 200.000 EUR za 2014)</p>
<p>Razvijanje i primjena programa „Druge šanse“⁷² u osnovnom obrazovanju</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2017. god. po programu „Druge šanse” osnovno obrazovanje završavaju oni koji su napustili školu 	<p>Godišnji izvještaji MP</p>		
<p>Razvijanje i primjena Nacionalnog programa za dodatnu obrazovnu podršku darovitoj (talentovanoj i nadarenoj) djeci u osnovnom obrazovanju</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2017. god. pilotiran najmanje jedan program koji bi obuhvatio odgovarajući uzorak škola, a broj učenika po školama zavisi od potreba škole i broja nadarene djece koja imaju potrebu za posebnim programom 	<p>Izvještaj MP o rezultatima pilot-programa za darovitu djecu</p>		

Specifični cilj 6.3: Obezbijediti da djeca koja su završila osnovnu upišu srednju školu i steknu stručnu kvalifikaciju i/ili se osposobe za dalje školovanje

⁷² „Druga šansa” je naziv za program osnovnog i srednjeg obrazovanja namijenjen onima koji su napustili pohađanje redovne osnovne škole i po godinama starosti su prerasli osnovnu školu i onima koji su prerasli uzrast srednje škole, a nijesu stekli bilo kakvu stručnu kvalifikaciju. Ovdje je upotrijebljen prvenstveno u kontekstu osnovnog obrazovanja.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Definisanje novih obrazovnih profila u srednjim stručnim školama koji djeci obezbjeđuje široku dostupnost srednjeg obrazovanja (u skladu s uspjehom u osnovnoj školi, interesovanjima djece, potrebama lokalne sredine i tržišta rada)	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. definisani obrazovni profili u srednjim stručnim školama u skladu sa potrebama i mogućnostima djece, lokalne sredine i tržišta rada, koji su koncipirani na osnovu modularizacije 	Godišnji izvještaji MP	MP MRSS Zavod za zapošljavanje Univerzitet Crne Gore Civilni sektor	Budžet za redovne aktivnosti MPS Donatorski projekti civilnog sektora
Razvoj i primjena programa profesionalne orijentacije za upis u srednju školu djece iz populacije RE i djece sa posebnim obrazovnim potrebama, uz razvoj modularizovanih programa	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2013. god. razvijen i primijenjen program profesionalne orijentacije za upis u srednju školu djece RE populacije i djece sa posebnim obrazovnim potrebama 	Godišnji izvještaji MP		
Primjena afirmativnih mjera za upis u srednju školu djece iz populacije RE Obezbeđivanje nastavka školovanja djeci sa posebnim obrazovnim potrebama	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. povećan obuhvat djece RE populacije Do kraja 2017. god. povećan broj djece sa posebnim obrazovnim potrebama koji pohađa srednje obrazovanje, kroz uspostavljanje saradnje osnovnih i srednjih škola – izradu individualnih tranzicionih planova i kroz modularizaciju programa 	Godišnji izvještaji MP Izvještaji civilnog sektora		
Razvijanje i primjena programa „Druge šanse“ u srednjem obrazovanju	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. povećan broj onih koji su napustili sistem redovnog srednjeg obrazovanja završava srednju školu po programu „Druge šanse“ 	Godišnji izvještaji MP		

Razvijanje i primjena nacionalnog programa za dodatnu obrazovnu podršku darovitoj djeci u srednjem obrazovanju	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. pilotiran najmanje jedan program za dodatnu obrazovnu podršku darovitoj (nadarenoj i talentovanoj) djeci na odgovarajućem uzorku srednjih škola 	Godišnji izvještaji MP		
Promovisanje cjeloživotnog učenja kod učenika srednje škole	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. realizovana sveobuhvatna nacionalna kampanja o cjeloživotnom učenju 	Godišnji izvještaji MP Izvještaji civilnog sektora		

Specifični cilj 6.4: Unaprijediti kvalitet obrazovnih i vaspitnih usluga na svim nivoima obrazovanja, od predškolskog do srednjoškolskog.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Inoviranje programa inicijalnog obrazovanja vaspitača i nastavnika i njihova akreditacija	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. akreditovani inovirani programi inicijalnog obrazovanja vaspitača i nastavnika 	Programi nastavnčkih fakulteta	Univerzitet Crne Gore	Budžet za redovne aktivnosti MP
Jačanje i inoviranje programa profesionalnog usavršavanja i razvoja nastavnika	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2015. god. razvijeni i akreditovani programi za profesionalno usavršavanje i razvoj nastavnika Sprovedeni programi profesionalnog usavršavanja nastavnika, sa posebnim osvrtom na predmetne nastavnike. 	Katalog akreditovanih programa Obezbijeđen budžet za sprovođenje obuka	MP LS Zavod za školstvo	
Kontinuirano praćenje kvaliteta obrazovnih postignuća učenika i planiranje i sprovođenje mjera za njihovo unapređenje (analize postignuća na nacionalnim	<ul style="list-style-type: none"> Sprovedene analize rezultata učenčkih postignuća i nalaza o kvalitetu nastave i planirane mjere za njihovo unapređenje 	Objavljeni rezultati: nacionalnih testova obrazovnih postignuća, međunarodnih testova		

testiranjima učenika u pojedinim razredima, analize postignuća na međunarodnim programima ocjenjivanja obrazovnih postignuća učenika – PISA, analize nalaza eksterne evaluacije)	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. kvantitativni rezultati na nacionalnim testovima obrazovnih postignuća poboljšani u odnosu na te rezultate 2012. Do kraja 2017. god. kvantitativni rezultati na međunarodnim testovima obrazovnih postignuća poboljšani u odnosu na te rezultate 2012. 	obrazovnih postignuća Definisane mjere i politike za unapređenje postignuća učenika		Budžeti LS
Kontinuirano ojačavanje rada komisija i povećanje broja usmjerene djece	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. godine, u skladu sa procijenjenim potrebama, najmanje jednom godišnje realizovana obuka komisija Povećan broj zahtjeva za usmjeravanje od strane zdravstvenih ustanova, centara za socijalni rad, vaspitno-obrazovnih ustanova Do kraja 2015. god. u svim opštinama uspostavljen i nadalje se primjenjuje održivi model finansiranja rada komisija za usmjeravanje 	Godišnji izvještaj MP		
Saradnja sa sektorom socijalne i dječje zaštite i sektorom zdravstvene zaštite u prevenciji napuštanja i institucionalizacije djece	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2013. god. usvojen i nadalje se primjenjuje intersektorski protokol o prevenciji napuštanja i institucionalizacije djece 	Godišnji izvještaj MP		

Specifični cilj 6.5: Unaprijediti način provođenja slobodnog vremena djece.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
--------------------	------------	-----------------------	----------------------------------	-------------------------------

Inoviranje vannastavnih aktivnosti u školi uz participaciju djece	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. u osnovnim i srednjim školama kreirani i primijenjeni inovirani, savremeni programi vannastavnih aktivnosti uz aktivnu participaciju djece 	Godišnji izvještaji MP Izvještaji pojedinih obrazovnih ustanova	MP Lokalne samouprave	Budžet za redovne aktivnosti MP
Promovisanje volonterstva među djecom (vršnjačka edukacija u oblasti reproduktivnog zdravlja i seksualnog ponašanja, nenasilnog rješavanja konflikata i sl.); pomoć vršnjacima u školskom učenju; djeca starija od 15 godina kao promoteri kulturnih manifestacija itd.)	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. realizovani programi za uključenje djece školskog uzrasta u volonterske aktivnosti u različitim oblastima u skladu sa potrebama djece i uz njihovu aktivnu participaciju 	Godišnji izvještaji MP Izvještaji civilnog sektora	Civilni sektor	Donatorski projekti civilnog sektora
Realizovanje programa razmjene učenika srednjih škola sa EU zemljama i SAD	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. realizovani programi razmjene učenika srednjih škola 	Godišnji izvještaji MP		

Specifični cilj 6.6: Obezbijediti jednak pristup kvalitetnim kulturnim sadržajima za svu djecu.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Realizovati veći broj kulturnih programa (koncerti, izložbe, pozorišne predstave...)	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. povećan broj kulturnih programa 	Godišnji izvještaji MK Izvještaji civilnog sektora	MK MP	Budžet za redovne aktivnosti resornih ministarstava
Organizovanje okruglih stolova na temu „Djeca i mediji”	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. organizovan najmanje jedan okrugli sto godišnje čiji je cilj unapređenje izvještavanja u medijima o pitanjima koja se tiču djece, sa posebnim osvrtom na dječje stvaralaštvo i stvaralaštva za djecu 	Izvještaji MK	Obrazovne i vaspitne ustanove Institucije kulture	

Uspostavljeno disagregirano vođenje evidencije o posjeti ustanovama kulture (prema uzrastu: djeca – odrasli; prema polu)	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2014. god. uspostavljena i dalje se primjenjuje evidencija o posjetama ustanovama kulture disagregirana po uzrastu i polu korisnika 	Godišnji izvještaji MK	Mediji i medijska udruženja Civilni sektor	
Razvijanje i primjena programa promovisanja kulture u obrazovnim i vaspitnim ustanovama (popusti za osnovce i srednjoškolve za posjete institucijama kulture, kulturni događaji prilagođeni djeci), kroz zajedničke projekte MK i MP	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. realizovano najmanje dva sveobuhvatna programa promovisanja kulture u obrazovnim i vaspitnim ustanovama, kao zajednički projekti MK i MP 	Godišnji izvještaji MK Godišnji izvještaji MP		
Razvijanje partnerstava obrazovnih ustanova i institucija kulture (institucije kulture kao izvori informacija i mjesto za organizovanje pojedinih oblika aktivne nastave/učenja i sl.)	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. osnovne i srednje škole najmanje jednom godišnje koriste informacije i prostor institucija kulture za organizovanje pojedinih oblika aktivne nastave/učenja 	Godišnji izvještaji MK Godišnji izvještaji MP		
Realizovanje programa za podsticanje tolerancije, kod djece, za različitosti u kulturi raznih društvenih grupacija	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. realizovano najmanje dva sveobuhvatna programa podsticanja tolerancije za različitosti u kulturi raznih društvenih grupacija kod djece na predškolskom, osnovnoškolskom i srednjoškolskom nivou 	Godišnji izvještaji MK Godišnji izvještaji MP		
Realizovanje programa za podsticanje djece na samostalno kreiranje kulturnih sadržaja po njihovoj mjeri (književne večeri, muzički događaji, časopisi, predstave, likovno	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. realizovan po jedan godišnji konkurs MK za projekte djece u oblasti kulturnog stvaralaštva sa godišnjim fondom koji se svake godine povećava za po 	Godišnji izvještaji MK		

stvaralaštvo, multimedijalni sadržaji itd.)	5% u odnosu na taj fond 2011.			
Realizovanje programa podsticanja i afirmisanja produkata u oblasti kulture čiji su kreatori darovita djeca	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2015. god. uspostavljen i dalje primijenjen posebni program za afirmisanje stvaralaštva darovite (nadarene i talentovane) djece 	<p>Godišnji izvještaji MK</p> <p>Godišnji izvještaji MP</p>		
Realizovanje programa za uključivanje djece iz osjetljivih grupa u korišćenje kulturnih sadržaja (djeca sa posebnim obrazovnim potrebama, djeca RE populacije...)	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. realizovana jedna zajednička kampanja MK i MP za uključivanje djece iz osjetljivih grupa u korišćenje kulturnih sadržaja 	<p>Godišnji izvještaji MK</p> <p>Godišnji izvještaji MP</p> <p>Izvještaji civilnog sektora</p>		
Jačanje i unapređivanje savremenog sistema sporta u predškolskim i školskim ustanovama	<ul style="list-style-type: none"> Do 2017. god. uspostavljen jedinstveni sistem takmičenja u sportu u vaspitno-obrazovnim ustanovama na svim nivoima 	Godišnji izvještaji MP	MP	
Promocija rekreativnog sporta kroz ideju: Sport za sve	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. povećan broj organizacija stručnih, edukativnih i izdavačkih aktivnosti vezanih za sportsku rekreaciju i kampanje koje uključuju djecu 		Sportske organizacije	

Aktuelno stanje

U periodu 2008–2011. godina, intenzivirana je reforma sistema maloljetničkog pravosuđa:

- Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku⁷³ usvojen je u decembru 2011. godine i stupio je na snagu 6. januara 2012. godine, a njegova primjena otpočela je 1. septembra 2012. godine. Zakon je objedinio materijalne, procesne i izvršne odredbe kojima se uređuje postupanje prema maloljetnicima u sukobu sa zakonom, kao i zaštita maloljetnika kao učesnika u krivičnom postupku. Zakon je usaglašen sa Konvencijom UN o pravima djeteta, a u njegov tekst ugrađene su preporuke UN i Savjeta Evrope: Standardna minimalna pravila UN-a za primjenu sudskih postupaka prema maloljetnicima iz 1985. godine (Pekinška pravila); Vodeća načela UN-a za prevenciju maloljetničke delinkvencije iz 1990. (Rijadske smjernice); Minimalna pravila UN za zaštitu maloljetnika lišenih slobode iz 1990. (Havanska pravila); Standardna minimalna pravila za vaninstitucionalne mjere (Tokijska pravila); Preporuka CM/Rec (2003)20 Komiteta ministara Savjeta Evrope o novim načinima rješavanja problema maloljetničke delinkvencije; Preporuka CM/Rec (2008)11 Komiteta ministara Savjeta Evrope o Evropskim pravilima za maloljetne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mjere.
- Kroz niz promotivnih aktivnosti povećano je razumijevanje i svijest o značaju zaštite prava djece u sukobu sa zakonom.
- Ojačani su kapaciteti stručnih radnika: više od 200 profesionalaca – sudija, tužioca, stručnih saradnika, socijalnih radnika, policajaca, predstavnika Centra za posredovanje, Centra za djecu i mlade „Ljubović“ i Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija završilo je bazične obuke o međunarodnim standardima u oblasti maloljetničkog pravosuđa. Organizovana je specijalistička edukacija na temu *Porodično savjetovanje u prevenciji maloljetničke delinkvencije*. Ojačani su kapaciteti 46 stručnjaka iz 10 centara za socijalni rad za primjenu metoda porodičnog savjetovanja sa djecom i porodicama izloženim riziku.
- Podržana je primjena alternativnih mjera (vaspitnih naloga), a dodatno je kao rezultat UN inicijative *Djelujući kao jedan* (2010, 2011) u 2011. godini zabilježeno više od 60 uspješno završenih postupaka posredovanja između žrtve i maloljetnog počinioca krivičnog djela.
- Osnaženi su kapaciteti institucija za posredovanje (Centar za posredovanje u Podgorici i područna jedinica u Bijelom Polju) kroz dugoročnu konsultantsku pomoć i odgovarajuću opremu.
- Prema podacima Uprave policije, ukupan broj maloljetnih počinitelja⁷⁴ krivičnih djela u periodu od 2009. godine do prvih šest mjeseci 2012. godine bio je 1199. Od tog broja, 1147 počinitelja (95,66%) bilo je muškog, a 52 počiniteljke (4,34%) bile su ženskog pola.

Od ukupno 1387 krivičnih djela koje su maloljetni počinioci izvršili u periodu od 2009. godine do prvih šest mjeseci 2012. godine, najveći broj – 515 krivičnih djela (37,13%) odnosi se na „tešku krađu“. Ukupno 54 (3,89%) krivična djela maloljetnih počinitelja spadaju u grupu „teške tjelesne povrede“.

U periodu 2009. godina – prvih šest mjeseci 2012. godine registrovano je ukupno 212 maloljetnika – žrtava krivičnih djela čiji su počinioci drugi maloljetnici. Od tog broja, 164 (77,36%) bile su maloljetne žrtve muškog pola, a 48 (22,64%) maloljetne žrtve ženskog pola. Od 2009. godine do kraja juna 2012. godine zapaža se konstantan trend opadanja broja maloljetnika – žrtava krivičnih djela čiji su počinioci drugi maloljetnici – od 76 u 2009. godini do 50 u 2011. godini i 24 u prvih šest mjeseci 2012. godine.

⁷³ Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku („Službeni list CG“, br. 64/11)

⁷⁴ U skladu sa zvaničnom terminologijom koju koristi Uprava policije, u ovom NPAD 2013-2017, umjesto termina „dijete“, koriste se termini „maloljetni počinitelj“ i „maloljetnik – žrtva krivičnog djela“.

Maloljetni počinioци ukupno su izvršili 152 krivična djela prema drugim maloljetnicima. Među vrstama krivičnih djela koja su maloljetni počinioци izvršili prema drugim maloljetnicima, najbrojnija su sljedeća: lake tjelesne povrede, teške tjelesne povrede, ugrožavanje bezbjednosti javnog saobraćaja, nasilje u porodici. Zabilježena su i dva slučaja ubistva u pokušaju.

U periodu 2009. godina – prvih šest mjeseci 2012. godine, 558 maloljetnika su bili žrtve krivičnih djela koja su počinili punoljetni izvršioци. Od tog broja, 337 žrtava (60,39%) bili su maloljetnici muškog roda, a 221 (39,61%) – ženskog roda. Prema 558 maloljetnika izvršeno je ukupno 382 krivična djela od strane punoljetnih osoba, među kojima, po učestalosti, dominiraju: ugrožavanje bezbjednosti javnog saobraćaja, nasilje u porodici i lake tjelesne povrede. Poređenje podataka po godinama pokazuje da je 2010. godine došlo do blagog opadanja broja maloljetnika – žrtava punoljetnih izvršilaca u odnosu na 2009, ali da je 2011. ponovo nastupio blagi porast, tako da se ne zapaža konstantan trend.

Prema podacima iz Filijale za suzbijanje maloljetničke delinkvencije PJ Podgorica u vezi s obučenošću policijskih službenika za postupanje sa maloljetnicima, održana je bazična obuka za preko 20 usko specijalizovanih policijskih službenika za postupanje sa maloljetnim počinioциma u skladu s novim Zakonom o postupanju sa maloljetnim počinioциma krivičnih djela, koji se primjenjuje od septembra 2012. godine. Polaznici su dobili odgovarajuće sertifikate, a očekuje se i napredna obuka u istoj oblasti u saradnji sa Policijskom akademijom u Danilovgradu.

Prema podacima Ministarstva pravde, ukupan broj seksualno zlostavljane djece za period 2007–2011. godine je 76, od toga su 70 ženskog pola i šest muškog pola. Najveći broj prijavljenih slučajeva bio je 2009. godine – 26 djece, a najmanji 2011. godine – šestoro djece. Najveći procenat seksualno zlostavljane djece (47,37%) mlađeg je adolescentskog uzrasta (11-14 godina), a 92,11% prijavljenih žrtava bile su djevojčice. Najučestaliji oblik zlostavljanja bio je nedozvoljene polne radnje (65,79%) i silovanje (21,05%).

Početak marta 2012, uz podršku Savjeta Evrope, Vlada je, u saradnji sa mnogobrojnim partnerima, otpočela nacionalnu kampanju *Jedno od petoro*. Do sada je realizovano: okrugli stolovi – *Prepoznavanje djeteta žrtve seksualnog nasilja i njegov medicinsko-psihološki tretman i Postojeća zakonska rješenja, iskustva i preporuke za budući rad*; predavanje na temu: *Seksualna zloupotreba djece u turističkim centrima*, u okviru kojeg je promovisan Kodeks ponašanja za zaštitu maloljetnika od seksualne eksploatacije na putovanjima i u turizmu; prezentacija istraživanja na temu *Seksualno nasilje nad djecom*. MP u saradnji sa NVO Djeca prije svega iz Podgorice organizovalo je po jedan jednodnevni seminar *Zaštita djece od seksualnog zlostavljanja i iskorišćavanja*. Na jednom su učestvovali članovi stručnih službi predškolskih vaspitno-obrazovnih ustanova i osnovnih škola u Podgorici, a na drugom predstavnici sistema socijalne i dječje zaštite, zdravstvene zaštite, obrazovanja i vaspitanja (MP, Zavod za školstvo, direktori predškolskih ustanova i osnovnih škola), policije i pravosuđa.

Podaci vladine Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima pokazuju da su u periodu od 2004. - 2011. godina državni tužioци podigli optužnice protiv 51 lica za krivično djelo trgovina ljudima⁷⁵ i protiv šest lica za krivično djelo trgovina djecom radi usvojenja. U naznačenom periodu kod nadležnih sudova bilo je u radu ukupno 14 predmeta za krivično djelo Trgovina ljudima, od kojih je 12 pravosnažno riješeno. U istom periodu od ukupno 24 žrtve trgovine ljudima, 3 osobe su bile maloljetne.

⁷⁵ Krivični zakonik Crne Gore, član 444 Trgovina ljudima :”Ko silom ili prijetnjom, dovođenjem u zabludu ili održavanjem u zabludi, zloupotrebom ovlaštenja, povjerenja, odnosa zavisnosti, teških prilika drugog, zadržavanjem licnih isprava ili davanjem ili primanjem novca ili druge koristi, radi dobijanja saglasnosti od lica koje ima kontrolu nad drugim licem: vrbuje, prevozi, prebacuje, predaje, prodaje, kupuje, posreduje u prodaji, sakriva ili drži drugo lice, a u cilju prinudnog rada, dovođenja u položaj sluge, vršenja kriminalne djelatnosti, prostitucije ili prosjacenja, upotrebe u pornografske svrhe, radi oduzimanja dijela tijela za presađivanje ili radi korišćenja u oružanim sukobima”

Vladina Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima je pokrenula besplatan SOS telefon 11 66 66 za žrtve trgovine ljudima, putem kojeg se besplatno i anonimno mogu dobiti svi neophodni savjeti i informacije edukativnog tipa o fenomenu trgovine ljudima i prijaviti eventualne sumnje na izvršenje ovog krivičnog djela.

Prema podacima romskih NVO, zastupljen je jedan specifičan oblik trgovine djecom u RE populaciji, koji se predstavlja kao tradicija ugovorenih ranih brakova. Izvjesni broj RE djevojčica napušta osnovnu školu nakon 4. razreda zato što su njihovi roditelji dogovorili za njih brak na uzrastu od 13 do 15 godina sa značajno starijim partnerima i dobili dogovoreni iznos novca od budućeg mladoženje. Prekid školovanja je dio „čuvanja“ nevinosti buduće nevjeste.

Prema studiji *Kriza države socijalne pravde: (Ne)suzbijanje prosjačenja djece u Crnoj Gori*, Fondacije za stipendiranje Roma (FSR) i Instituta socijalne inkluzije (ISI), prosjačenju su najviše izložena djeca iz RE zajednice. U najvećem broju slučajeva djecu na prosjačenje primoravaju njihovi roditelji zbog siromaštva u kojem porodica živi. Značajan broj djece koja prose na ulici blizu je punoljetstva ili su već punoljetni, ali su bez ikakvog obrazovanja i stručnih vještina. Crnogoska policija, u posljednje tri godine, podnijela je 30 prekršajnih prijava protiv osoba koje navode ili organizuju prosjačenje, dok je za isti posmatrani period evidentirano oko 150 slučajeva prosjačenja.

Realizuje se projekat *Pravda za djecu*, koji predstavlja podršku primjeni Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku. Nosilac projekta je Vlada Crne Gore u partnerstvu sa UNICEF-om, uz finansijsku podršku EU (IPA 2011), a projekat se realizuje za period 2012–2014. godine.

Ključni problemi

„Neki od nas prose, neki sakupljaju staro gvožđe i drugi otpad da bi preživjeli, mi nemamo posao.“

(Dijete, učesnik/ca fokus grupe)

Komitet UN za prava djeteta u svojim preporukama⁷⁶ posebno konstatuje sljedeće probleme u ovoj oblasti:

- Evidentno postojanje grupacija djece koja imaju pravo na mjere posebne zaštite, kao što su djeca iz populacije Roma i Egipćana koja su angažovana na štetnom i izrabljujućem radu, posebno prosjačenju.
- Veliki broj djece, prvenstveno Roma, žive i rade na ulicama, tako da su posebno izložena riziku od trgovine ljudima i ekonomske i seksualne eksploatacije. Osim toga, Komitet je ozbiljno zabrinut što se djeca koja žive na ulici često tretiraju kao prestupnici.
- Povećanje stope djece koja podliježu seksualnoj eksploataciji i zlostavljanju, od kojih samo zanemarljiv broj slučajeva dolazi do suda.
- Učestalost pojave nacionalne i prekogranične trgovine, pogotovo romske djece i djece izbjeglica i problem sprovođenja propisa iz ove oblasti u praksi.
- Nedostatak SOS telefona koji pokriva sva područja Konvencije i fakultativnih protokola.

U Preporukama UN komiteta za prava djeteta u vezi sa primjenom Fakultativnog protokola o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji,⁷⁷ izdvajaju se sljedeći značajni problemi:

⁷⁶ Komitet UN za prava djeteta, Pedeset peto zasjedanje: 1. septembra – 13. oktobra 2010: *Razmatranje izvještaja podnijetih od starne država u skladu sa članom 44 Konvencije o pravima djeteta*

- Nedostatak ciljanih mjera prevencije trgovine djecom, u svrhe prisilnog rada i usvajanja, dječje prostitucije i dječje pornografije.
- Nedovoljne mjere prevencije marginalizacije i stigmatizacije djece – žrtava.
- Nedostatak skloništa za djecu žrtve trgovine organizovanih od strane države, usljed čega se ta djeca smještaju u rezidencijalne institucije socijalne zaštite za djecu bez roditeljskog staranja ili u skloništa za odrasle žrtve trgovine ljudima.
- Nedostatak informacija o mogućnostima djece da participiraju u razvijanju politika i programa koji se tiču njihovog oporavka i socijalne integracije.

Među prijavljenim slučajevima seksualno zlostavljane djece vrlo je visok procenat djevojčica (preko 86% prijavljenih slučajeva), koje su bile žrtve ozbiljnih i teških oblika seksualnog zlostavljanja – nedozvoljene polne radnje i silovanje.

Podaci pokazuju da su kazne prema počiniocima vrlo blage, kao i da je cjelokupni pravosudni postupak neefikasan, odnosno predugo traje.

Ostaje otvoreno pitanje kako napraviti procjenu stvarnog broja zlostavljane djece, jer je poznato da na broj prijavljenih dolazi značajno veći broj neprijavljenih slučajeva.

Nema podataka o zaštiti djece u rezidencijalnim institucijama od zlostavljanja i o zlostavljanju djece u tim institucijama, a poznato je da se u takvim institucijama, po pravilu, dešava izvjesni broj zlostavljanja djece.

Boravak i rad djece na ulici još uvijek se ne tretira kao dio trgovine ljudima i oblik zanemarivanja djece niti se u praksi pri ocjeni i kvalifikovanju krivičnih djela u obzir uzimaju svi elementi definicije trgovine ljudima. Institucije sistema ne preduzimaju dovoljne mjere i radnje da suzbiju i smanje posljedice dječjeg prosjačenja.

Statistika u vezi sa slučajevima prosjačenja nije adekvatna. Ne postoji jasan sistem razmjene informacija između policije, organa za prekršaje, državnih tužilaca i sudova, kako bi se pratio tok i ishod procesuiranih slučajeva organizovanog prosjačenja djece.

Kada je u pitanju trgovina ljudima, u nacionalnim dokumentima djeca se ne izdvajaju kao posebna grupacija, već se generalno govori o žrtvama trgovine ljudima i o žrtvama iz osjetljivih grupa.

Iako je Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku jasno, i u skladu sa međunarodnim standardima, definisao prava maloljetnika, za sada nije moguće govoriti o rezultatima njegove primjene u praksi, jer je ona počela od septembra 2012. godine.

Broj maloljetnih počilaca krivičnih djela raste s uzrastom i najveći je na uzrastu od 16 do 18 godina. Višestruko je veći broj maloljetnih počilaca muškog nego ženskog pola – na jednog počinioca muškog pola dolazi 0,05 počilaca ženskog pola. Više od ukupnog broja pažnju privlači vrsta krivičnih djela koja su maloljetnici počinili i koja u velikom broju slučajeva imaju atribut „teška“.

Kada su u pitanju krivična djela maloljetnika prema drugim maloljetnicima, zapaža se da dominiraju djela s elementima nasilja prema drugim osobama.

Struktura krivičnih djela koja su punoljetne osobe izvršile prema maloljetnicima takođe ukazuje na zastupljenost elemenata nasilja. Posebno zabrinjava to što je jedno od dominantnih krivičnih djela ugrožavanje bezbjednosti javnog saobraćaja, koje sadrži potencijalnu opasnost po veliki broj osoba.

Ne postoji vidljiva koordinacija između javnog i civilnog sektora kada su u pitanju posebne mjere zaštite djece – nema eksplicitno uspostavljenih kanala razmjene informacija i partnerskih projekata.

⁷⁷Razmatranje izvještaja podnijetih od strane država u skladu sa članom 12, paragraf 1, Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji

Kada je u pitanju socijalna reintegracija djece koja su subjekti ili potencijalni subjekti posebnih mjera zaštite, nije uspostavljen sistem interresorske saradnje: socijalna i dječja zaštita – zdravstvena zaštita – obrazovanje – policija – pravosuđe. Ovo se naročito odnosi na reintegraciju djece koja su visoko rizična od recidiva, usljed višestruke socijalne deprivacije ili drugih složenih okolnosti u kojima žive.

STRATEŠKI CILJ 7:**Unaprijediti zaštitu djece od najtežih oblika kršenja njihovih prava utvrđenih Konvencijom o pravima djeteta.****Specifični cilj 7.1: Unaprjeđena prevencija u borbi protiv trgovine djecom**

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Razvijena i primjena programa za: a) senzibilisanje stručnjaka koji rade sa djecom, uključujući i one koji rade sa djecom sa posebnim obrazovnim potrebama i djecom RE populacije za sveobuhvatni koncept trgovine ljudima/djecom i prepoznavanje svih njegovih oblika (nastavnici, stručni radnici u zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti, policiji i pravosuđu); b) same djece na svim nivoima obrazovanja; c) roditelja i šire javnosti	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. realizovna obuka senzibilizacije za pojam trgovine djecom za najmanje 40% stručnjaka iz različitih oblasti koji rade sa djecom Do kraja 2017. realizovna obuka senzibilizacije za pojam trgovine djecom za najmanje 30% djece I njihovih roditelja na različitim nivoima obrazovanja Do kraja 2017. realizovana najmanje jedna nacionalna kampanja za senzibilisanje šire javnosti za problem trgovine djecom Do kraja 2017. za 30% povećan broj prijavljenih slučajeva prosjačenja, seksualne eksploatacije I seksualnog zlostavljanja djece u odnosu na taj broj krajem 2012. 	Izvjestaji o implementaciji Strategije i akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima	Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima Vlade Crne Gore MP MPS MRSS MUP LS Civilni sektor	Budžet za redovne aktivnosti Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima i resornih ministarstava Projekat IPA 2011, "Pravda za djecu", u skladu sa budžetom za odgovarajuće aktivnosti (ukupan budžet:

Kreiranje jedinstvenog sistema za registrovanje i praćenje djece koja su uključena u sve oblike ekonomske eksploatacije (rad djece u neformalnom sektoru, rad na ulicama i domaću radinost)	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2015. uspostavljen i dalje vođen jedinstveni registar djece uključene u sve oblike ekonomske eksploatacije 	Registar prijavljenih slučajeva trgovine djecom/ekonomske eksploatacije		500.000 EUR u 2013. i 50.000 EUR u 2014.)
Unapređenje međusektoreske saradnje u prevenciji trgovine djecom i socijalnoj reintegraciji žrtava trgovine (socijalna i dječja zaštita-zdravstvena zaštita-obrazovanje-prevosuđe-policija)	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2014. revidirati sporazum o međusobnoj saradnji u prevenciji trgovine ljudima/ djecom I socijalnoj reintegraciji žrtava trgovine između Kancelarije za borbu protiv trgovine ljudima, MUP-UP, MZ, MPS, MRSS,VDT, VS, Crvenog krsta, NVO 	Godišnji izvještaji o sprovođenju Sporazuma o saradnji		
Uspostavljanje i vođenje registra svih projekata o borbi protiv trgovine djecom, uključujući i projekte civilnog sektora	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2014. uspostavljen i dalje vođen registar svih projekata o borbi protiv trgovine djecom, uključujući i projekte civilnog sektora 	Registar projekata		
Jačanje primjene sklopljenih bilateralnih i multilateralnih sporazuma za spriječavanje trgovine ljudima/djecom i za rehabilitaciju i povratak djece žrtava trgovine ljudima (efikasno postupanje prema počiniocima,	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. dvostruko povećan broj otkrivenih slučajeva trgovine djecom kroz saradnju sa susjednim državama u odnosu na stanje krajem 2012. 	Izvjestaji o implementaciji Strategije i akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima		

Specifični cilj 7.2: Unaprijeđena društvena briga o djeci koja žive na ulici.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
--------------------	------------	-----------------------	----------------------------------	-------------------------------

Razvijanje i sprovođenje programa prevencije napuštanja porodice i škole, među djecom iz rizičnih grupa (djeca iz populacije RE, siromašna djeca, djeca iz ruralnih sredina...)	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2015. god. donijet sveobuhvatni i operativni program prevencije napuštanja porodice i škole među djecom iz rizičnih grupa (djeca iz populacije RE, siromašna djeca, djeca iz ruralnih sredina...) 	Program prevencije Izveštaj MP o realizaciji programa Godišnji izvještaji MP	MP MRSS LS	Budžet za redovne aktivnosti nadležnih ministarstava
Obezbeđivanje drugačijeg tretmana djece koja žive na ulici od strane institucija sistema (ne kao prestupnika, već kao žrtava)	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. izmijenjen tretman djece koja žive na ulici u zakonskim aktima i u praktičnom radu institucija – žrtve, a ne prestupnici 	Službeni list CG (objavljeni zakonski akti)	Civilni sektor	
Razvijanje usluge svratišta (drop-in) za „djecu ulice“ s uslugama prilagođenim potrebama te djece (ishrana, higijena, zabava, interventna edukacija u životnim vještinama)	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. godine razvijena i funkcionalna najmanje dva svratišta za djecu sa ulice u različitim opštinama u kojima je procenat ove djece visok 	Godišnji izvještaji MRSS Izvještaji civilnog sektora		

Specifični cilj 7.3: Poboljšati zaštitu djece od seksualne eksploatacije, seksualnog zlostavljanja i dječje pornografije i sprovođenje krivičnih sankcija prema počiniocima.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Realizovanje kampanja za podizanje svijesti javnosti o suzbijanju seksualne eksploatacije i zlostavljanja djece i potrebi prijavljivanja takvih pojava sa naglašenom rodnom komponentom, za različite ciljne grupe: djecu, njihove	<ul style="list-style-type: none"> Broj sprovedenih kampanja Do kraja 2017. god. za 30% povećan broj prijavljenih slučajeva seksualnog zlostavljanja djece 	Registar prijavljenih slučajeva	MPR, MP, MRSS, MZ, MK, LS	Budžet za redovne aktivnosti svih uključenih ministarstava

porodice, javnost u cjelini			Civilni sektor	
Sprovođenje odgovarajuće politike i ciljanih programa za prevenciju, oporavak i društvenu reintegraciju djeteta žrtve, u skladu sa Deklaracijom i Agendom za akciju i globalnu posvećenost, usvojenu na Svjetskom kongresu protiv seksualne eksploatacije djece	<ul style="list-style-type: none"> • Od 2014. god. redovno se realizuje jedna godišnja nacionalna kampanja za podizanje svijesti šire javnosti o prevenciji seksualnog nasilja nad djecom • Od 2014. god. sprovodi se edukativni program senzibilizacije profesionalaca, koji u različitim ustanovama rade sa djecom, za rano prepoznavanje seksualnog nasilja prema djeci, za najmanje 100 osoba 	Godišnji izvještaji MP, MZ, MRSS		Projekat IPA 2011. "Pravda za djecu", u skladu sa budžetom za odgovarajuće aktivnosti (ukupan budžet: 500.000 EUR u 2013. i 50.000 EUR u 2014)
Razvijanje mehanizama prevencije seksualnog nasilja nad djecom i zaštite djece žrtava seksualnog nasilja	<ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2017. god. realizovan program prevencije seksualnog nasilja u obrazovnim, socijalnim, zdravstvenim institucijama, pravosuđu i policiji • Od 2014. god. razvijen je i primjenjuje se program zaštite djece – žrtava seksualnog nasilja (skloništa za djecu žrtve, programi rada razvijeni uz učešće djece – žrtava i sl.) 	Interresorski izvještaji o realizovanim programima prevencije (MP, MZ, MRSS,) Interresorski izvještaji o zaštiti djece – žrtava seksualnog nasilja (MP, MZ, MRSS, MPR)		
Razvijanje sistema praćenja i prevencije dječje Internet pornografije	<ul style="list-style-type: none"> • Od 2013. god. i dalje razvijena sistematska saradnja sa specijalizovanim službama u drugim zemljama na praćenju i prevenciji dječje Internet pornografije (bilateralni i multilateralni protokoli, razmjena informacija itd.) 	Godišnji izvještaji MUP-a		

Razvijanje svijesti djece, roditelja, profesionalaca koji rade sa djecom o seksualnom uznemiravanju mobilnim telefonom i drugim sredstvima savremene komunikacije kao obliku povrede prava djeteta	<ul style="list-style-type: none"> Do 2017. god. realizovano najmanje dvije kampanje kroz obrazovni sistem o seksualnom uznemiravanju mobilnim telefonom i drugim sredstvima savremene komunikacije kao obliku povrede prava djeteta 	Godišnji izvještaji MP		
--	---	------------------------	--	--

Specifični cilj 7.4: Unaprijediti tretman djece u krivičnom postupku kroz nove usluge i potpunu implementaciju Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
Razvijanje i primjena preventivnih mjera i usluga za djecu u riziku	<ul style="list-style-type: none"> Od 2015. institucije socijalne zaštite sprovode preventivni program za djecu u riziku (djeca zatečena u prosjačenju, djeca koja su napustila obrazovni sistem...) kroz nove oblike socijalnih usluga (dnevni centri, adolescentni klubovi) 	Godišnji izvještaji MRSS Godišnji izvještaji MPR Izvještaji o realizovanim specijalističkim obukama	MPR MUP MP MRSS Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Civilni sektor	Budžet za redovne aktivnosti resornih ministarstava i Zaštitnika prava i sloboda građana
Uspostavljanje i primjena programa za specijalizaciju profesionalaca koji rade sa maloljetnicima u krivičnom postupku (policijski službenici, tužioci, sudije, advokati, zaposleni u institucijama socijalne zaštite)	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2013. god. usvojeni i akreditovani specijalizovani programi za sudije, tužioce, policiju, socijalne radnike, advokate za maloljetnike Do kraja 2017. god. kontinuirano se sprovode obuke profesionalaca koji rade sa maloljetnicima u krivičnom postupku (policijski službenici, tužioci, sudije, zaposleni u institucijama socijalne zaštite, 			Projekat IPA 2011. "Pravda za djecu", u skladu sa budžetom za odgovarajuće

	advokati)			aktivnosti (ukupan budžet: 500.000 EUR u 2013. i 50.000 EUR u 2014)
Usklađivanje dijela pravosudnog informacionog sistema (PRIS-a) koji se odnosi na maloljetnike sa relevantnim međunarodnim standardima	<ul style="list-style-type: none"> • Od 2015. primjenjuju se međunarodno priznati indikatori i podindikatori UNODC/ NICEF-a integrisani u pravosudni informacioni sistem • Od 2015. PRIS integriše relevantne indikatore shodno Zakonu o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku 	Sva djeca u sukobu sa zakonom i djeca žrtve i svjedoci krivičnih djela registrovana u PRIS-u Ministarstvo pravde na godišnjem nivou obrađuje/obračunava indikatore i podindikatore UNODC/UNICEF-a		
Unapređenje rada i postupanja prema maloljetnicima koji se nalaze u pritvoru i kojima je izrečena krivična sankcija saglasno najboljim praksama i relevantnim međunarodnim standardima	<ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2013. god. usvojeni i primjenjuju se posebni programi obuke za rad sa maloljetnicima u ZIKS-u • Službenici ZIKS-a edukovani za rad sa maloljetnicima u skladu sa posebnim programima i međunarodnim standardima • Maloljetnici koji borave u pritvoru i izdržavaju kaznu zatvora odvojeni od odraslih lica • Maloljetnicima koji borave u pritvoru i koji izdržavaju kaznu zatvora omogućeno obrazovanje i radno osposobljavanje shodno uzrastu i interesovanjima 			
Obezbeđivanje redovnog praćenja mjera prema maloljetnicima u pritvoru i vaspitnim ustanovama i njihovo usklađivanje sa principom najboljeg	<ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2015. god. razvijene i dalje se primjenjuju procedure za praćenje mjera prema maloljetnicima u 	Godišnji izvještaji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Izvještaji civilnog sektora		

interesa djeteta	<p>prituoru i vaspitnim ustanovama</p> <ul style="list-style-type: none"> • Na godišnjem nivou rade se analize pojedinačnih programa tretmana maloljetnika, naročito u pogledu obrazovanja maloljetnika i njihove resocijalizacije i na osnovu rezultata daju se preporuke za unapređenje pojedinačnih program tretmana maloljetnika 			
Povećanje primjene alternativnih mjera za maloljetnike u sukobu sa zakonom (vaspitni nalog i drugo)	<ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2017. god. povećan broj primjene alternativnih mjera za maloljetnike u sukobu sa zakonom • Stručne službe uspostavljene u VDT i višim sudovima u Podgorici i Bijelom Polju • Primjenjuju se svi vaspitni nalozi predviđeni novim zakonodavstvom 	Godišnji izvještaji MP		
Razvijanje i primjena preventivnih mjera za djecu u riziku	<ul style="list-style-type: none"> • Od 2015. god. institucije socijalne zaštite sprovode preventivni program za djecu u riziku (djeca zatečena u prosjačenju, djeca koja su napustila obrazovni sistem...) 	Godišnji izvještaji MRSS		
Obezbeđivanje nezavisnog monitoringa uslova pritvora, boravka u vaspitnoj ustanovi i maloljetničkom zatvoru	<ul style="list-style-type: none"> • Od kraja 2013. god. uspostavljen i sprovodi se redovan nezavisni monitoring uslova pritvora, boravka u vaspitnoj ustanovi i maloljetničkom zatvoru od strane Zaštitnika ljudskih prava i sloboda 	Godišnji izvještaji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda		
Jačanje kadrovskih kapaciteta i kvaliteta stručnog rada u u vaspitnoj službi Centra	<ul style="list-style-type: none"> • Do kraja 2016. god. unaprijeđeni 			

za djecu i mlade „Ljubović“	<p>programi rada, znanja i vještine zaposlenih za rad sa djecom u sukobu sa zakonom</p> <ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2016. god. razvijeni i primjenjuju se programi za aktivno učešće djece u sukobu sa zakonom u sportskim, kulturnim, edukativnim i drugim aktivnostima 			
Unapređenje mjera zaštite djece koja su žrtve ili svjedoci krivičnih djela u skladu sa Zakonom, Konvencijom o pravima djeteta i drugim međunarodnim instrumentima i opremanje tužilaštva i sudova za sprovođenje procedure saslušanja po mjeri djeteta	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2017. god. zaštita djece žrtava ili svjedoka krivičnih djela u potpunosti usklađena sa UN i EU standardima u toj oblasti Do kraja 2015. god. tužilaštva i sudovi opremljeni za sprovođenje procedure saslušanja po mjeri djeteta Usvojeni posebni programi obuke za postupanje prema žrtvama i svjedocima krivičnih djela 	<p>Godišnji izvještaji MPR</p> <p>Godišnji izvještaji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda</p>		

Specifični cilj 7.5: Obezbijediti informisanje i podršku djeci u vezi sa svim pitanjima obuhvaćenim Konvencijom o pravima djeteta i fakultativnim protokolima.

Mjere i aktivnosti	Indikatori	Sredstva verifikacije	Odgovorna institucija i partneri	Izvori finansijskih sredstava
U saradnji sa civilnim sektorom, uspostavljanje besplatnog 24-časovnog telefona za djecu (šestocifreni evropski usklađeni broj) sa mogućnošću primanja	<ul style="list-style-type: none"> Do kraja 2014. god. uspostavljeni i dalje u funkciji besplatni telefon za prijavu nasilja i telefonska linija za podršku i pomoć djeci 	<p>Lista poziva</p> <p>Arhiva snimljenih poziva</p> <p>Godišnji izvještaji o radu</p>	Resorna ministarstva	Budžet za redovne aktivnosti

poziva od svih operatera i informisanje djece o njegovom postojanju		telefona	Zaštitnik ljudskih prava i sloboda	resornih ministarstava
Korišćenjem savjetodavnih i telefonskih linija pomoći djeci u osnaživanju mehanizama prevencije i rane intervencije u različitim slučajevima kršenja prava djeteta	<ul style="list-style-type: none"> Od kraja 2015. god. i dalje mjere za prevenciju i sankcionisanje kršenja prava djeteta formulišu se uz uzimanje u obzir podataka iz godišnjeg izvještaja o radu savjetodavnih i telefonskih linija pomoći djeci 	Izvještaji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Izvještaji civilnog sektora	Civilni sektor	

III PRAĆENJE I OCJENJIVANJE USPJEŠNOSTI PRIMJENE NACIONALNOG PLANA AKCIJE ZA DJECU 2013-2017.

Praćenje primjene NPAD (monitoring) odvijaće se kao kontinuirani proces prikupljanja i analiziranja podataka o ostvarivanju specifičnih i strateških ciljeva u okviru pojedinih oblasti NPAD za svaku godinu njegove primjene, izrade godišnjeg izvještaja o realizaciji NPAD za konkretnu godinu i pregleda tog izvještaja. Proces primjene će se pratiti na osnovu indikatora postignuća, koji su definisani u matrici NPAD, i na osnovu godišnjeg ažuriranja indikatora uticaja, navedenih u Prilogu 3.

Na osnovu pregleda će se konstatovati nivo ostvarenosti NPAD u izvještajnoj godini i eventualne potrebne korektivne mjere.

Ocjenjivanje uspješnosti (evaluacija) primjene NPAD 2013–2017. realizovaće se kao finalno ocjenjivanje na kraju perioda primjene NPAD. U tu svrhu koristiće se indikatori uticaja navedeni u Prilogu 3.

Praćenje primjene NPAD će biti u nadležnosti Savjeta za prava djeteta.

Izvještaj o primjeni NPAD će se pripremati na godišnjem nivou i biće dostupan javnosti na sajt-u Ministarstva rada i socijalnog staranja.

IV PRILOZI

Prilog 1: Spisak osoba koje su učestvovalе u konsultativnom procesu u toku izrade NPAD 2013–2017.

Prilog 2: Spisak dokumenata relevantnih za izradu NPAD 2013–2017.

Prilog 3: Lista indikatora uticaja NPAD 2013–2017.

Prilog 1:

Spisak osoba koje su učestvovala u konsultativnom procesu u toku izrade NPAD 2013–2017.

Benjamin Perks,	predstavnik UNICEF-a i šef kancelarije UNICEF-a u Crnoj Gori
Slobodan Živković,	saradnik za ekonomsku i socijalnu politiku, UNICEF Crna Gora
Nela Krnić – Brković,	saradnica za dječju zaštitu, UNICEF Crna Gora
Marija Manojlović,	saradnica za socijalnu politiku i jednakost, UNICEF Crna Gora
Ana Zec,	stručnjakinja za program, UNICEF Crna Gora
Branka Kovačević,	članica Savjeta za prava djeteta
Milisav Korać,	izvršni direktor Saveza udruženja roditelja djece sa teškoćama u razvoju
Fana Delija,	izvršna koordinatorka Centra za romske inicijative
Aleksandra Kiković,	menadžerka programa, UNDP Crna Gora
Savo Knežević,	predsjednik Prvog udruženja roditelja djece i omladine sa posebnim potrebama
Biljana Knežević,	inspektorka u Filijali za suzbijanje maloljetničkog kriminala, Podgorica
Nemanja Pavličić,	pomoćnik ministra finansija Crne Gore u 2012. godini
Jelena Gluščević,	Centar za prava djeteta Crne Gore
programska koordinatorka	
Rajka Perović, direktorka	Centar za prava djeteta Crne Gore
Djeca uključena u konsultativni proces kroz fokus grupe realizovane od strane NVO Centar za prava djeteta	

Prilog 2:

SPISAK DOKUMENATA RELEVANTNIH ZA NPAD 2013–2017.

Međunarodni dokumenti koji ne podliježu ratifikaciji

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948)

Deklaracija iz Salamanke (1994)

Zaključci kongresa UNESCO-a (1997)

Deklaracija Svijet po mjeri djeteta (2002)

Kvalitetno obrazovanje za sve (1990, 2002)

Zdravlje za sve u 21. vijeku (1998)

Zdravlje 21 (1999)

Akcioni plan za životnu sredinu i zdravlje djece u Evropi (2004)

Strateški okvir za evropsku saradnju u obrazovanju i osposobljavanju – ET 2020 (2009)

Vodič Ujedinjenih nacija za alternativnu brigu o djeci (UN Guidelines for the Alternative Care of Children)

Studija Generalnog sekretarijata Ujedinjenih nacija o nasilju (UN Secretary General Study on Violence)

Opšti pristup Ujedinjenih nacija pravdi za djecu (UN Common Approach to Justice for Children)

Skup dokumenata Ujedinjenih nacija o maloljetničkom pravosuđu: Rijadske, Pekinške, Tokijske smjernice itd.

Ratifikovani i potpisani međunarodni dokumenti⁷⁸

Konvencija o pravima djeteta (ratifikovana 2006. godine)

Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o uključenosti djece u oružani sukob (ratifikovan 2006. godine)

Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o trgovini djecom, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji (ratifikovan 2006. godine)

Treći fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta (potpisan 2012. godine)

Konvencija protiv torture i drugih surovih, nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja (ratifikovana 2006. godine)

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (ratifikovana 2006. godine)

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ratifikovan 2006. godine)

Međunarodni pakt o socijalnim i ekonomskim pravima (ratifikovan 2006. godine)

Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije (ratifikovana 2006. godine)

Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (ratifikovana 2006. godine)

Konvencija o neprimjenjivosti zakonskih ograničenja na ratne zločine i zločine protiv čovječnosti (ratifikovana 2006. godine)

⁷⁸ Dostupno na: http://www.mip.gov.me/images/stories/download/informacija_konvencije.pdf

Međunarodna konvencija o suzbijanju i kažnjavanju zločina zasnovanih na rasnoj diskriminaciji (ratifikovana 2006. godine)

Međunarodna konvencija protiv rasne diskriminacije u sportu (ratifikovana 2006. godine)

Fakultativni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ratifikovan 2006. godine)

Fakultativni protokol uz Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (ratifikovan 2006. godine)

Drugi fakultativni protokol uz Međunarodnu konvenciju o građanskim i političkim pravima usmjeren na aboliciju smrtne kazne (ratifikovan 2006. godine)

Amandman na član 43 (2) Konvencije o pravima djeteta (ratifikovan 2006. godine)

Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika – migranata i članova njihovih porodica (potpisana 2006. godine)

Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i vazduhom, koji je dopuna UN konvenciji protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (potpisan 2006. godine)

Međunarodna konvencija za zaštitu svih osoba od prisilnog nestanka (potpisana 2007. godine)

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (ratifikovana 2009. godine)

Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom (ratifikovan 2009. godine)

Fakultativni protokol uz Konvenciju protiv torture i drugih okrutnih, nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja (ratifikovan 2009. godine)

Fakultativni protokol uz Međunarodnu konvenciju o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (potpisan 2009. godine)

Konvencija o građansko-pravnim aspektima međunarodne otmice djece

Ratifikovani i potpisani evropski dokumenti⁷⁹

Statut Savjeta Evrope (pristupanje 2007. godine)

Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (ratifikovana, stupila na snagu 2006. godine)

Protokol uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (ratifikovan, stupio na snagu 2006. godine)

Evropska kulturna konvencija (ratifikovana, stupila na snagu 2006. godine)

Evropska konvencija o izručenju (ratifikovana, stupila na snagu 2006. godine)

Protokol br. 2 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kojim se Evropskom sudu za ljudska prava dodjeljuje nadležnost za davanje savjetodavnih mišljenja (ratifikovan, stupio na snagu 2006. godine)

Protokol br. 4 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kojim se obezbjeđuju izvjesna prava i slobode drugačija od onih već uključenih u Konvenciju i njen prvi protokol (ratifikovan, stupio na snagu 2006. godine)

Protokol br. 5 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda s amandmanima na članove 22 i 40 Konvencije (ratifikovan, stupio na snagu 2006. godine)

⁷⁹ Dostupno na:

<http://conventions.coe.int/treaty/Commun/ListeTraites.asp?PO=MOT&MA=999&SI=2&DF=31%2F08%2F2012&CM=3&CL=ENG>

Evropska konvencija o priznanju i izvršenju odluka o staranju o djeci i o ponovnom uspostavljanju odnosa staranja (ratifikovana, stupila na snagu 2006. godine)

Konvencija za zaštitu pojedinaca u odnosu na automatsku obradu podataka o ličnosti (ratifikovana, stupila na snagu 2006. godine)

Protokol br. 6 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda koji se odnosi na aboliciju smrtne kazne (ratifikovan, stupio na snagu 2006. godine)

Protokol br. 7 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (ratifikovan, stupio na snagu 2006. godine)

Protokol br. 8 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (ratifikovan, stupio na snagu 2006. godine)

Evropska konvencija za sprečavanje mučenja i nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja (ratifikovana, stupila na snagu 2006. godine)

Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima (ratifikovana, stupila na snagu 2006. godine)

Protokol br. 1 uz Evropsku konvenciju za sprečavanje mučenja i nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja (ratifikovan, stupio na snagu 2006. godine)

Protokol br. 2 uz Evropsku konvenciju za sprečavanje mučenja i nečovječnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja (ratifikovan, stupio na snagu 2006. godine)

Protokol br. 11 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda koji restrukturira uspostavljene kontrolne mehanizme (ratifikovan, stupio na snagu 2006. godine)

Okvirna Konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (ratifikovana, stupila na snagu 2006. godine)

Konvencija o priznavanju kvalifikacija u oblasti visokog obrazovanja u regionu Evrope (ratifikovana, stupila na snagu 2006. godine)

Protokol br. 12 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (ratifikovan, stupio na snagu 2006. godine)

Protokol br. 13 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda koji se odnosi na aboliciju smrtne kazne u svim okolnostima (ratifikovan, stupio na snagu 2006. godine)

Protokol br. 14 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda s izmjenama kontrolnog sistema Konvencije (ratifikovan, stupio na snagu 2005. godine)

Konvencija Savjeta Evrope o akciji protiv trgovine ljudskim bićima (ratifikovana, stupila na snagu 2008. godine)

Evropska konvencija o ostvarivanju dječjih prava (ratifikovana, stupila na snagu 2010. godine)

Konvencija Savjeta Evrope o izbjegavanju apatridije u vezi sa sukcesijom država (ratifikovana 2010. godine)

Evropska konvencija o kompenzaciji žrtava nasilnih krivičnih djela (ratifikovana 2010. godine)

Ženevske konvencije i njihovi dodatni protokoli (I i II) (2006)

Konvencija Savjeta Evrope o sajberkriminalu (2010)

Konvencija Savjeta Evrope od 2009. godine o izbjegavanju apatridije u odnosu na državu sukcesora (2010)

Evropska konvencija o kompenzaciji za žrtve nasilja (2010)

Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (tzv. Lanzarot konvencija) (2010)

Ostali relevantni evropski dokumenti

Council of Europe (2010): Project Europe 2030 - Challenges and Opportunities. A report to the European Council by the Reflection Group on the Future of the EU 2030

European Commission (2010): Europe 2020

World Health Organization, Regional Office for Europe (2012): European Policy for Health – Health 2020 (Draft 2)

World Health Organization, Regional Office for Europe (2012): European Action Plan for Strengthening Public Health Capacities and Services (Draft)

Preporuka Savjeta ministara članicama Savjeta Evrope br. R (79) 17 koja se odnosi na zaštitu djece od zlostavljanja

Preporuka Savjeta ministara članicama Savjeta Evrope br. R (85) 4 o nasilju u porodici

Preporuka Savjeta ministara članicama Savjeta Evrope br. R (85) 11 o položaju žrtve u krivičnom postupku

Preporuka Savjeta ministara članicama Savjeta Evrope br. R (87) 21 o pomoći žrtvama i prevenciji viktimizacije

Preporuka Savjeta ministara članicama Savjeta Evrope br. R (90) 2 o socijalnim mjerama u vezi sa nasiljem u porodici

Preporuka Savjeta ministara članicama Savjeta Evrope br. R (91) 11 koja se odnosi na seksualnu eksploataciju, pornografiju, prostituciju i trgovinu djecom i mladima

Preporuka Savjeta ministara članicama Savjeta Evrope br. R (93) 2 o medicinskim aspektima zlostavljanja djece

Preporuka Savjeta ministara članicama Savjeta Evrope Rec (2002) 5 o zaštiti žena od nasilja

Deklaracije i rezolucije usvojene na Trećoj evropskoj ministarskoj konferenciji Savjeta Evrope (1993) o jednakosti žena i muškaraca

Platforma djelovanja usvojena na Četvrtoj svjetskoj konferenciji žena (Peking, 1995)

Četvrta ženevska konvencija o zaštiti civilnog stanovništva i dva protokola uz nju koja se odnose na krivična djela seksualnog nasilja, a koja su uključena u Statut Međunarodnog kaznenog prava (Rim, 17. jul 1998), kao i niz presuda međunarodnih *ad hoc* sudova

Direktiva Savjeta 79/7/EEZ od 19. decembra 1978. godine o progresivnoj primjeni principa jednakog tretmana za muškarce i žene u oblasti socijalne zaštite

Direktiva Savjeta 86/613/EEC od 11. decembra 1986. godine o primjeni principa jednakog tretmana žena i muškaraca koji su uključeni u neke aktivnosti, kao što je poljoprivreda, na lica koja samostalno obavljaju djelatnost, kao i na zaštitu samozaposlenih žena tokom trudnoće i materinstva

Direktiva Savjeta 92/85/EEZ od 19. oktobra 1992. godine o uvođenju mjera kojima se podstiče unapređenje sigurnosti i zdravstvene zaštite na radu trudnih radnica i radnica koje su se nedavno porodile ili su na porodiljskom odsustvu

Direktive Savjeta 96/34/EEC o odsustvu radi brige o djetetu

Nacionalni strateški dokumenti

NPA za djecu 2004–2010.

Nacionalni plan akcije za mlade (2006–2010)

Strategija regionalnog razvoja Crne Gore (2010–2014)

Nacionalna strategija održivog razvoja (2007–2012)

Akcionni plan integracija održivog razvoja u obrazovni sistem za period 2007–2009. godine

CANU – Crna Gora u XXI stoljeću – u eri kompetitivnosti, knjiga 73/9, Podgorica, 2010.

Strategija za smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti (2007–2011)

Akcioni plan za implementaciju Dekade uključivanja Roma 2005–2015.

Strategija poboljšanja pozicije romske populacije u Crnoj Gori (2008–2012)

Strategija za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori (2008–2012)

Strategija za trajno rješenje raseljenih i interno raseljenih lica sa posebnim osvrtom na oblast Konik (2011)

Strategija za poboljšanje položaja RE manjine u Crnoj Gori 2012–2016.

Strategija za borbu protiv trgovine ljudima (2012–2018) sa pratećim Akcionim planom za 2012–2013. godinu

Strategija razvoja informatičkog društva u Crnoj Gori (2009–2013)

Strategija razvoja sistema socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori 2013–2017.

Strategija za integraciju osoba s invaliditetom u Crnoj Gori 2008–2016.

Akcioni plan Strategije za integraciju osoba s invaliditetom u Crnoj Gori za 2012–2013.

Strategija zaštite od nasilja u porodici 2011–2015.

Strategija razvoja hraniteljstva u Crnoj Gori 2012–2016.

Akcioni plan za sprovođenje Strategije razvoja hraniteljstva u Crnoj Gori 2012–2016.

Strategija obrazovanja odraslih (2006–2010)

Strategija građanskog vaspitanja i građanskog obrazovanja (2007–2010)

Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori (2008)

Strategija razvoja stručnog obrazovanja 2010–2014.

Strategija ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja 2010–2015.

Nacionalna strategija cjeloživotne karijerne orijentacije 2011–2015.

Strategija razvoja osnovnog obrazovanja i vaspitanja s Akcionim planom (2011–2017)

Nacionalni strateški odgovor na droge (2008–2012)

Master plan razvoja zdravstva Crne Gore za period 2010–2013.

Zdravstvena politika u Republici Crnoj Gori do 2020. godine

Akcioni plan za ishranu i bezbjednost hrane 2010–2014.

Nacionalna strategija HIV/AIDS 2010–2014.

Strategija za optimizaciju sekundarnog i tercijarnog nivoa zdravstvene zaštite s Akcionim planom za implementaciju (2011)

Akcioni plan za životnu sredinu i zdravlje djece u Crnoj Gori 2012–2016.

Nacionalna strategija za unapređenje kvaliteta zdravstvene zaštite i bezbjednosti pacijenata sa planom akcije 2012-2017.

Nacionalna strategija prevencije štetne upotrebe alkohola i alkoholom uzrokovanih poremećaja u Crnoj Gori 2013-2020. (nacrt)

Strategija Crne Gore za sprečavanje zloupotrebe droga 2013–2020. (nacrt)

Nacionalni plan i program za održavanje statusa zemlje bez poliomijelitisa (2011)

Nacionalni program razvoja kulture 2011–2016.

Nacionalni pravni okvir

Ustav Crne Gore („Službeni list CG”, br. 1/07)

Krivični zakonik („Službeni list RCG”, br. 70/03, 13/04, 47/06, „Službeni list CG”, br. 40/08, 25/10)

Zakon o prekršajima („Službeni list CG”, br. 01/11)

Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku („Službeni list CG” br. 64/11, primjena počela 1.9.2012. godine)

Zakon o zabrani diskriminacije („Službeni list Crne Gore”, br. 46/10)

Zakon o crnogorskom državljanstvu („Službeni list Crne Gore”, br. 13/08, 40/10, 28/11, 46/11)

Zakon o strancima („Službeni list Crne Gore”, br. 82/08, 72/09, 32/11)

Zakon o azilu („Službeni list RCG”, br. 45/06)

Zakon o matičnim registrima („Službeni list Crne Gore”, br. 47/08, 41/10, 40/11)

Zakon o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore („Službeni list CG” br. 42/11)

Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći („Službeni list CG” br. 20/11, primjena počela 1.1. 012. godine)

Zakon o lokalnoj samoupravi („Službeni list RCG”, br. 42/03, 28/04, 13/06, „Službeni list CG” , br. 88/09 i 3/10)

Zakon o radu („Službeni list CG”, br. 49/2008, 26/2009)

Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti („Službeni list CG”, br. 27/13)

Porodični zakon („Službeni list CG”, br. 01/07)

Zakon o rodnoj ravnopravnosti („Službeni list CG”, br. 46/07)

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici („Službeni list CG”, br.46/10)

Zakon o zabrani diskriminacije lica s invaliditetom („Službeni list CG” br. 39/11)

Nacrt zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti (2011), neobjavljeni dokument, oktobar 2011.

Pravilnik o bližim uslovima za ostvarivanje osnovnih prava iz dječje zaštite („Službeni list RCG”, br. 8/06)

Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju („Službeni list RCG”, br. 64/02, 31/05, 49/07, „Službeni list CG”, br. 04/08, 21/09, 45/10)

Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju („Službeni list RCG”, br. 64/02, 49/07, „Službeni list CG”, br. 80/10)

Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju („Službeni list RCG”, br. 64/02, 49/07, „Službeni list CG”, br. 45/10)

Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama („Službeni list RCG”, br. 80/04, „Službeni list CG”, br. 45/10)

Zakon o gimnaziji („Službeni list RCG”, br. 64/02, 49/07, „Službeni list CG”, br. 45/10)

Zakon o stručnom obrazovanju („Službeni list RCG”, br. 64/02, 49/07, „Službeni list CG”, br. 45/10)

Zakon o inspekciji („Službeni list RCG”, br. 80/04)

Zakon o nacionalnom okviru kvalifikacija („Službeni list CG”, br. 80/10)

Zakon o sportu („Službeni list CG”, br. 36/11)

Zakon o zdravstvenoj zaštiti („Službeni list RCG”, br. 39/04, „Službeni list CG”, br. 14/10)

Zakon o pravima pacijenata („Službeni list CG”, br. 40/2010)

Zakon o zdravstvenoj njezi pacijenata („Službeni list CG”, br.25/2010)

Zakon o zdravstvenom osiguranju („Službeni list RCG”, br. 39/04, 23/05, “Službeni list CG”, br. 14/12)
Zakon o kulturi („Službeni list CG” br. 49/08)
Zakon o muzejskoj djelatnosti („Službeni list CG”, br. 49/10)
Zakon o bibliotečkoj djelatnosti („Službeni list CG”, br. 49/10)
Zakon o arhivskoj djelatnosti („Službeni list CG”, br. 49/10)
Zakon o medijima („Službeni list RCG" br. 51/02, 62/02)
Zakon o elektronskim medijima („Službeni list CG" br. 46/10, 40/11, 53/11)
Zakon o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore („Službeni list RCG, br. 17/07, „Službeni list CG”, br. 80/08, 36/11, 45/12)
Zakon o digitalnoj radio-difuziji („Službeni list CG”, br. 34/11)
Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije o prekograničnoj televiziji („Službeni list CG”, br. 01/08)
Zakon o manjinskim pravima i slobodama („Službeni list RCG”, br. 31/06, 38/07, „Službeni list CG”, br. 02/11)

Izveštaji, zapažanja i preporuke

Inicijalni izvještaj o primjeni Konvencije o pravima djeteta 2006–2008, Vlada Crne Gore (2008)
Inicijalni izvještaj o primjeni Protokola uz Konvenciju o pravima djeteta, o učešću djece u oružanim sukobima za period 2006–2008, Vlada Crne Gore (2009)
Inicijalni izvještaj o primjeni Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima djeteta, o prodaji djece, dječjoj prostituciji i pornografiji za period 2006-2008, Vlada Crne Gore (2009)
Alternativni izveštaj o stanju prava djeteta u Crnoj Gori (2010)
Evaluacija NPA za djecu 2004–2010 (2010)
Smjernice za alternativnu brigu o djeci, Rezolucija Generalne skupštine UN-a 64/142 od 20. novembra 2009.
Nasilje nad djecom, istraživanje o nasilju nad djecom (uzrast od VI do IX razreda osnovne škole) – Zaštitnik prava i sloboda građana Crne Gore (2009)
Izvještaj Zaštitnika ljudskih prava i sloboda o sprovođenju Konvencije o pravima djeteta u Crnoj Gori u periodu 2006–2008. (2010)
Preporuke Crnoj Gori od strane Komiteta UN za prava djeteta (2010)
Zaključna zapažanja Komiteta UN za prava djeteta o stanju prava djeteta, u okviru člana 8 Protokola o uključenosti djece u oružane sukobe, oktobar 2010.
Zaključna zapažanja Komiteta UN za prava djeteta o stanju prava djeteta, u okviru člana 12, paragraf 1 Fakultativnog protokola o trgovini djecom, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji, oktobar 2010.
Zaključna zapažanja Komiteta UN za prava djeteta o stanju prava djeteta, u okviru člana 44 Konvencije, oktobar 2010.
Izvještaj o zaštiti od diskriminacije u prvom polugodištu 2011. godine – Zaštitnik prava i sloboda građana Crne Gore (2011)
Izvještaj o radu za 2011. godinu – Zaštitnik prava i sloboda građana Crne Gore (2012)
Izvještaj o radu za 2012. godinu – Zaštitnik prava i sloboda građana Crne Gore (2013)

Institut za javno zdravlje (2008): Evropsko istraživanje o upotrebi duvana, alkohola i droga među učenicima, Nacionalni izvještaj za Crnu Goru

Institut za javno zdravlje, Centar za kontrolu i prevenciju bolesti (2012): Izvještaj o sprovedenoj imunizaciji u Crnoj Gori za 2011. godinu

Straaten, Jap van der (2011): *Report on Civil Registration of Children Lacking Birth and/or Citizenship Certificates in Montenegro*. UNICEF, Montenegro

Žegarac, N. (2011): Izvještaj o kapacitetima centara za socijalni rad u Crnoj Gori – izazovi i mogućnosti reorganizacije, standardizacije i unapređenja stručne prakse

Pregled i procjena zdravstvenih usluga u pogledu prevencije napuštanja/odbacivanja beba u Crnoj Gori (2011)

Ostali dokumenti

Bilten NVO Centar za romske inicijative Nikšić (2011): Rodna dimenzija uzorka odustajanja romske, egipćanske i aškalijske djece od obaveznog školovanja u Crnoj Gori u okviru „Istraživanje u oblastima političke participacije Romkinja/Egipćanki/Aškalijski i obrazovanja romske/egipćanske/aškalijske djece“

Centar za prava djeteta Crne Gore: Izvještaj sa fokus grupa urađenih sa djecom za potrebe NPAD 2013–2017.

Centar za prava djeteta Crne Gore (2013): Submission from the Montenegro Informal Coalition of non-governmental organizations for Children Rights regarding the Universal Periodic Review of Montenegro, 15th Session, 21st January – February 2013.

Child Care System Reform Project 4th Project Steering Committee meeting, Update of the Action List
Child Protection Newsletter

DCC funding arguments final

EU, Government of Montenegro, Ministry of Justice and Human Rights and UNDP (2012): Study on Family Violence and Violence against Women in Montenegro

Exposition of the Draft Law on Social and Child Protection in relation to financial resource assessment
Izvještaj o edukaciji u okviru projekta: Jačanje mehanizama prevencije odvajanja djeteta od porodice u okviru zdravstvenog sektora

Master plan transformacije usluga dječje zaštite

Ministarstvo rada i socijalnog staranja (2012): Izvještaj o radu u 2011. godini

Ministarstvo rada i socijalnog staranja (2012): Potrebni ljudski resursi za centre za socijalni rad u Crnoj Gori – mišljenje konsultanta

Ministry of Labor and Social Care (2012): Children in Childcare Institutions in Montenegro (age: 0-3)

Ministry of Labor and Social Care (2012): Children in Childcare Institutions in Montenegro

Ministarstvo rada i socijalnog staranja (2012): Realizovani vidovi zaštite djece na smještaju u JU Dječji dom „Mladost“ u Bijeloj – 2010, 2011. i 2012. godina

Ministarstvo rada i socijalnog staranja (2012): Planirani vidovi zaštite djece na smještaju u JU Dječji dom „Mladost“ u Bijeloj na osnovu individualnih planova zaštite napravljenih u julu 2012. godine

Nacrt Lokalnog plana za unapređenje socijalne inkluzije/razvoja lokalnih socijalnih usluga – servisa u Opštini Bar

Nacrt Lokalnog plana za unapređenje socijalne inkluzije/razvoja lokalnih socijalnih usluga – servisa u Opštini Nikšić

Nacrt NPA matrice 2012–2013.

OMT prezentacija

Poslovnik o radu Savjeta za prava djeteta

SGH funding arguments final

Siromaštvo djece u Crnoj Gori – prezentacija UNICEF-ove studije

Statistical Office of Montenegro and UNICEF, Montenegro (2012): Children in Montenegro 2012.

Tabela poređenja zapažanja/sugestija EU i Komiteta UN za prava djeteta, novembar 2010.

UNICEF, Crna Gora (2012): Studija o siromaštvu djece u Crnoj Gori

UNICEF Grant Application form Justice for Children

UNICEF, Montenegro (2012): Child Care System Reform Project, 4th Project Steering Committee meeting, Update of the Action List

UNICEF, Montenegro & MONSTAT (2012): Children in Montenegro 2012.

Prilog 3: Indikatori uticaja – NPAD 2013–2017.

Oblast	Indikator	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Pristup	OBRAZOVANJE					
	Stopa upisa djece u predškolske ustanove (%)					
	Stopa upisa učenika u osnovnu školu (%)					
	Stopa upisa učenika u srednju školu (%)					
	Broj djece sa posebnim obrazovnim potrebama upisanih u predškolske ustanove					
	Broj djece sa posebnim obrazovnim potrebama upisanih u osnovnu školu					
	Broj djece sa posebnim obrazovnim potrebama upisanih u srednju školu					
	Broj djece u osnovnim školama koja dobijaju tehničku podršku u nastavi					
	Broj djece u srednjim školama koja dobijaju tehničku podršku u nastavi					
	Broj romske i egipćanske djece upisane u predškolske ustanove					
	Broj romske i egipćanske djece upisane u osnovnu školu					
	Broj romske i egipćanske djece upisane u srednju školu					
	Broj romske i egipćanske djece koja su napustila osnovnu školu					
	Broj romske i egipćanske djece koja su napustila srednju školu					
	Broj angažovanih RE medijatora					
Ulaganje	% javne potrošnje za obrazovanje koje se izdvaja za predškolsko vaspitanje i obrazovanje					
	% javne potrošnje za obrazovanje koje se izdvaja za osnovno obrazovanje					
	% javne potrošnje za obrazovanje koje se izdvaja za srednjoškolsko obrazovanje					
	% javne potrošnje za obrazovanje od ukupnog nacionalnog budžeta za javnu potrošnju					
	% javne potrošnje za obrazovanje od ukupnog bruto domaćeg proizvoda					
	Odnos broja nastavnika i djece u predškolskim ustanovama					
	Odnos broja nastavnika i učenika u osnovnim školama					

Oblast	Indikator	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
	Odnos broja nastavnika i učenika u srednjim školama					
Efikasnost	Stopa ponavljanja u osnovnim školama					
	Stopa ponavljanja u srednjim školama					
	Procenat učenika koji dođu do završnog razreda osnovne škole (%)					
	Stopa prelaska u srednju školu (%)					
Kvalitet						
	Prosječna ocjena na eksternoj provjeri znanja iz crnogorskog – srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika učenika IX razreda					
	Prosječna ocjena na eksternoj provjeri znanja iz matematike učenika IX razreda					
	Broj medalja na međunarodnim takmičenjima talentovanih i nadarenih učenika (u saradnji s Ispitnim centrom)					
	Rezultat PISA testiranja na skali čitalačke pismenosti ⁸⁰					
	Rezultat PISA testiranja na skali matematičke pismenosti ⁸¹					
	Rezultat PISA testiranja na skali naučne pismenosti ⁸²					
	Rezultat PISA testiranja na skali digitalne pismenosti ⁸³					
	Prosječna ocjena na maturskom ispitu iz Crnogorskog – srpskog, bosanskog i hrvatskog jezika					
	Prosječna ocjena na maturskom ispitu iz Matematike					
	Prosječna ocjena na maturskom ispitu iz prvog stranog jezika					
	Prosječna ocjena na stručnom ispitu iz Crnogorskog – srpskog, bosanskog i hrvatskog jezika					
	Prosječna ocjena na stručnom ispitu iz Matematike					
	Prosječna ocjena na stručnom ispitu iz prvog stranog jezika					
	KULTURA					

⁸⁰ U poređenju sa prosjekom OECD-a

⁸¹ U poređenju sa prosjekom OECD-a

⁸² U poređenju sa prosjekom OECD-a

⁸³ U poređenju sa prosjekom OECD-a

Oblast	Indikator	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Pristup	Broj djece – posjetilaca muzeja					
	Broj djece – posjetilaca pozorišta					
	Broj djece – korisnika biblioteka					
	ZDRAVLJE					
Broj zaposlenih	Broj ginekologa u zdravstvenim ustanovama					
	Broj pedijatara u zdravstvenim ustanovama					
	Broj neonatologa u zdravstvenim ustanovama					
Zdravstvena zaštita žena	% žena kojima je, tokom ove godine, pružena prenatalna njega od strane obučenog zdravstvenog osoblja tokom trudnoće					
	% žena koje su se porodile uz prisustvo obučenog zdravstvenog osoblja					
	% žena koje su se porodile uz prisustvo obučenog zdravstvenog osoblja u zdravstvenim ustanovama					
Porodaj	Broj žena koje su se porodile u zdravstvenoj ustanovi					
	Prosječna starosna dob majki prilikom rođenja prvog djeteta					
	Broj majki – tinejdžerki					
	% djece niske tjelesne mase na rođenju (živorođena djeca čija je težina ispod 2500 grama)					
	Broj legalnih abortusa					
Dojenje	% majki koje isključivo doje svoju djecu u prvih šest mjeseci					
Monitoring	% žena s ispunjenim kartonima trudnoće					
	% djece s ispunjenim zdravstvenim kartonima					
	Broj posjeta zdravstveno-edukativnih timova školama					
	% škola koje su posjetili zdravstveno-edukativni timovi					
Smrtnost	Stopa smrtnosti odojčadi					
	Stopa neonatalne smrtnosti					
	Stopa smrtnosti djece do pete godine					

Oblast	Indikator	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
Vakcinacija	% djece koja su primila sve vakcine					
	% jednogodišnjaka koji su imunizovani sa 3 doze DTP3					
Poremećaj rasta	% djece do pet godina koja zaostaju u rastu					
Djeca sa smetnjama u razvoju	Broj djece sa smetnjama u razvoju i riziku od smetnji u razvoju					
	Broj usluga (rana intervencija, tretmani) prema djeci sa smetnjama u razvoju					
	Broj usluga podrške roditeljima djece sa smetnjama u razvoju					
Anemija	Stopa anemije kod trudnica					
	Stopa anemije kod žena u reproduktivnom dobu, koje nijesu trudne					
Ulaganje	% budžeta za zdravlje u odnosu na ukupan budžet					
	budžet za zdravlje u odnosu na bruto domaći proizvod					
DJEČJA I SOCIJALNA ZAŠTITA						
Siromaštvo i novčani transferi	Stopa djece u riziku od siromaštva (do 18. godine, EU SILC)					
	% djece koja žive ispod apsolutne linije siromaštva					
	% djece obuhvaćene dječjim dodatkom na nacionalnom nivou					
Institucionalna njega / alternativne mjere dječje zaštite	Broj djece bez roditeljskog staranja					
	Broj djece u institucijama					
	Broj djece u srodničkim hraniteljskim porodicama					
	Broj djece u nesrodničkim hraniteljskim porodicama					
	Broj napuštenih beba					
	Broj djece vraćenih u biološke porodice					
Djeca sa smetnjama u razvoju	Broj djece sa smetnjama u razvoju (baze podataka MR i SS i CSR)					
	% djece sa smetnjama u razvoju na smještaju (porodičnom i u institucijama)					
	% djece sa smetnjama u razvoju među ukupnom populacijom djece u					

Oblast	Indikator	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
	rezidencijalnim ustanovama (stopa institucionalizacije)					
	Broj djece sa smetnjama u razvoju koja koriste nerezidencijalne usluge u zajednici (dnevni centar/boravak, pomoć u kući)					
	Broj usvojene djece sa smetnjama u razvoju					
Trgovina djecom	Broj djece žrtava trgovine ljudima					
	% slučajeva trgovine djecom koji su izvedeni pred sud – procesuirani					
Nasilje	Broj djece koja su žrtve nasilja (slučajevi prijavljeni CSR i/ili za koje CSR procjenjuje da su u riziku od nasilja)					
	% obuhvata djece koja su žrtve nasilja obuhvaćenih pojedinim mjerama zaštite					
Ulaganje	% javne potrošnje za socijalnu i dječju zaštitu u odnosu na ukupnu potrošnju					
	% javne potrošnje za socijalnu i dječju zaštitu u odnosu na bruto domaći proizvod					
MALOLJETNIČKO PRAVOSUĐE						
Obučeno osoblje	% sudija osposobljenih za rad sa djecom u sukobu sa zakonom					
	% tužioca osposobljenih za rad sa djecom u sukobu sa zakonom					
	% policajaca osposobljenih za rad sa djecom u sukobu sa zakonom					
	% socijalnih radnika osposobljenih za rad sa djecom u sukobu sa zakonom					
Djeca u sukobu sa zakonom	Stopa djece u sukobu sa zakonom (slučajevi registrovani u CZSR po osnovu informacija od policije, tužilaštva i suda)					
	Stopa djece u sukobu sa zakonom u zatvorenim oblicima zaštite (u pritvoru, zatvoru, vaspitnoj ustanovi)					
	% djece u sukobu sa zakonom koja se nalaze u bilo kom obliku smještaja bez odluke suda					
	Obuhvat djece u sukobu sa zakonom alternativama / skretanjem regularne sudske procedure					
MEĐUSEKTORSKA SARADNJA						
Odgovor	Broj partnerskih projekata za djecu javni – civilni sektor					
	Broj programa (mjera, akcija) za djecu realizovanih kroz međuresorsku					

Oblast	Indikator	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.
	(međuministarsku) saradnju					
	UPRAVLJANJE					
Odgovor	% preporuka Kancelarije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda koje su realizovane					
Koordinacija	Broj opština koje su usvojile lokalne planove akcija za djecu					
	BUDŽET					
Adekvatno budžetiranje	% aktivnosti Nacionalnog plana akcija za djecu koje su u potpunosti budžetirane					